
ARAMIZDA KALMASIN

Kır, Kent Ve Ötesinde
Toplumsal Cinsiyet

Panel Sunuları ve Atölye Çıktıları
Mayıs 2019 / Fındıklı

**Aramızda
Toplumsal Cinsiyet
Araştırmaları Derneği
Yayınları**

ISBN 978-605-06010-0-8

Derleyen: Özlem şendeniz

Tasarım: Didem Dayı

Fotoğraflar: Özlem şendeniz

Bu eser Avrupa Birliği Sivil Düşün Programı kapsamında Avrupa Birliği desteği ile hazırlanmıştır. İçeriğin sorumluluğu Aramızda Kalmasın: Kent, Kır ve Ötesinde Toplumsal Cinsiyet kitabının yazarlarına aittir ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Aramızda'n Merhaba Merve Diltemiz Mol	011
"Yerele Bakmak; Yerelden Bakmak"; Yerel ile Merkez Arasındaki Kesişimi Arttırmanın Yollarını Arayanların Hikâyesi İçin Kısa Bir Sunuş Özlem Şendeniz	013
Cinsel Tacizin 'İfşa'sı: #MeToo Sevgi Uçan Çubukçu	023
Ad Koymak Önemlidir: Toplumsal Cinsiyet ve Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Düzeni Ece Öztan	031
Örgütlenmek ve Özgürleşmek; Feminist Mücadele Melek Zorlu	047
Yerellik/Evrensellik, Benzerlik Farklılık Salınımında Kadın Mücadelesi Yasemin Özgün	051
Tarımsal Üretimde Kadın Emeği: Tarihte Kısa Bir Gezinti Melda Yaman	057
Karadeniz Kadınının Dizilerde Temsili ve Toplumsal Cinsiyet Selda Tunç-Subaşı	063
Kuşaktan Kuşağa Çay Tarımında Kadın Emeği Elif Karaçimen ve Ekin Değirmenci	069
Atölyelerin Ardından Özlem Şendeniz	085

5 Mayıs 2019
Fındıklı Babalık Doğal Yaşam Konağı'nda
gerçekleşen atölyeden bir görsel

4 Mayıs 2019
İkinci ve üçüncü oturumun soru-cevap bölümünden

Aramızda'n Merhaba

Merve Diltemiz

Bireysel ve kolektif tarihlerimizin kimi kırılma anları, bütün yıkıcılığına, şiddetine ve insanı çaresiz bırakan anlığına karşın, felaketlerin habercisi değil her zaman. Ya da demek gerekiyor ki insan, uçsuz bucaksız bir enkazda bile yeni olanı kurmasına yardım edecek parçalar bulabiliyor, denemekten, çabalamaktan, etrafını güzelleştirmek için uğraşmaktan vazgeçmiyor. Aramızda'nın öyküsü biraz da, yıkımın yaralarını sarmanın, yeniden birlikte doğrulmanın, birbirine iyi gelen kadınların, "iradenin iyimserliğinin" öyküsü. Bizler, çoğunluğu "Bu Suça Ortak Olmayacağız" Bildirisi'ne imza verdiği için Kanun Hükmünde Kararnemelerle işlerinden uzaklaştırılan bir grup feminist akademisyen, öğrenim hakları sekteye uğratılan öğrenciler ve aktivistler olarak, ilk kez bundan yaklaşık üç yıl önce bir araya geldik. Türkiye'nin pek çok üniversitesinden yüzlerce barış imzacısı akademisyen ve onlarla dayanışanlar, birer birer üniversiteden uzaklaştırılırken, aslında yılların deneyimi, bilgi birikimi, çalışma azmi ve kazanımı da parçalanıyordu. Özellikle demokratikleşme, insan hakları, toplumsal cinsiyet araştırmaları, kadın çalışmaları, queer çalışmalar ve azınlık çalışmaları, bazı üniversitelerde sistematik olarak "hocasız" bırakıldı. Bazı programlar kapatıldı, bazı lisansüstü öğrencilerin çalışmaları yarım kaldı; ifade özgürlüğünden söz etmek suçlu olmayı peşinen kabul etmekle bir tutuldu, kadınların ve hak savunucularının sesleri kısılmaya çalışıldı.

Bu zor ve karanlık zamanlarda, Türkiye'de LGBTİ hareketinin sembol öznelerinden KAOS GL'nin düzenlediği "Umudun Alacakaranlığında Ütopya" etkinliği, her ne kadar bazılarımız birbirini uzun zamandır tanıyor ve birbirine yoldaşlık ediyorduydu da, bizleri ilk kez bir araya getiren mecra oldu. Toplantılar, atölyeler, dijital ve yüz yüze bilgi alışverişleri, fikir önerileri ve yüreklendirici cümleler, hocalarından, öğrencilerinden ve arkadaşlarından uzaklaştırılan bizi hem bir araya getirdi, hem de birlikte nasıl yürüyeceğimizi şekillendirdi. Ortak bir çatı altında bir araya gelerek, hem yılların deneyimine, birikimine ve kazanımlarına sahip çıkma, hem de bireysel ve kolektif üretimimizi sürdürme fikri, zor zamanlarda bizler için sanki karanlıkta parlayan bir ışık gibiydi. Umudun zerresine kucak açtığımız bir aralıkta, bu ışık sanki bizi kendisine çekti. Başka okullardan, başka şehirlerden onlarca feminist kadın, bu

birliktelik ve direnme iradesiyle yan yana geldik. Hem akademik çalışmalarımızı sürdürüp Türkiye’de her zaman zor bir iş olagelen kadın çalışmaları alanına katkılar yapmak, hem de kadın yoldaşlığının insanı umut ve cesaretle bezeyen gücüne sarılmak için, üç yıldır ‘aramızda’ konuşmaya, tartışmaya, ağlayıp gülmeye, birbirimizden öğrenmeye ve birlikte umudu inşa etmeye devam ediyoruz.

Elinizdeki kitap, Aramızda’nın kuruluş amaçlarından birini, yani akademi dışında kalan bir mecrada da toplumsal cinsiyet çalışmalarına katkı sunma iradesini gösteren ilk örneklerden biri. Bu yönüyle bizler için bir iftihar ve sevinç kaynağı, fakat aynı zamanda kesişimsellik, yerel-merkez ilişkisi ve kadın örgütlenmesi ve özgürleşmesi tartışmalarına yapılmış değerli bir katkı. Aramızda’nın, bundan yıllar sonra dönüp baktığımızda ‘her şeyi başlatan o ilk adımlarından biri’ belki de.

Dert ettiğimiz pek çok mesele üzerine birlikte düşünmenin, üretmenin ve daha özgür bir dünya kurma hayalinin peşinde, sevgi ve dayanışmayla...

Ankara / Ocak 2020

Yerele Bakmak; Yerelden Bakmak"; Yerel ile Merkez Arasındaki Kesişimi Arttırmanın Yollarını Arayanların Hikâyesi İçin Kısa Bir Sunuş

Özlem Şendeniz

Elinizdeki eser zor zamanlarda dayanışmanın, paylaşmanın ve daha “iyi” bir gelecek hayali adına çeşitli derecelerde emek ve zaman harcayan insanların kolektif üretimlerinin çıktılarının biridir. Bu sunuş metninde sizlere 4-5 Mayıs 2019 tarihinde Rize’nin Fındıklı ilçesinde gerçekleştirdiğimiz bir panelin kurgusunu, mekân olarak ve/veya bilgi üretimi bakımından merkezden gelen akademisyenler ile yerelde hayatlarını sürdüren gündelik bilgiyi üreten halkın kesişiminin artalanını aktarmaya çalışacağım.

Hikâyenin *Aramızda Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Derneği* çatısı altındaki bir araya geliş kısmını, derneğimizin öyküsünü, dernek başkanımız Merve Diltemiz anlattı. Ben ise dernekten hocalarımın, arkadaşlarımın Fındıklı’ya gelişlerini ve Fındıklı’da onları karşılayan çoğunluğu kadınlardan oluşan yerel halk ile gerçekleşen kesişim anlarını aktarmayı deneyeceğim. Burada iki kelimeyi önemsiyorum: Kesişim ve buluşma. Kesişim kavramını kesişimsel teorinin feminist araştırmalara kattığı manayı ve mekânları aşan buluşmamızı kapsayarak kullanmaktayım. Zira panel tam da bu kesişim alanını genişleterek toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları üzerinden gerçekleşen buluşma mekanizması üzerinden kurgulanmıştı.

İki güne yayılmış olan panel ve atölyelerin birinci gününde “Yerele Bakmak” teması ile mekân olarak ve/veya bilgi üretimi bakımından “merkez”den gelen akademisyenler “Toplumsal Cinsiyet Tartışmalarına Giriş”, “Emek Piyasaları ve Kadın”, “Kesişimde Kadın” oturumlarında birbirinden kıymetli sunuşlarını gerçekleştirdiler.¹ İçerikte bu sunuşlardan hazırlanan, yazıya dökülmüş metinleri ve atölye çıktılarından oluşturulmuş bir metni okuyacaksınız. Kitap her ne kadar gerçekleşmiş bir etkinliğin yazıya dökülmesi denemesi olsa dahi doğası gereği bir yeniden üretimdir ve her zihinsel yeniden üretim örneğinde olduğu gibi birebir tekrardan, basitçe sözün yazıya geçirilmesinden farklıdır.

¹ Programımızda yer almakla birlikte sağlık sorunları ve ailevi sebepler nedeni ile Melek Göregenli ve Emek Yıldırım panele katılım gösterememişlerdi. Ancak desteklerini ve bakışlarını hem panel sürecinde hem de kitabın hazırlığı esnasında üzerimizden hiç eksik etmemişlerdir.

Bu bağlamı da dikkate alarak sunu sırasını takiben bölüm içinde yazılar yerleştirilmiştir. Sevgi Uçan Çubukçu, yazısını “#MeToo” hareketi üzerinden geliştirerek cinsel taciz ve ifşasına ilişkin güncel tartışmaları dâhil etmiştir. Ece Öztan, Türkiye’deki toplumsal cinsiyet rejimlerini irdelediği yazısında bir şeyin adını koymanın neden ve ne derece önemli olduğunu irdelemiştir. Melek Zorlu, örgütlenme ve özgürleşme arasında kurduğu bağ üzerinden feminist mücadeleyi Fındıklı buluşmasının kendi kişisel tarihine ve gelişimine katkıları ile birlikte değerlendirerek yazıya dökmüştür. Yasemin Özgün, yazısının başlığına taşıdığı “Yerellik/Evrensellik, Benzerlik Farklılık Salınımında Kadın Mücadelesi”ni tartışmaya açmış, bireysel öykülerin ve bütünsel bir feminist politikanın kesişiminin önemine değinmiştir.

Tüm bu sunuşlarda merkezden yerele doğru, feminizm ve toplumsal cinsiyet tartışmalarında kavramların tanımlanışlarına ve güncel tartışmalara değinilmiş, emek üzerinden kadının işçi hareketlerindeki örgütlenmesine dair bir girizgah yapılmıştır.² Panelin son oturumu ise bizi ikinci gün gerçekleşecek olan atölyelere bağlaması için yerel gündemi tetikleyen konuları kapsayacak biçimde kurgulanmıştır. Mamafih tarım ile başlayan son oturumun yazıya dökülen sunusunda Melda Yaman, hem panelde dinleyicileri hem de bu kitapta okuyucuları tarihte kısa bir gezintiye çağırarak tarımsal üretimde kadın emeği izlerinin peşine düşmüştür.³ Selda Tunç-Subaşı dizilerde ve bu doğrultuda popüler kültürde Karadeniz kadınının temsiline bakmıştır. Elif Karaçimen ve Ekin Değirmenci ise saha araştırmalarının bir bölümünü de Fındıklı’da gerçekleştirdikleri çay tarımına ilişkin çalışmalarının bir çıktısını çay tarımı ve kadın emeği ilişkisi üzerinden inceledikleri araştırmalarını sunu ve yazıları ile bizlere aktarmışlardır.

Panelin ikinci günü yerelde hayatlarını sürdüren gündelik bilgiyi üreten halkın aktif anlatıcı olduğu iki farklı deneyim paylaşımı atölyesi düzenlenmiştir. Etkinliğin iki günü arasında sadece format farkı yoktur, ayrıca mekânsal bir değişiklik yapılmıştır. İlk gün ilçe merkezinde yer alan Fındıklı Belediyesi’nin sosyal tesislerinde gerçekleşen sunumlar ikinci günde merkezden 6 km uzaklıktaki Babalık Doğan Yaşam Konağı’nda kadın katılımcılar ile bir manada kapalı çağrılı bir etkinlik olarak gerçekleştirildi. Kapalı çağrılı ikinci gün ile açık çağrılı birinci gün arasındaki nüans ilk toplantının dinlemeye istekli bütün katılımcılara açık olması fakat ikinci toplantının yerel kadınların

² Panelde Esengül Ayyıldız “KESK Adana’dan Kadınlar Anlatıyor: Otoriter Rejim Politikaları” ile Akdeniz yerelinden kadın mücadelelerinin ve örgütlenmesinin biçimlerine ilişkin bir sunu yapmıştı. Ancak çalışmasının yazıya geçirilebilmesi için görüşmecileri ile yeniden irtibata geçmesi gerekmektedir ve zamansal-mekânsal kısıtlar nedeni ile bu etik temelli izin görüşmeleri gerçekleşemediği için sevgili Esengül hocamızın sunusu maalesef kitabımızda yer almamaktadır.

³ Programda ikinci oturumda gerçekleşmesi planlanan sunu günlük akışa ve gelişmelere uygun olarak panel içinde son oturuma alınmış, kitaba bu versiyonu aktarılmıştır.

gündemini betimleyerek açıklaması için öncelikle kadınlar arasında kalması istemidir.⁴ Yerelde, taşrada herkesin herkesi bir biçimde birbirini tanıdığı bir ortamda, katılımcıların daha rahat ve açık konuşabilmesi için bu tercih yapılmıştır.⁵

İkinci gün gerçekleşen “Orada Bir Yerel Var Uzakta” başlıklı ilk atölyede yerelde neler olduğu ve yerelin dinamikleri üzerinden toplumsal cinsiyet farkındalığına Fındıklı özelinden bakılmıştır. Atölyenin yürütücüleri İlayda Önal, Beyhan Yıldız ve Sevil Fertinger yerelde toplumsal hareketlilik içinde aktif rol alan kadınlardandı. Açılış ve tanışma konuşmalarının ardından Fındıklı’da toplumsal cinsiyet mevzusunda kimin, neyi ne kadar farkında olduğu konuşulmuştur. Günün ikinci atölyesinde ise Dilek Özhan Koçak ve Çiğdem Güneş’in yürütücülüğünde “Kentten Kır, Kırdan Kente Bilgiyi ve Deneyimi Taşımak-Yaymak” sorunu üzerinden kent merkezlerinde örgütlenmiş ve yoğunlaşmış bilginin kır ile olan kesişimini arttırmak üzere yöntem ve olasılıkların tartışılması amaçlanmıştır. Ancak toplantının gidişatı yerel dinamikler üzerine daha çok bilginin ortaya çıkması ve yerelin ihtiyaçlarının iyice belirlenmesi ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda hazır bir yöntem reçetesini etkinliğimiz sonunda katılımcılara sunamadığımız gibi kitabımızın okuyucularına da sunamayacağımızı belirtmem gerekiyor. Ancak ne mutlu ki ihtiyaçların billurlaşması ve olasılıkların bolluğu yöntem konusundaki kesin cevap noksanlığımızı dengelemektedir. “Atölyelerin Ardından” yazısı atölyeler esnasında alınan ses kayıtlarının deşifrelerinden ve notlarımızdan oluşturulmuştur.

Bugün geldiğimiz noktada bilimsel bilginin üretildiği alanlar, üniversiteler, enstitüler kırılanlaşmış ve yoksunlaşmıştır. Bu rüzgâra bir de akademi ile gündelik hayatın dillinin gittikçe birbirinden uzaklaşması eklenince, toplumsal cinsiyet gibi hayatlarımıza birebir degecek konularda dahi üretilen disiplinler bilgi ile bireylerin yaşamlarını sürerken kullandıkları ve deneyimledikleri bilgi arasındaki fark makasının iyice açıldığı günlere sürüklendiğimiz sadece malumun ilamı olacaktır. Bizler hem uzaklaştırıldığımız üniversitelerin dışında toplumsal cinsiyet araştırmalarını sürdürmek, bilgi üretimini devam ettirmek ve hem de üretilen bilginin yaygınlaştırılmasını sağlamak için merkez ile kır arasında yeni bağlar kurgulamayı amaçlayarak elinizde çıktıklarından biri bulunan panelimizi gerçekleştirdik. Edindiğimiz deneyimlere, belleklerimize kıymet vermekteyiz. Olanı yaziya dökme gayretimiz bundandır.

⁴ Toplantıların amaçsal farklılığı nedeni ile formüle edilen bu mekânsal farklılaşma afiş ve programların da ayrı ayrı hazırlanması ile desteklenmiştir.

⁵ İkinci gün gerçekleşen atölyeler için yapılan çağrı ve davetlerde etkinliğe dahil olmak isteyen erkek katılımcılara katılımlarının hedeflediğimiz paylaşım yoğunluğuna ulaşmanın önünde engel teşkil etme potansiyeli aktarılmış ve olumsuz yanıt verilmiştir. Fakat buna rağmen ikinci gün birinci atölyenin içinde taşrada boşanma deneyiminden bahseden katılımcı arkadaşın konuşması sırasında bir başka katılımcı ile atölye içinde olanları whatsapp üzerinden görüntülü arama ile izlemeye çalışan “aşırı istekli” bir erkek arkadaşımızın görüşmesi yaptığımız uyarı sonucunda sonlandırılmıştı. Kadın hareketlerinin, LGBTİ hareketlerin iyi niyetli ama ataerikden azade olmayan/olmayan tanidik bireyler ile imtihanına kaçızane bir örnek olması bakımından bu notu yazdım. Merkezlerde de bu notun karşılığı elbette vardır fakat taşrada toplantı sonrasında gündelik hayatlar içinde iletişimde kalmaya devam edecek olan bireyler arasındaki ilişkilerin gerilmeden devam etmesi ve toplantı içinde otokontrolün aşılması azami önemde olduğu için bu kaygıları önemseyen yöntemlere ihtiyaç duyulduğu akıldaki tutulmalıdır.

Böylesi bir eserin sunuş metninde en kıymetli bölümlerden birini katkı sunanlara teşekkürler oluşturur. Format gereği katılımcıların isimlerine kitap içinde rastlayacağınız için ayrı ayrı isim saymayacağım. Böylece hasbelkader gözden kaçan bir ismin noksanlığının bana bir vicdan yükü oluşturmayacağı için gönlüm rahat olarak başlıyorum teşekkürlerime. Öncelikle panelin gerçekleşmesini katkıları ile oluşturan, mesafeleri aşarak Fındıklı'ya gelen sonra sunularını yazıya dökerek bu kitabın ortaya çıkmasını sağlayan birbirinden kıymetli akademisyenlere, bilgi emekçilerine, hocalarım ve arkadaşlarıma teşekkür ederim. Bizleri bir araya getiren, birlikte iş yapma, kolektif üretim için emek harcama motivasyonunu sürdürmemize aracı olan Aramızda Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Derneği'ne teşekkürler. Panel ve atölyelerin sadece katılımcısı olmayan ve etkinliği başından sonuna kadar sahiplenilen, böylesi bir etkinliğin izinlerinin alınması sürecinde dahi araya giren –zira tahmin edersiniz ki bir KHK'lı olan bendenizin bürokratik süreçler ile arası çok da hoş değildir- panelin aktif katılımcılarına teşekkürler. Elinizdeki bu kitap ve ayrıca “Kent ile Kır Arasında Toplumsal Cinsiyet Farkındalığı” panel ve atölyeleri ayrı ayrı birer AB Sivil Düşün projesidir. Bizlere bu imkânı sağlayan ve proje sürecinde birlikte çalıştığımız Sivil Düşün ekibine teşekkürler. Ses kayıtlarının deşifresi aşamasında bize destek olan Çiğdem Güneş ve Adem Güneş'e teşekkürler. Şehir dışından gelen misafirlerimizi de ağırlayan, ikinci gün etkinliklerimizi gerçekleştirdiğimiz Babalık Doğal Yaşam Konağı'na ev sahiplikleri için teşekkürler. Panellerin gerçekleştiği sosyal tesislerdeki ev sahiplikleri için Fındıklı Belediye'sine teşekkürler. Atölye sonunda kalan misafirlerimiz ve katılımcılarımız ile Fırtına deresinin kenarında Hıdırellez ateşinin başında bizleri toplayan Goluri ekibine teşekkürler. Elbette böylesi bir etkinlikler dizisi için gündelik hayatlarımızdan fırsat yaratarak çalışmamıza, buluşmamıza, zamanımızı buraya kanalize etmemize olanak sağlayan dostlarımız ve ailelerimize teşekkürler. Ve bunların hepsini kapsayarak toplumsal cinsiyet meselesi için bir araya gelme fikri nüvesini içimde filizlendiren yerelde aktif bir siyaset ve toplumsal mücadele sürdüren kadınlara özelde Fındıklı kadınlarına müteşekkirim.

4 Mayıs tarihinde gerekleŖen panelimizin son oturumunun ardından hala bizlerle olan katılımcılarımız ve panelistlerimiz ile

Kent ile Kır Arasında

Toplumsal Cinsiyet Farkındalığı Paneli

4 Mayıs 2019 Cumartesi
Yerele Bakmak
Tuncer Ergüven Sosyal Tesisler
Fındıklı Merkez

10.00-10.30 Açılış ve Tanışma

Özlem Şendeniz

“Kent ile Kır Arasında: Doğu Karadeniz’de
Toplumsal Cinsiyet Farkındalığı Buluşması’na Dair
Beklentiler, Notlar”

10.30-12.00 Birinci Oturum

Toplumsal Cinsiyet Tartışmalarına Giriş

Prof. Dr. Sevgi Uçan Çubukçu

“Kavramlar Üzerinden Kadın Hareketi Bilincinin Tarihi”

Prof. Dr. Melek Göregenli

“Mekânın Cinsiyeti ya da Cinsiyetlendirilmiş Mekân”

Dr. Ece Öztan

“Yerel Yönetimler ve Toplumsal Cinsiyet”

13.30-15.00 İkinci Oturum:

Emek Piyasaları ve Kadın

Melek Zorlu (doktorant)

“Çalışmak, Örgütlenmek, Özgürleşmek;
Kadın Emegi ve Feminist Mücadele”

Doç. Dr. Melda Yaman

“Tarımda Emek ve Kadın”

Dr. Esengül Ayyıldız

“KESK Adana’dan Kadınlar Anlatıyor:
Otoriter Rejim Politikaları”

Doç. Dr. Yasemin Özgün

“Yerellik/Evrensellik, Benzerlik/Farklılık Salınımlarında
Kadın Mücadelesi”

15.30-17.00

Üçüncü Oturum: Kesişimde Kadın

Dr. Selda Tunç-Subaşı

“Karadeniz Kadınının Dizilerde
Temsili ve Toplumsal Cinsiyet”

Dr. Emek Yıldırım

“Doğu Karadeniz’de Kadınlık ve Erkeklik Halleri”

Dr. Elif Karaçimen ve Ekin Değirmenci (Doktorant)

“Çayın Cinsiyeti”

5 Mayıs 2019 Pazar

Yerelden Bakmak

Babalık Doğal Yaşam Konağı

Fındıklı Sümer Yalı

10.30-12.00

Orada Bir Yerel Var Uzakta (Atölye)

Yerelde Neler Oluyor? Yerelin Dinamikleri Nelerdir?

**Toplumsal Cinsiyet Farkındalığı Derken? Kim, Neyi, Ne
Kadar Farkında?**

Yürütücüler:

Av. İlayda Önal, Sevil Fertinger, Beyhan Yıldız

- Mjora Pedal
- Fındıklı Kadın İnisiyatifi
- Fındıklı Derelerini Koruma Platformu Üyeleri

13.00- 14.30

Kentten Kıra, Kırdan Kente Bilgiyi ve

Deneyimi Taşımak-Yaymak (Atölye)

Yerelde Neler Yapabiliriz? Toplumsal Cinsiyet

**Farkındalığını Nasıl Destekleyebiliriz? Ulaşamadığımızı
Nasıl Ulaşabiliriz? Kır ile Kentin Kesişimi Neresidir?**

Yürütücü:

Doç. Dr. Dilek Özhan Koçak, Çiğdem Güneş (Doktorant)

Bu panel Avrupa Birliği Sivil Düşün Programı kapsamında Avrupa Birliği desteği ile hazırlanmıştır. İçeriğin sorumluluğu tamamıyla panelistlere aittir ve AB’nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Cinsel Tacizin 'İfşa'sı: #MeToo

Sevgi Uçan Çubukçu

Seksenlerden bugüne, dünyada ve Türkiye’de feminist düşünce ve politikanın en önemli mücadele konusu, ‘*özel (kişisel) olan politiktir*’ sloganı üzerinden gelişti. Öyle ki kimi ülkelerde ve kimi feminist yorumlarda, feminist mücadele neredeyse, sadece özel alanla ilgili sorunlara yoğunlaştı. Özel alan konularının feminist mücadelede merkezi bir konum almasının elbette bir anlamı vardı: Erkek iktidarına dayalı patriyarkanın, kadınları ilk karşılaştırdığı alanın, özel alan ilişkileri olmasıydı. Kız kardeş olmak, kız çocuk olmak, anne olmak, evlenmek, evlenmemek, boşanmak, çalışmak, çalışmamak vb. her türlü kadınlık konumu ve kimliğinin, özel alanda erkeklerle nasıl yaşandığının, her günün her dakikasında sonuçları vardır. Üstelik söz konusu kimlik, rol ve ilişkilerin doğallaştırdığı ve kutsallaştırıldığı bir alan olduğu düşünülduğünde, patriyarkanın sürekliliğinin sağlanmasındaki önemi daha da açığa çıkar. Bu nedenle özel alanın politikleştirilmesinin, yetmişli yılların sonlarından itibaren feminizmin merkezinde olması bir tesadüf değildir. Nitekim bu sloganın, kadın bedeninde somutlaşan, cinsel taciz, saldırı ya da tecavüzlerden, bekâret kontrolünden kürtaj politikalarına kadar karşı çıkmayı içeren feminist eleştiri ve eylemlerde karşılığı olmuştur. Türkiyeli feministler için, ‘*bedenimiz bizimidir*’ sloganı, 1987 yılından⁶ günümüze kadar güncelliğini ve yakıcılığını sürdürmektedir. Türkiye’de her gün kadınların cinsel taciz, tecavüz ve ‘kadın cinayetleri’ gibi meseleler patriyarkal tahakküm ve denetimin en can yakıcı boyutunu oluşturur.

Feminist literatürün ortaya koyduğu gibi, kadın bedeni, patriyarkanın tarih boyunca, farklı kültürlerde, farklı zamanlarda ve farklı biçimlerde kadınların tahakküm altına alındığı ‘yer’dir.⁷ 1980’lerde Türkiye’de feminist eleştiri ve politika, kadın bedeninin, patriyarkal sistem içindeki bu merkezi konumu nedeniyle, ‘*özel olan politiktir*’ ya da ‘*bedenimiz bizimidir, cinsel tacize hayır!*’ derken, kadın bedenine yönelik gerçekleşen her türlü cinsel saldırı ya da şiddete karşı da, ‘*bağır herkes duysun*’, ‘*haklı tecavüz yoktur*’, ‘*Mor İğne*’ vb.⁸ protestoları gerçekleştirdi. Bu feminist itiraz, kadının kendi bedenine, kimliğine ya da emeğine dönük kontrol ve tahakküm ilişkisine karşı koymaya ve özgürleşmeye davet eden bir anlam taşıyordu. Böylelikle kadınlar, cinsel taciz, istismar ve tecavüzlere karşı kolektif bir ses çıkarmayı başardılar.

⁶ Çubukçu, Sevgi Uçan (2004), “Post-1980 Women’s Movement in Turkey: A Challenge to Patriarchy”, içinde *The Position of Women in Turkey and in The European Union: Achievements, Problems, Prospects* (Ed. Berkay, Fatmagül...), KA-DER Yayınları: İstanbul, s: 65-66.

⁷ Acar-Savran, Gülnur (2018): *Feminizm Yazıları, Kuramdan Politikaya*, Dipnot Yayınları: Ankara, s.145

⁸ Çubukçu, Sevgi Uçan (2004): s.1-4

Cinsel Tacizin Tanımlanması

Cinsel taciz⁹ kavramı ilk kez, #MeToo hareketinin ortaya çıktığı Amerika'da, 1970'lerin feministleri tarafından kullanılmıştır. Giderek diğer ülkelerde yaygınlaşan cinsel taciz kavramının kullanımının yaygınlaşması ile bu olgu, 1980'lerden sonra cinsiyet temelli bir eşitsizlik konusu olarak kabul edildi.

Kavramın, 1979 yılında, toplumsal cinsiyete dayalı bir ayrımcılık olarak kabul edilmesini ve yasama ile idari hukuk kapsamına alınmasını öneren feminist akademisyen, Catharine MacKinnon'dır.¹⁰ Avrupa Birliği bağlamında, ilk kez 1987 yılında Avrupa Komisyonu cinsel tacizle ilgili bir rapor yayınladı. Buna göre, cinsel tacizin erkeklerle kadınlar arasında eşit olmayan bir ilişki sonucu ortaya çıktığı kabul ediliyor ve Birliğin eşitlik hedefine aykırı olduğu vurgulanıyordu. Bu nedenle üye ülkelerin iç hukuklarında ve mekanizmalarında çalışma hayatında bu tip tutumları engelleyecek önlemler alınması tavsiye ediliyordu.¹¹ Yaygın olarak kabul edilen tanımla, 'cinsel taciz', fiziksel, sözlü ya da her türlü ifade biçimiyle, bir kişiye özellikle iş ilişkileri kullanılarak işyerlerinde, kendi rızası dışında teklif ya da dayatma ile yöneltilen her türlü cinsel nitelikli davranışları içerir. Bu davranışlar genellikle kadınlara yönelik gerçekleşir ve faili de genellikle erkeklerdir; zira cinsel taciz ve istismarlar, erkeklerin iktidarına dayalı patriyarkal sistemin ürettiği bir olgudur.¹²

Cinsel taciz tanımının yapılması ve bu kavramın bir suç olarak yasalarda yer alması, uluslararası ve Türkiye kadın hareketinin ve feminist eleştirinin en büyük kazanımlarındandır. İlk tanımlanan haliyle 'cinsel taciz' (sexual harassment): *"uygunsuz ya da saldırgan, istenmeyen cinsel yorumlar, bakışlar, teklifler ya da fiziksel temaslar"* olarak belirtilmiştir. Daha sonra cinsiyetçi yaklaşımla, her türlü davranış, yorum, teklif ya da ifadenin de taciz olduğu ifade edilerek, *'cinsiyet temelli taciz' (gender harassment)* olarak kavramsallaştırılmıştır. 1980'li yıllarda ise, iş yerinde gerçekleşen psikolojik, ekonomik şiddet, duygusal taciz vb. *'mobbing'* olarak tanımlanmıştır. Bu yıllardan sonra sadece feminist literatürde değil, yasalarda, kurumlarda, uygulamalarda yerleşik hale gelen ve giderek yaygınlaşan bu kavramlar birbirini tamamlayan bir biçimde işlev gördü.¹³ Sosyal medyanın kullanımıyla ABD'de ortaya çıkan ve hızla dünyaya yayılan #MeToo¹⁴ (Ben de) hareketi, tam da bu kazanımlardan dünya çapında haberdar olunmasını sağlayan ve çeşitli tartışmalar yaratan bir olgu olarak üzerine düşünmeye değer bir örnektir.

⁹ Cinsel taciz (Sexual harassment) kavramını ilk kez Cornell Üniversitesi'ndeki feminist akademisyenler kullanmıştır. Bkz. Hirata, Helena & Laborie, Francoise & Le Doare, Helene & Senotier, Daniele (2004): *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*, (Çev. Gülnur Acar-Savran), Kanat Yayınları: İstanbul, s.58

¹⁰ MacKinnon, Catharina (1979): *Sexual Harrasment of Working Women: A Case of Sexual Discrimination*, Yale University Press.

¹¹ Özdemir, Erdem (2006): "İşyerinde Cinsel Taciz", *Çalışma ve Toplum*, Sayı: 4, s.83

¹² Ataerkilliği sürdürmenin bu yeni biçimi için 'toksik erkeklik' kavramı kullanımı için bkz. Morgan, Ashley (2019): "Toksik erkeklikle ilgili gerçek sorun yalnızca bir tür erkeklik olduğunu varsayması", *Çatlak Zemin*, 22 Mart 2019.

¹³ Keskin, Eren; Aşan, Esra; Gülbahar, Hülya; Sırmam, Nüket; Kutluata, Zeynep (2011) "Cinsel Taciz: Tanımlar ve Tartışmalar Üzerine Bir Sohbet", *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 13 Şubat 2011.

¹⁴ Bkz. #Me Too kampanyası sokağa taşındı. www.hurriyet.com.tr/-metoo-kampanyasi-sokaga-tasindi-40627755, 30 Ekim 2017.

#MeToo

Cinsel taciz ya da cinsel saldırıların ifşası olan ‘#MeToo hareketi’, sosyal medya araçlarının kullanılmasıyla hızla büyüdü ve dünya çapında yayılarak önemli bir etki yarattı. ‘#MeToo’, ‘#Times Up’, ‘Kadın Grevi’, ‘Kadın Mitingi’ vb. eylemler son yıllarda hızla yayılırken, bu protestolara her kesimden, sınıftan, ırktan, ulustan, yaştan ve meslek grubundan kadınlar ve çok ünlü isimler katıldı. Böylelikle, ‘saldırı’, ‘tecavüz’, ‘taciz’, ‘istismar’ gibi cinsel şiddet türleri kamusal alanda daha çok tartışılan konular haline geldi. Cinsel şiddet başta olmak üzere, cinsiyet temelli şiddet türlerinin daha bütünsel patriyarkal bir sorun, toplumsal ve politik güç ilişkilerinin tezahürü ve onu yeniden üreten bir olgu olduğuna yönelik, feminist hareketin çok uzun süredir dile getirdiği görüşler geniş kesimler tarafından kabul görmeye başladı. En önemlisi bütün dünyada tanınan oldukça ünlü, çok güzel ve çok zengin Hollywood sinema oyuncusu bir kadın’la, ofiste sekreter olan kadın, tekstil atölyesinde makasçı olan kadın, hazır yiyecek endüstrisinde çalışan kadın, Avrupa parlamentosunda vekillik yapan kadın, ya da ev içi hizmetlerde çalışan çok farklı sınıf, ırk, din ya da ulustan kadınlar ‘ben de’ diyerek, farklı ve münferit biçimlerde yaşanıyor gibi düşünülen cinsel istismar, saldırı ve tecavüzleri evrensel bir ortak sorun olarak ortaya koymuş oldular; çok farklı kesimlerden kadınlar kolektif biçimde, yüksek sesle, dünyanın her yerinden ‘ben de’ diyerek, cinsel şiddeti ifşa ettiler.¹⁵ ABD’li aktris Alyssa Milano’nun 15 Ekim 2017’de sosyal medya hesabından yazdığı bir cümle fitili ateşleyen nokta oldu: “*Eğer siz de cinsel istismara ya da saldırıya uğradıysanız bu tweet’in altına #MeToo yazın*” ifadesiyle paylaştığı tweet, hızla yayıldı. Dünyanın dört bir yanından binlerce kadın ve erkek #MeToo etiketiyle kendi başlarından geçen ve belki kendilerine dahi söyleyemedikleri cinsel taciz, saldırı, istismar ve tecavüz hikâyelerini paylaşmaya başladılar; Bu kamusal ifşa olayının hemen ardından, Milano’nun bu tweetine yaklaşıp beş yüz bin yanıt aldığı belirtiliyor pek çok kaynakta.¹⁶ Bunun öncesinde de, Hollywood’un çok sayıda ünlü kadın oyuncusu, önemli yapımcılardan Harvey Weinstein’a yönelik taciz ve tecavüz suçlamalarında bulunmuşlardı. Açıklamaların ardından, Weinstein’ın kendi şirketinden dahi kovularak Oscar Film Akademi üyeliğine son verildi. Ancak kadınlar için şaşırtıcı olmasa da, dehşet uyandıran nokta, bu tacizlerin bilinmesine rağmen, hep susulmuş olmasının ortaya çıkmasıydı. Çünkü söz konusu tacizci erkekler, güç, otorite, iktidar sahibi insanlardı! Pandora’nın

¹⁵ Amerika Birleşik Devletleri’nden dünyaya yayılan ifşaya dayalı bu yeni kadın isyanının, aynı zamanlarda Türkiye’de de tezahürlerine tanıklık etme imkânımız oldu: Örneğin, Türkiye’nin ünlü pop sanatçılarından Sıla Gençoğlu’nun, kendisi gibi ünlü bir komedi sanatçısı olan, sevgilisi Ahmet Kural tarafından, dövülerek yerlerde sürüklenmesi sonucu, aldığı doktor raporuyla, şikayetçi olduğunu öğrendik yayın organlarından! Elbette ki ünlü bir sanatçının yaşadığı bu olay ve ifşa bir ilk değildi Türkiye’de; Ancak, ilk kez ünlü bir kadın, “*Ama sessiz kalarak kendime, bu ülkenin kadınlarına ve şiddete karşı duran herkese ihanet edeceğimi de biliyordum*” sözleriyle kendisine şiddet uygulayan erkeğin yargılanmasını talep ediyor ve bu durumu kamuoyuyla paylaşıyordu. “Ben de” demişti aslında bu sanatçı. <https://www.birgun.net/haber-detay/economist-turkiye-nin-metoo-ani-henuz-gelmedi-ama-zamani-coktan-geldi-de-geciyor-bile.html>.

¹⁶ <https://www.dunyahalleri.com/metoo-hareketi-bir-yilda-neleri-degistirdi/>

kutusu açılmıştı artık! Ardından başka tacizciler de ortaya çıkarılmaya başlandı: Örneğin ünlü oyuncu Kevin Spacey, başka pek çok erkeği taciz etmişti, bunun üzerine oynadığı dizi 'House of Cards' bitirildi. Tacize uğrayan kadınlar, daha önce konuşmamalarının nedenini, 'korku ve kaygı' olarak açıkladılar. Elbette ünlü isimlerdi bu kadınlar da! Diğer yandan sesini duyuramayan, taciz ve tecavüze maruz kalan binlerce kadın da 'MeToo' demişti.¹⁷ Hikâyelerin hemen her biri, feminist mücadele emek veren kadınlar için bilinen gerçekler olsa bile, bu ifşalar dehşet verici içerikleri kamusalılaştırmış oldu: 9 yaşında küçük bir kız çocuğu iken tacize uğramaktan, tacizci ve tecavüzcülerin büyükbaba, komşu, amca, dayı, abi, komşu, patron vb. en yakınlarındaki erkekler olmasına kadar varan sarsıcı gerçeklerdi bunlar!

#MeToo hareketi hızla yayılırken, her sınıftan, ırktan, ulustan, yaştan ve meslek grubundan kadınlar ve çok ünlü isimler de katıldı: Bill Clinton, Donald Trump, George H.W. Bush gibi ABD başkanlarının tacizlerinin ifşaları gerçekleşti; Avrupa Parlamentosu'ndaki vekiller de açıklamalarıyla #MeToo hareketine katıldı.¹⁸ Avrupa Parlamentosu'nda yaşanan tacizlere dair bir soruşturma komisyonu kuruldu; İngiltere Savunma Bakanı Michael Fallon, taciz suçlaması nedeniyle istifa etmek zorunda kaldı.¹⁹ Hollywood'da yüzlerce kadın, erkek ve çocuğun katıldığı, cinsel taciz ve tecavüzlerin protesto edildiği, #MeToo yürüyüşü düzenlendi; İsviçre'de 'MeToo' yılın kelimesi seçildi. Kararın gerekçesi olarak, 2017'de başka hiçbir kelimenin, saklı kalanları açığa çıkarmasıyla, bu kadar etkili olmadığı açıklandı.²⁰

Hareketin Avrupa ülkelerinde yankı bulduğu bir diğer ülke, Almanya oldu: Cinsel taciz tartışmasının bu boyutta kamusallaşmasının, gerçek cinsel saldırı mağdurlarına hakaret olduğu görüşlerine karşı, #MeToo hareketi temsilcileri, her türlü cinsel saldırının, onur kırıcı ve cinsiyet temelli eşitsizliği arttırmasının tartışılmayacağını vurguladılar. Bu tartışmaların etkisiyle, ünlü bir Alman Yönetmen, Dieter Wedel, ünlü isimlerin açıklamaları sonrası taciz, tecavüz gibi nedenlerle ifşa edilmiş oldu.²¹ Bu ifşaları gerçekleştiren kadınların bizzat kendileri tarafından, her şeyin değişeceği, cinsel tacizlerin son bulacağı bir ortamın hemen olamayacağını bilinmesine rağmen, #MeToo hareketinin önemli bir kırılma yarattığı kabul edildi. Dünyanın her yerinden kadınların ve erkeklerin, taciz olaylarından haberdar olması, tacize maruz kalanların kendilerini daha özgüvenli ifade etmeye başlamaları, bazı istismarcıların

¹⁷ Wunsch, Silke (2018): "MeToo: 100 günde çılgına dönüşen hareket", t24.com.tr, 23 Ocak 2018, s. 3

¹⁸ Alman Yeşiller Partisi Avrupa Parlamentosu Milletvekili Terry Reintke, Brüksel'de yaptığı konuşmada, Duisburg'da maruz kaldığı tacizi anlattıktan sonra, başka kadın vekiller de tacize uğradığını anlattınca, Avrupa Parlamentosu'nda yaşanan cinsel tacizlerin araştırılması için bağımsız bir komite kurulması kararı alındı. Wunsch, Silke (2018): "MeToo: 100 günde çılgına dönüşen hareket", t24.com.tr, 23 Ocak 2018, s. 4

¹⁹ Bir kadın gazetecinin dizine yemek masasında defalarca dizine dokunmuş, gazetecinin sert bir uyarısı sonucu vazgeçmiştir. <https://tr.euronews.com> > Haber > Dünya

²⁰ Time dergisi, 2018'in ödüllerini, #MeToo hareketinin öncülerine verdi. "Hangi biçimde olursa olsun toplumsal tartışmaları başlatan isimlerin tercih edildiği" vurgulandı ve #MeToo hareketinin çok sayıda temsilcisinin bu konudaki sessizliği bozduğunu açıkladılar. Bkz. Time Dergisi, "Person of the Year", Aralık 2018.

²¹ Örneğin, Altın Küre ödül töreninde (Golden Globes) pek çok ünlü isim törende siyah elbise giyerek, cinsel taciz ve saldırıları protesto etti ve mücadeleye dayanışma vurgusu yaptı.

işlerini ya da pozisyonlarını kaybetmeleri, toplum karşısında utanç verici durumlara düşmeleri, cinsel taciz fiilini gerçekleştiren pek çok ünlünün kariyerlerinin bitmesi gibi sonuçlar, cinsel istismarı bir hak olarak gören ve uygulayan erkeklerle ilgili bir hesaplaşma sürecini başlattığı vurgulandı.²² Buna göre, “rıza”, “güç”, “otorite”, “istismar” vb. kavramlar kamusal alanda tartışılan konular haline geldi. Bir erkeğin, istenmemesine rağmen sürdürdüğü cinsel girişimlerinin boyutu ne olursa olsun, daha bütünsel bir sistemik toplumsal ve politik güç ilişkilerinin bir tezahürü ve onu yeniden üreten bir şey olduğuna yönelik, feminist hareketin çok uzun süredir dile getirdiği itirazlar, geniş kesimler tarafından kabul görmeye başladı.²³

#MeToo'ya Dair Feminizm İçi Tartışmalar

Cinsel tacizin ifşasına dayalı, magazin dünü ve sosyal medya mecrası üzerinden gelişen bu hareketin, feminist teori ve politika içinde çok daha ayrıntılı tartışmalara imkan tanıyan bir olgu olduğu açık. Feminist teori içinde eleştirel bir bakışla derinleştirilmesi mümkün olan bu tartışmayı başka bir yazının konusu yapma niyetiyle, bu sürecin feminist gruplar içinde farklı tartışmalara yol açtığına kısaca değinmek yerinde olur: Moira Donegan'ın “*Me too Güncel Feminizm İçindeki Uçurumu Nasıl Ortaya Çıkardı?*”²⁴ başlıklı makalesinde ifade ettiği gibi, feministler arasında da farklı görüşler ortaya çıkmıştı: Kimi feministler için, cinsel tacizin ifşasının bu haliyle kamusal bir tartışma yaratması konusunda dikkatli olunması gerekirken, kimilerine göre, daha da ileri gidilmesi gerekiyordu.²⁵ Bu görüşe göre, erkeklerden nefret etme üzerine kurulu bir feminizme karşı çok dikkat etmek, bu patriyarkal tuzaklara düşmek gerekiyordu.²⁶ Feminizm içi sayılabilecek bir diğer tartışma konusu, kuşaklararası belirginleşen farklılıklarla ilgiliydi: Örneğin, Harper's Dergisi yazarı Roiphe “*tweeter feminizmi*” olarak ifade ettiği #MeToo hareketini, ‘narsist ve sosyal medya fanatigi olan Y kuşağı’nın cinsel saldırılarla ilgili istediği bir hesaplaşma’²⁷ olarak tarif ediyordu. Bu nedenle, feminizmin evrensel ve ortak mücadele geleneğine zarar verici potansiyelin dikkati çekiyordu. Feministler arası kuşak tartışmalarıyla ilgili bir başka gerilimli tartışma konusu, ‘yaşlı feministler’ le ilgiliydi: Bu görüşe göre, ‘yaşlı feministler’ gündemden uzak kalmışlar ve doğru tepkiler veremiyor ve cinsel taciz ve saldırılarla nasıl mücadele edileceğini anlayamıyorlardı. Yaşın, kuşak farklılıklarıyla yaşanan deneyimlerin ve bunlara karşı geliştirilecek mücadele stratejilerinin farklılıklarının tartışıldığı bu yazılarda,

²² #MeToo hareketi katılımcıları, cinsel istismarcıların yaptıklarıyla yüzleşmek zorunda kalmalarının bile kendi başına önemli bir sonuç olduğu nu belirtiyorlar.

²³ Çeşitli tartışmalar da var elbette, ortaya çıkan durum ve sonuçlarla ilgili: Anketlere göre, örneğin, bazı katılımcılar, 20 yıl önce birini taciz ettiği için işten çıkarılmaması gerektiğini düşünüyorlar. Bazılanda, cinsel istismara uğradığını söyleyerek iftira atılmasının, şikâyetçi olunmayan tacizlerden daha büyük bir sorun olduğunu düşünenler de var. <https://www.dunyahalleri.com/metoo-hareketi-bir-yilda-neleri-degistirdi? s.1>

²⁴ Donegan, Moira “How #MeToo revealed the central rift within feminism today” *The Guardian*, Çeviri “#Me Too Güncel Feminizm İçindeki Uçurumu Nasıl ortaya Çıkardı?”, *5Harfiler.com*

²⁵ Örneğin, ünlü Fransız aktris Catherine Deneuve'nin de aralarında olduğu yüze yakın ünlü kadın, Fransız gazetesi “Le Monde”da bir açık mektup yayınladılar: “*Tecavüz bir suçtur, ancak ısrarcı biçimde de olsa birini baştan çıkarmaya çalışmak suç değildir.*” Bkz. Silke Wunsche, Deutsche Welle, s.6

²⁶ <https://www.cnnturk.com/video/dunya/fransiz-kadinlari-ikiye-bolundu. s.1>

²⁷ www.5harfiler.com > metoo-guncel-feminizm

feminizm içi yeni bir ayrımın ipuçlarını izlemek mümkün oldu: MeToo hareketinin destekçileri ve muhalifleri olarak ortaya çıkan bu kutuplaşmada, iki farklı cinsiyetçilik analizi ve çözümü dikkati çekiyordu; İlk yaklaşım, daha bireyci, daha asi ve daha pragmatik görünüyor iken, diğer yaklaşım daha bütünsel, ortak ve idealist değerler ve temellerden kaynaklanan dayanışma fikrine dayanıyordu.²⁸ Bireyci güçlenmeye dayalı yaklaşımlarla, daha bütünsel bir toplumsal iktidar ilişkileri içinde çözüm, dayanışma ve mücadeleyi öngören yaklaşım, feminizmin içindeki iki önemli damara işaret etmekte. Zira tarihsel olarak feminist mücadelenin gelişiminde her zaman bu ikisi önemli bir dinamik olarak hep vardı; Liberal, radikal, sosyalist feminizm gibi farklı feminist analiz ve mücadele pratikleri, bir karşıtlık ya da birbirini dışlayan feminizmler olmaktan çok, birbirini tamamlayan yaklaşımlara sahipti. Bu yüzden, #MeToo hareketi, dünyaca tanınan, ünlü, güzel, zengin bir Hollywood sinema oyuncusu kadın'la ofiste sekreter olan, tekstil atölyesinde makasçı olan, hazır yiyecek endüstrisinde çalışan, Avrupa parlamentosunda vekillik yapan, ya da ev içi hizmetlerde çalışan çok farklı kadınların ortaklığını, farklı ve tekil biçimlerde yaşanıyor gibi algılanan cinsel istismar, saldırı ve tecavüzlerin evrenselliğini ortaya koymayı mümkün kılabilirdi. Çok farklı kadınların dünyanın her yerinden 'ben de' dediği bu ortaklık ilk kez bu kadar yaygın bir somutluk kazandı. Üstelik, bu ortaklığın ortaya çıkardığı dayanışma, ortak bir mağduriyetin yeniden üretildiği bir nitelikten daha çok, bir meydan okuma biçiminde gerçekleşti: Bu meydan okumanın iki yönü olduğuna hiç kuşku yok: Bir tarafta 'fail' var, suçu işleyen ve yüzleşmesi gereken, diğer tarafta ise, başına geleni yüksek sesle duyurmak üzere, 'ben de' diyen bir 'ifşa ve meydan okuma' var.

Cinsel taciz, tecavüz gibi toplumsal cinsiyet temelli şiddetin sosyal sınıf, statü, kültürel durum, eğitim, meslek vb. ayrımları tanımadan bütün kadınların maruz kaldıkları bir olgu olduğu, istatistikler, araştırmalar ve kadın mücadelesinin ortaya çıkardığı, ampirik bir bilgi. Buna göre, meslek sahibi, eğitilmiş kadınlar arasında cinsel şiddet mağduru kadınların oranının hiç de az olmadığı da önemli bir ampirik veri. Ancak statü kaybı endişesi, korku, mahcup olma, utanma vb. kaygılarla sosyal statü artıka bu kadınların, maruz kaldıkları cinsel şiddet ve tacizleri daha zor itiraf ettikleri de bilinen bir durum. #MeToo hareketinin bu ifşaları, feminist mücadelenin yıllardır ortaya çıkarmaya

²⁸ "How #Me Too revealed the central rift within feminism today" *The Guardian*, Çeviri "#Me Too Güncel Feminizm İçindeki Uçurumu Nasıl ortaya Çıkardı?", *5Harfiler.com*

çalıştığı bu bilgiyi daha da görünür kılarak yaygınlaştırmış oldu: Eğitimsiz olmak, kendine ait bir gelirinin olmaması, sınıfsal olarak düşük gelirli olan kadın ve erkekler arasında cinsiyet temelli şiddetin daha yaygın ve yoğun olduğuna dair ‘doğru bilinen yanlış ve yerleşik bilgi’ye dair önemli bir kırılma yarattı.

Tabii ki, #MeToo hareketinin tarihsel olarak ortaya çıkışını sağlayan teknolojik imkanların yanı sıra, feminist hareketin 19. yüzyıldan itibaren verdiği mücadelenin evrensel ve yerel boyutlarının ortaya çıkardığı birikim, kazanım ve taleplerle çok ilgili olduğunu hatırlamak gerekir: Eşitlik paradigması kadınlara eşit haklar isteyen ve kamusal alana çıkan ilk dalga feminizmin, 1960’lardan sonra, kadınların özel alanda, aile içinde yaşadıkları ayrımcılıkları, eşitsizlikleri, “özel olan politiktir” sloganıyla sorgulayan ikinci bir dalga olarak yükseldi. Aile içi şiddet, cinsel şiddet vb. kimlik ve beden odaklı sorunları ataerkil düzenin bütün iktidar ilişkileri içindeki işlev ve rolleriyle gözler önüne seren, ataerkil düzenin kamusal alanın her yerinde, çalışma hayatından siyasete, eğitime kadar nasıl yeniden üretildiğini, daha 1970’lerin başlarından itibaren gözler önüne serildi; Feminist hareketin söz ve eylem düzeyinde yarattığı mücadele birikimi, #MeToo hareketinin ortaya çıkmasını sağlayacak koşulları hazırlamıştı aslında; Zamanı gelmişti yani...

Kaynakça:

Acar-Savran, Gülnur (2018): *Feminizm Yazıları, Kuramdan Politikaya*, Dipnot Yayınları: Ankara.

Çubukçu, Sevgi Uçan (2004), “Post-1980 Women’s Movement in Turkey: A Challenge to Patriarchy”, içinde *The Position of Women in Turkey and in The European Union: Achievements, Problems, Prospects* (Ed. Berkay, Fatmagül...), KADER Yayınları: İstanbul.

Donegan, Moira, “How #MeToo revealed the central rift within feminism today” *The Guardian*, Çeviri “#Me Too Güncel Feminizm İçindeki Uçurumu Nasıl ortaya Çıkardı?”, *5Harfliler.com*

Hırata, Helena& Laborie, Francoise & Le Doare, Helene & Senotier, Daniele (2004): *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*, (Çev. Gülnur Acar-Savran), Kanat Yayınları: İstanbul.

Karakuş, Filiz (2008): “Yeniden Mor İğne”, *feminist gazete*.

Keskin, Eren; Aşan, Esra; Gülbahar, Hülya; Sirman, Nüket; Kutluata, Zeynep (2011) “Cinsel Taciz: Tanımlar ve Tartışmalar Üzerine Bir Sohbet”, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 13 Şubat 2011.

MacKinnon, Catharina (1979): *Sexual Harrasment of Working Women: A Case of Sexual Discrimination*, Yale University Press.

“#Me Too kampanyası sokağa taşındı” www.hurriyet.com.tr>metoo-kampanyasi-sokaga-tasindi-40627755, 30 Ekim 2017.

Morgan, Ashley (2019): “Toksik erkeklikle ilgili gerçek sorun yalnızca bir tür erkeklik olduğuna varsayması”, *Çatlak Zemin*, 22 Mart 2019.

Özdemir, Erdem (2006): “İşyerinde Cinsel Taciz”, *Çalışma ve Toplum*, Sayı:4.

Time Dergisi, “Person of the Year”, Aralık 2018.

<https://www.birgun.net/haber-detay/economist-turkiye-nin-metoo-ani-henuz-gelmedi-ama-zamani-coktan-geldi-de-geciyor-bile.html>.

<https://www.dunyahalleri.com/metoo-hareketi-bir-yilda-neleri-degistirdi?>

<https://www.cnnturk.com/video/dunya/fransiz-kadinlari-ikiye-bolundu>.

<https://www.dunyahalleri.com/metoo-hareketi-bir-yilda-neleri-degistirdi?>

Wünsch, Silke (2018): “MeToo: 100 günde çığığa dönüşen hareket”, *t24.com.tr*, 23 Ocak 2018.

www.5harfliler.com › metoo-guncel-feminizm

Silke Wünsche, *Deutsche Welle*,.

Ad Koymak Önemlidir: Toplumsal Cinsiyet ve Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Düzeni

Ece Öztan

Toplumsal cinsiyet, cinsiyete ilişkin algıların, biyoloji tarafından değil, toplum tarafından belirlendiğine işaret eder. Toplumsal cinsiyet yalnızca kadınlar değil, tüm insanların tabii olduğu bir iktidar ilişkisidir. Toplumsal cinsiyet bakışı kazanmak kendimizi, çevremizdekilerle ilişkilerimizi ve toplumsal/siyasal yaşamda olan biteni anlamak, açıklamak ve de değiştirmek için bize güçlü araçlar sağlar. Bunun için ad koymak ve tanımlamak önemlidir.

Feminist hareket adını koymanın, eşitlik mücadelesinde ne kadar önemli olduğunu bize gösterdi. Annelerimiz, ablalarımız 87’de “dayağa karşı hayır” diyerek yürüdüklerinde büyük bir fitili ateşlediklerinin belki o kadar da farkında değillerdi. Ama tanımlamaya başlamışlardı. Daha önce adı konulmayan ve kadınlar için yakıcı önemdeki sorunları politikleştirmeye başladılar. Eğitim alanına bakalım mesela. Kadınlar yüz yıl önce erkeklerin fakülte-deki derslerine girerek kadınların tıp eğitimi talep etmesi, kadınların üniversite eğitimi ve uzman meslek alanlarına girişinin fitilini ateşledi. Modernitenin araladığı kapıyı, sonuna kadar açmak için hevesli kadınlar çoğaldı. Hepimiz o deneyimlerin ürünüyüz. Büyükkannelerimizin, annelerimizin, kız kardeşlerimizin bütün o mücadeleleri önemli bir birikim yarattı. Konuşulmayanlar konuşulmaya, adı konmayanların adı konmaya başlandı. Feminist harekete önüne sürekli yeni soru ve sorunlar koydu. Kişisel deneyime baktığımda feminist teori ve politikanın, bu topraklarda bir kız çocuğundan bir kadına dönüşme sürecimdeki tüm hasarları, can acıtan dönemeçleri aşma ve güçlenme için önemli katkılar yaptığını görebiliyorum.

Böyle karanlık dönemlerde, geriye dönüşlerin olduğu dönemlerde, tüm bu meselelere daha uzun tarihsellikler içinden bakmak bana iyi geliyor. Çünkü oradaki kararlılığı, sürekliliği, değişim, duraklama ve sıçramaları görebiliyoruz. Şirin Tekeli’nin deyimiyle “karı kuvvetlerinin” önemli bir alanı açtığını görebiliyoruz. Bugün mesela erkek şiddeti, flört şiddeti, sanal zorbalık gibi kavramları kullanıyoruz. Kadınların aile içinde, eğitimde, iş yaşamında yaşadığı çok katmanlı eşitsizlikleri tanımlayan pek çok tanımlamamız var. Bu kavramların hepsi, güç ilişkisi içeren açık ve örtük

eşitsizlikleri görünür kılabilir. Hepsi gündelik yaşam deneyimlerimizden, praksisten yükseliyor.

Ad koymak önemlidir ama kimi zaman bir kavramın çok duyulur, konuşulur olması, o şeyin başarıldığı, o meselenin halledildiği yanılgısına da sebep olabiliyor. Ad koymanın ötesinde, bu alanları dönüştürücü siyaset pratiklerinin üretilmesi önem taşıyor. Kısacası toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi için farkındalık gerekli ama yeterli değil. Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı da bu nedenle kimi zaman raporların sonuna eklenen bir paragraf, ya da belli kutulara “tik atma” meselesi olarak görülebiliyor. Bu meseleler bir süre sonra bürokratik bir mekanizmaya ya da yalnızca bir “halkla ilişkiler” veya “kurumsal iletişim” faaliyetine dönüşebiliyor. Çok iyi 8 Mart programları ve 8 Mart mesajları yapan kurumlar, kendi içlerinde toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile mücadele için somut adımlar atma ihtiyacı duymayabiliyor. Bu biraz da zamanın ruhu ile ilgili kuşkusuz. Neoliberal öznellik formları, ortaya koyma ve göstermenin, pratiklerden daha önemli olması içinde bulunduğumuz dönemin ethosu. Cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırmak için, tüm kurumlarda somut ve işler çözümler üretmek, mekanizmalar kurmak gerekiyor.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine ilişkin bazı veriler ürkütücü boyutlarda. Örneğin Türkiye lise eğitimini tamamlamayan 18-29 yaş arası genç kadınların %69'u ne herhangi bir eğitim ne de istihdam ilişkisi içerisinde. 25-29 yaş grubunda bu sayı daha da ürkütücü boyutlarda. Sadece lise altı eğitimliler açısından değil, Türkiye’de şu anda 15-24 yaşındaki genç kız ve kadınların %37’sinin ne herhangi bir eğitim kurumu ile ne de istihdam ile ilişkisi var.²⁹ Bu rakam OECD ülkeleri arasında en yüksek rakam. Üniversite mezunu, 25 yaş altı genç kadınların neredeyse yarısı (%47) ne eğitimde ne istihdamda! Bir yandan hemen herkes 8 Mart kutlamaları yapıyor, AKP’li belediyeler bile duygu dolu mesajlar veriyor ancak toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bir siyaset çerçevesi yok. Çerçeveyi bırakın, toplumsal cinsiyet eşitliği kelimesinin kendisi bile dolaşımdan kaldırılmak isteniyor. Yerine kavramlar öneriliyor. Türkiye’de genellikle yapılageldiği üzere, siyaset semboller üzerinden yürüyor. Oysa toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinde yapısal sorunlar derinleşiyor. Genç kadınlara ilişkin veriler bu olumsuz tablonun acil önlem alınmaz ise devam edeceğinin göstergesi. Peki ama nedir bu cinsiyet-toplumsal cinsiyet?

Toplumsal Cinsiyet Rejimleri

Cinsiyet dediğimizde, bir kişinin biyolojik cinsiyetini ifade ediyoruz. Yani üreme organlarına bağlı olarak yapılan bir sınıflandırmadan. Cinsellik ise cinsel ilişkiler, duygular, yönelimler, arzular, tutkular ve bununla ilişkili pratiklerin alanıdır. Toplumsal cinsiyet ise, cinsiyete ilişkin toplumsal olarak belirlenen ilişkiler alanıdır ve güç ilişkilerine ilişkin bir kavramdır. Bu nedenle aslında toplumsal cinsiyeti bir fiil olarak kullanmak daha açıklayıcı olabilir: Toplumsal cinsiyetlenme... Dolayısıyla bir şeyin toplumsal cinsiyetlenmiş olduğunu söylediğimizde, o şeyin toplum tarafından belirlenmiş cinsiyet algıları ile biçimlendirilmiş olduğunu kastediyoruz.

Cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsellik kavramları arasında her üçünün de birbirini etkilediği ve belirlediği çift yönlü bir ilişki mevcuttur. Yani ne cinsiyet dediğimiz (biyolojik) cinsiyet sabit ve değişmez bir “öz”, ne de toplumsal cinsiyet yalnızca biyolojik cinsiyete göre şekillenen bir ilişkidir. Bir başka ifade ile toplumsal cinsiyetimiz biyolojik cinsiyetin üzerine giyildiği bir elbise değildir.

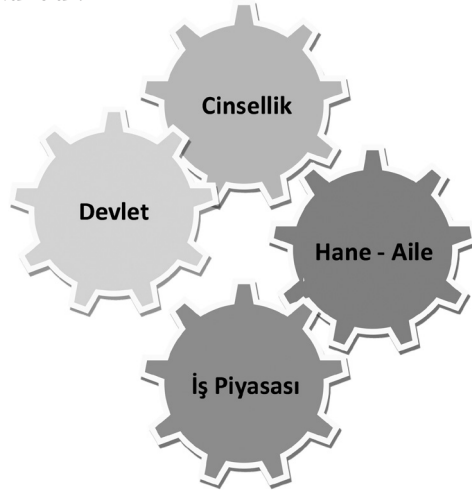
Biyolojiye ve nörolojinin biyolojik cinsiyete ilişkin “kesinlikleri” günümüzde pek çok çalışma ile sarsılmış durumdadır. Bu tür eleştirel çalışmalar, modern bilimin kendisinin “toplumsal cinsiyetlenmiş” olduğunu gösterirler. Kadın ve erkek biyolojik cinsiyetlerine ilişkin tek farklılık üreme alanına ilişkindir. Üreme ise tek bir cinsiyetin gerçekleştirdiği bir eylem değildir. Bu anlamda aslında burada bir farklılıktan çok, ortaklaşmadan, ancak bir arada gerçekleştiren bir eylemden bahsediyoruz. Cinsiyete ilişkin diğer tüm algılar toplumsal cinsiyetlenmiş farklılık kategorileridir. Neden üreme organlarına ilişkin tek farklılık, kadınlık ve erkeklik olarak tanımlanan bütün bu farklılıkları oluştursun? Ya da benzerlikler alanı çok daha geniş iken, tek bir farklılık bütün bu farklı ilişkiler alanını oluştursun? İşte toplumsal cinsiyet, güç ilişkileri üzerinden tüm bu senaryonun oluşma biçimini deşifre eder. Bu senaryonun deşifre edilmesi ise, insan yaşamının hemen hemen bütün alanlarına ilişkin olarak kurulan temel bir güç ilişkisinin açık hale getirilmesine ve dolayısıyla değiştirilebilir olmasına zemin hazırlar.

Toplumsal cinsiyet analitik bir kategoridir. Güç ilişkilerini çözümlemede bize önemli araçlar sağlar. Hem açıklamak, hem de değiştirmek için. Cinsellikten, eğitime, tıptan, ekonomiye ve siyasete kadar yaşamımızın her alanında geçerli

güç ilişkileri düzeneğini fark etmemizi, işleyiş mekanizmalarını çözmemizi ve değiştirmek için mücadele alanları ve biçimlerimizin belirlenmesini sağlar.

Toplumsal algılar, tarih, yaşam deneyimleri kadın ve erkekleri oluşturur. Bu deneyimlerin, hormonlarımız, biyolojik başka özelliklerimiz üzerinde de önemli etkileri olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, cinsiyetler arası güç ilişkilerinin bulunmadığı bir toplumsal hayatta, insanlar arasındaki farklılıkların, cinsiyet üzerinden ayrıştırılmadığı bir çeşitlilik içerisinde hayatımızı sürdüreceğimiz ve aslında bugün kadın-erkek farklılığı olarak bize “belletilen” pek çok ayrışmanın da önemini yitireceğini öngörmek mümkün.

Toplumsal cinsiyet, cinsiyet ve cinsellik arasındaki ilişki bu nedenle çift yönlü bir ilişkidir. Yalnızca biyolojinin, cinsiyeti ya da toplumsal cinsiyeti belirlediği bir ilişki değil. Toplumsal cinsiyet ilişkileri farklı alanlarda işleyen toplumsal cinsiyet rejimlerini oluşturur. Bu rejimler ise birbirleri ile bağlantılı olarak o toplumda bir toplumsal cinsiyet düzeni yaratır. Toplumsal cinsiyet ilişkileri hemen her zaman başka güç ilişkileri ile bir arada kurulur. Sınıf, etnisite/ırk ilişkileri, yaşa dayalı hiyerarşiler gibi. Bunu, bütün ilişkilerimiz, toplumsallıklarımız ve kimliklerimiz içerisinde arka planda çalışan bir yazılım gibi düşünebilirsiniz. Bu düzeneğin akışına müdahale etmek, güç ilişkilerinde gedikler açmak, farklılıklar yaratmak ise her zaman mümkündür.

Toplumsal cinsiyet rejimi belirli bir kurum içerisinde toplumsal cinsiyet ilişkilerini oluşturan, etkileyen bir dizi ilke, değer, norm, siyasal çerçeveye işaret eder. Connell'in

ifadesiyle belirli bir kurumdaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin etkileşim durumudur o kurumun toplumsal cinsiyet rejimi.³⁰ Toplumsal cinsiyet düzeni ise, bir toplumda dört temel alanda oluşan toplumsal cinsiyet rejimlerinin etkileşimi yoluyla şekillenen karmaşık bir düzenek olarak düşünebiliriz. Her dört alan, bir makinanın dişlileri gibi birbirlerini tamamlar ve etkiler. Her bir alanda yaşanan değişimler de düzeneğin yeniden biçimlenmesine yol açar.

1. Cinsellik Rejimi/ Heteronormativite

İlk alan, cinsellik rejimi alanıdır. Heteronormativite, heteroseksüelliğin tek, doğal ve meşru cinsel yönelim olduğunu ileri sürüp; diğer cinsel yönelimleri yok sayan, baskılayan ya da aşağılayan ideoloji olarak bu alanı düzenlemektedir. Sadece farklı cinsel yönelimlerin dışlanması ötesinde, cinselliğin “normal”, “meşru” yolları tanımlanırken, heteroseksüel tüm ilişkiler de belli bir “rejim” içerisine alınır. Örneğin evlilik dışı cinselliğin yasaklanması, cinselliğin evlilik bağı ile yalnızca üremeye indirgenmesi. Hatta kimi rejimlerde çocuk sayılarının dahi belirlenmesi gibi. Beden politikaları aracılığıyla da cinsellik rejimi denetlenir. Doğurganlık yoluyla anneliğin düzenlenmesi, sağlık söylemi ve zayıflama ve moda endüstrisi aracılığıyla “kadın” ve “erkek” bedenleri tanımlanması gibi. Kuşkusuz bu alanda yekpare bir denetim ve söylemin ötesinde, birbiri ile kimi zaman yarışan, çelişkili ve parçalı rejimlerin bir arada olduğunu unutmamak gerekir.

Cinsellik, toplumsal cinsiyetin kurucu unsurudur ve ister cesaretlendirme, ister kanallı etme veya bastırılma şekillerinde olsun, toplumsal olarak pazarlık edilir. Bu rejimin sınırları, kuşkusuz zaman içerisinde ve toplumdan topluma değişiklikler gösterebilir. Kuir (queer) teori, normaller üzerine kurulan ikili sistemlerin ve sabitlikleri deşifre ederek, toplumsal cinsiyet rejimini ve cinsiyet rejiminin yarattığı sabitlenmiş kimlikleri reddeder. Bu anlamda toplumsal cinsiyet teorisine büyük bir katkı sağlar.³¹

Toplumsal cinsiyet, yeniden üretim ve cinsellik alanı modern yurttaşlığın kuruluşunda da kilit bir öneme sahiptir. Örneğin modernleşme, Türkiye’deki kadın kimliğinin inşasında öne çıkan unsur olsa da, geç Osmanlı döneminden bu yana cinsellik “kadın modernliğinin” keskin sınırlarını çizen bir alan olmuştur.³² İffet, erdem, sadelik gibi özellikler ile cinsel ahlaka ilişkin göndermeler ile kadınların cinselliğinin denetlenmesi gerek İslamcı gerekse modernleşmeci ve milliyetçi söylemler arasında önemli bir tarihsel ortaklık hattı olmuştur.

³⁰ Connell, R.W. 2006, s. 166.

³¹ Öztan 2015, s.277.

³² Sirman 1989.

2. Hane / Aile

Toplumsal cinsiyet düzeni, aile/ve hane düzeyinde de, gerek cinsellik rejimi gerekse, işgücü piyasalarında oluşan toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü aracılığıyla pekiştirilir. Kadın emeğinin kontrolüne –ve sömürülmesine– dayanan toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, gerek hane içerisinde gerekse iş piyasalarında işlerin kadın işi ve erkek işi olarak ayrılmasından çok daha kapsamlı bir mekanizmadır. Aile rejimi, bakım rejimi ve refah rejimi ilişkisi ile şekillenir. Refah rejimi veya bakım rejimi alanında eşitlikçi politikalar, kadının emeği üzerindeki denetim ve sömürünün ortadan kaldırılmasını hedefler. Örneğin, kamusal çocuk bakım olanakları, zorunlu babalık izinleri veya iş ve iş dışı yaşam dengesizliğine eşitlikçi yönde müdahale amacını taşıyan tüm politikalar.

Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü; üretim ve yeniden üretim, ücretli emek piyasasının ayrışması; kadınların iş piyasasına katılımın geçici gözle bakılması (evleninceye, çocuk oluncaya kadar” gibi) ve denetlenmesi; kadınların daha çok “kadın işi” olarak görülen alanlarda düşük ücretli ve düşük statülü işlerde çalışması; her eğitim düzeyinde işsizlik oranları kadınlarda daha yüksek olması ve ücretsiz olarak yaptıkları tüm işlerin görmezden gelinmesi, değersizleştirilmesi gibi farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktada bir de yeniden üretim kavramından bahsetmek gereklidir. Yeniden üretim insan türünün üremesi ve idamesi için harcanan bir emek olmanın yanı sıra (çocuk doğurmak, bakmak ve büyütme gibi), faal emek gücünün bir sonraki güne ve geleceğe hazırlanması için harcanan emektir. Yeniden üretim tüm bakım ve ev işlerini içerir. İktisadi açıdan milli gelir hesaplarına dahil edilmeyen, doğallaştırılmış, görünmezleştirilmiş, toplumsal cinsiyetlenmiş bir emektir. Görünmeyen emek kavramı, yeniden üretim mekanizmasını deşifre etmek amacıyla feminist kuram tarafından geliştirilmiş bir kavramdır.

Kadının Görünmeyen Emeği ve Bakım Rejimi

Bakım aslında kendine bakacak durumda olmayanların, fiziksel, psikolojik, bedensel ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili bir kavram aslında. Örn. çocuk bakımı, hasta bakımı, yaşlı bakımı, engelli bakımı. Çocukların, yaşlıların ve hastaların bakımına ek olarak, hane halkındaki sağlıklı yetişkinlerin bakımı da ücretsiz bakım işi olarak düşünülebilir. Çünkü toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü hem kendine bakamayacak durumda olanların bakım yükünü doğrudan

kadınlara yüklemekle kalmaz. Kadınlar, fiziksel olarak kendilerine bakabilecek durumda olan kişilere de bakım hizmeti sunma yükü ile karşı karşıya kalabilmektedir

Bakım emeğinin hane içinde ve dışında hane ile ilgili olarak gerçekleştirilen tüm diğer işlerden ayrıştırılması zor bir emek türü aslında. Bu nedenle dar anlamının dışında bakım emeği kavramını hane ile ilgili diğer emek süreçleri ile birlikte düşünmek gerekiyor. Bu nedenle kadının görünmeyen emeği olarak adlandırıyoruz zaten. Kadın emeğine ilişkin saklama, görünmezlik ve değersizleştirme ataerkil toplumsal cinsiyet rejimlerini inşa eden temel süreçlerdir.

037

Görünmeyen emek sadece bakıma ihtiyacı olan kesimlerin bakımını değil, toplumsal yeniden üretimi olanaklı kılan temelde hane içinde yapılan ancak hane dışına da uzantıları olan bir emek sürecini içeriyor. Çocuk bakımı, örneğin, çocuğun ve yaşadığı ortamın hijyeninin sağlanması, karnının doyurulmasından veya onları okula bırakıp, karşılamaktan bağımsız düşünülemez. Ya da yaşlı bakımı, yemek yapılmasından, yaşlıların doktora görülmesinden, ilaçlarının alınmasından ayrı düşünülemez. Veya akraba ziyaretlerinin, buluşmalarının örgütlenmesi, akraba ilişkilerinin idaresinden ayrı düşünülemez tüm bu bakım süreçleri. Ruhsal, duygusal, sosyal, fiziksel her tür bakım ve ilişki idaresini kapsar. Bu nedenle de hem hane içi tüm üretimler hem de hane dışına taşan bir emek türü söz konusudur. Mesaisi yoktur, süreklilik gösterir, birbirinden ayrıştırılması güç işleri içerir.

Bakım rejimi ise: hanenin bakımına ilişkin bir iş bölümünün yanı sıra, bakım işinin düzenlenmesinde devlet-piyasa-aile arasındaki iş bölümüne ilişkin olarak oluşturulan rejimdir. Yaşlı ve çocuk bakımına ilişkin düzenlemeler, kurumsal bakım olanaklarının nasıl karşılandığı, belediyeler veya kamu kurumlarının yüklendiği roller bu çerçevede değerlendirilir. Örneğin siz, çocuğunuz için ücretsiz veya düşük maliyetli bir bakım ve erken çocukluk eğitime ulaşamıyorsanız; yaşlılarınıza bakmak yalnızca ailenin kadınlarının taşıdığı bir yük ise, doğrudan kadınların görünmeyen emeği üzerinde kurulan bir sömürü mekanizması ile karşı karşıyasınız demektir. Piyasadan yüksek ücretlerle satın alınan bakım hizmeti ise, kamunun bu alanda hiçbir sorumluluk üstlenmediği anlamına gelmekte, bakım rejimi, piyasa ve aile içerisinde toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü içerisinde, kadının görünmeyen emeği üzerine kurulmaktadır.

3. İş Gücü Piyasası

İşgücü piyasaları da toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün etkisi altındadır. Cinsiyete dayalı iş bölümünün iş piyasalarındaki görünümü cinsiyete dayalı ayrışma/katmanlaşma ve cinsiyet ayrımcılığıdır. Cinsiyete dayalı ayrışma ve ayrımcılık, daha büyük bir toplumsal cinsiyet rejiminin bir parçası olan bir süreçtir: Erkek egemenliği ve toplumsal cinsiyet rejiminin kültürel boyutları, mevcut cinsiyete dayalı mesleki katmanlaşma yapısı ve formel işyeri/kurum politikaları ile, bu politikaları her gün işyeri bazında uygulayan kurumsal aktörlerin davranışları bu sürecin parçasıdır. Cinsiyete dayalı ayrışma temelde iki farklı açıdan tanımlanmaktadır: Dikey ve yatay ayrışma. Çeşitli bireylerin organizasyonların alt basamaklarında yoğunlukla birikmesine sebep olan ayrışmaya dikey ayrışma denir. Yatay ayrışma kadınlarla erkeklerin farklı mesleklere sahip olması, birbirlerinden farklı sektörlerde, farklı işyerleri ve farklı işverenler ile çalışması anlamına gelmektedir. Mesleki yatay ayrışmaları inceleyen çalışmalar, bir meslek alanında çalışanların %75-80'i aynı cinsiyetten olduğunda, o mesleği kadın ya da erkek mesleği; kadın/erkek çalışan oranı %40-50'ler düzeyinde olduğunda ise bütünleşmiş meslek olarak adlandırmaktadır.³³ Ancak sadece sayısal veriler, o iş/meslek alanında cinsiyet ayrımcılığı olmadığını anlamına gelmez. Örneğin, bankacılık kadınların da yoğun olarak bulunduğu bütünleşmiş bir meslek olarak görülmekle birlikte, kadın-erkek ayrımcılığının yüksek olduğu bir meslek alanıdır. Üst kademelere geçişte, işin organizasyonu ve iş süreçlerinde ayrımcı uygulama ve sonuçlar bulunmaktadır.

Toplumsal cinsiyetin iş hayatındaki örüntülerini anlamak için cinsiyet iş bölümünün bu farklı düzeylerde incelenmesi gerekmektedir. Kadın ve erkeklerin her seviyede işsizlik oranları arasındaki farklılıklardan, aynı işleri yapan erkek ve kadınlar arasındaki ücret eşitsizliklerine, kadınların iş piyasasına girişlerinin denetlenmesinden, iş yerinde cinsiyete dayalı görünmez kültürel engellere kadar pek çok konu, iş piyasalarındaki toplumsal cinsiyet rejiminin temel niteliklerini oluşturur.

4. Devlet

Devlet de içinde “patriyarkal yapıların hem kurulup hem tartışıldığı, bir iktidar ilişkileri ve politik süreçler kümesinin merkezi” olarak belirli bir toplumsal cinsiyet rejimine dayanır. Aile, istihdam, nüfus, yerleşim, yaygın eğitimin

³³ Lordoğlu, Özkaplan 2014, s. 161.

örgütlenmesi, sağlık ve cinselliğin denetimi gibi bir dizi politika alanı açısından devlet iktidarı toplumsal cinsiyet rejiminin kuruluşunda tarihsel ve dinamik bir pozisyona sahiptir. Parlamentoların oluşumundan, seçim sistemine, sosyal politikalar yoluyla hane ve iş piyasasına yapılan müdahalelerden, eğitim politikaları ve sağlık politikalarına, devlet doğrudan toplumsal cinsiyet rejimi açısından merkezi önemdedir.

Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Düzeni

Kadın kelimesi siyasi partiler arasında en çok AKP programında geçiyor. Peki kadın denilince ne anlıyoruz? En kestirmesi sözlüğe bakmak. Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde³⁴ kadın kelimesinin sıfat olarak kullanımına ilişkin ikinci tanım şu: “Analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri olan”. Üçüncü tanım isim olarak “hizmetçi bayan”. TDK Sözlüğü’nde erkek kelimesi, sıfat olarak “sözüne güvenilir, mert” olarak tanımlanmaktadır. Sözüne güvenilirlik ve mertlik aslında iş hayatı ve politikada aranan özelliklerdir. Bu özellikler en çok hangi alanın değerleridir? Ticaret ve siyaset. Sadece sözlükteki kadın-erkek tanımları üzerinden dahi Türkiye’deki cinsiyet düzenine ilişkin temel kurguyu yakalamak mümkün.

Kadın a. 1. Erişkin dişi insan, hatun, hatun kişi, zen, erkek veya adam karşısı: *yanlarında, kendileriyle ahabıklı edecek dostlar, hizmetlerine koşacak kadınlar veya erkekler görmek isterler.* -A. Ş. Hisar. 2. **Sf.** **Analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri olan.** 3. **Mec.** **Hizmetçi bayan.** 4. **Esk.** Bayan. Lordoğlu, Özkaplan 2014, s. 161.

Erkek, -ği a. 1. İnsan, hayvan ve bitkilerin dişiyle döleyecek cinsten olanı. 2. **Biy.** Sperma oluşturan organizma. 3. Yetişkin adam, bay, er kişi, kadın karşısı: *erkekler gelince buraya, karılar işte böyle kaçar.* -O. C. Kaygılı. 4. **Koca:** kadın erkeğini uğurladı. 5. **Sf. Mec.** **Sözüne güvenilir, mert.** 6. **Sf.** Girintili ve çıkıntılı olarak bir çifti oluşturan nesnelerden çıkıntılı olanı. 7. **Sf.** *Seri, kolay bükülmez: erkek demir, erkek bakar.*

Biyolojik mi yoksa toplumsal cinsiyet ile mi ilgili bu tanımlar? Ve bu tanımlar, içerisinde yaşadığımız toplumsal cinsiyet düzeninin hangi özelliklerini gösterir? Kadınların annelik, aile ve ev işleri ile tanımlanması, erkeklerin ise, sözüne güvenilirlik ve mertlik gibi ahlaki özellikler ile tanımlanması üzerine biraz daha düşünelim? Sözüne güvenilirlik mesela ilk olarak ticareti ve siyaseti akla getirir. En azından ideal olarak...

Sadece bu tanımlara bakarak bile neden kadın kelimesi yerine ısrarla “bayan” kelimesinin yaygın olarak kullanıldığını, “ev hanımlığının”, ücretli istihdam içinde yer alsın ya da almasın, tüm kadınlar için bir “kadınlık normu” olarak görüldüğünü tespit edebiliyoruz bu tanımdan. Gerçekten

³⁴ <https://www.sozluk.gov.tr/>

³⁵ TÜİK 2015, Zaman Kullanım Anketleri.

de TÜİK Zaman Kullanım Anketleri'ne baktığımızda istihdamdaki kadınların günde ortalama 3 buçuk saatten fazla bir zamanı, çalışan erkekler ise yalnızca 46 dakikasını hane ve hane halkının bakımına ayırıyorlar.³⁵ Bu ücretli çalışan kadın ve ücretli çalışan erkeklerin hane halkı ve aile bakıma ayırdıkları süre arasında 5 kata yakın bir fark olduğunu gösteriyor. Zaman kullanımına kişilerin yaşam döngüleri içerisinden baktığımızda evlilik ve çocuk sahipliğinin kadın-erkek arasında ücretli istihdam uçurumunun en derin olduğu evre olduğu görülmektedir.³⁶ Evlilik, ilk çocuk ve sonraki çocuk, hane ve aile bakımına ayrılan zaman bakımından toplumsal cinsiyet uçurumunu derinleştirmektedir. Türkiye, Meksika ile birlikte kadınların hane ve aile bakımına en çok zaman ayırdığı OECD ülkelerindendir.

Kısaca Türkiye'de "kadınlık, bir "ev hanımlığı sözleşmesi" ile tanımlanmaktadır.³⁷ "Ev hanımlığı"; çalışan kadınlar için dahi bir norm olarak görünmektedir. Kadınların kariyer gelişimine yönelik desteğin artmasına rağmen, aile içerisindeki rollere ilişkin kalıp yargıların sürekliliği, kadınları profesyonel yaşam içerisinde belli pozisyonlara sıkıştırmış görünmektedir.

Sözlük tanımlarının ötesinde 'Türkçe' de yaygın olarak kız ve oğlan çocuklarına konulan isimleri düşünelim. Bu isimlerin ifade ettiği anlamları, çağrıştırdığı dünyaları... Kız çocuklara kırılgnalık, edilgenlik, incelik, narinlik, fiziksel güzellik, zarafet, sevgi, özen, çalışkanlık, bakım, sadelik vb. çağrışımlı isimlerle, oğlan çocuklarının ise hareket, güç, zihinsel ve fiziksel donanım, aktiflik, şiddet, yönetmek, hüküm kurmak ile ilişkili isimlerle anılıyorlar doğduklarından itibaren. Çiçek isimleri kızların, hükümdarlık, savaş, mücadele, hareket erkeklerin... Peki neden?

Cumhuriyet modernleşmesi ve kentleşme deneyimi aile örüntüleri ve demografik alanda kimi değişmelere yol açmıştır. Doğurganlık oranlarındaki düşüş, boşanma oranlarının ve evlenme yaşının yükselmesi, gençler arasında giderek artan bireyselleşme ve bağımsızlaşma eğilimleri, toplumsal cinsiyet rollerinde eşitlikçi dinamiklerin görülmesi Türkiye'de aile sistemlerinin melezleşmesi ve kültürel heterojenleşmeye yol açmıştır. Türkiye tarihinde ilk kez, nüfus artış oranı düşmektedir. 1980'lerden bu yana evlenmeler gecikmeye, yalnız yaşayanlar, eşcinsel birliktelikler, evlenmeden bir arada yaşayan çiftlerin sayısı artmaya başlamıştır. Bu artışlar küçük oranlarda da olsa, araştırmacıların ettiği gibi gelecekte de bu eğilimlerin süreceği düşünülmektedir.

³⁶ Kongar ve Memis, 2017.

³⁷ Daha önceki yazılarımda (Öztan 2018; 2014) bu sözleşmeyi "ev kadınlığı" sözleşmesi olarak tanımlamıştım. Türkiye'deki cinsiyet düzeninin cinsel ahlaka ve bedene ilişkin denetim süreçleri gerek hane ve aile yaşamında gerekse iş yaşamı ve kadının kamusal yaşamındaki her türlü faaliyet alanının sınırlarını belirleyen ana eksenlerden biridir. Hanım, bayan gibi ifadeler bu bedensel, cinsel, sınıfsal toplumsal cinsiyet ilişkilerinin alanını tanımlayan ve güvence altına alan ifadelerdir. Bu nedenle Türkiye'deki toplumsal cinsiyet rejiminin bedensel, cinsel ve kadınlar arası sınıfsal sınırlarını anlatması bakımından "kadın" yerine "hanım" ifadesini kullanmayı uygun buluyorum. Kadın sözcüğü karşısında "bayan" sözcüğündeki direnç de aslında bu "hanımlık" sözleşmesi ile ilgili görülebilir. "Hanım" ve "bayan" ifadeleri Türkiye'de kadınların kamusal yaşamda varoluşlarının tanımlayan tanımlamalardır.

Türkiye 2000’li yıllardan itibaren yeni bir demografi rejimine girdi. Bu rejim, yüksek doğurganlık-yüksek ölüm oranına sahip genç nüfus yerine düşük doğurganlık ve düşük ölüm oranına sahip yaşlanan nüfus özelliklerine geçiş anlamına geliyor. 1950’lerde toplam doğurganlık hızı 6 iken, 2000’lerde yenilenme düzeyi olan 2,1’in biraz üzerinde (2,3) durağanlaşmıştır.³⁸ Ayrıca kadın başına düşen istenen ve sahip olunan çocuk sayısı arasındaki fark giderek azalmaktadır. 2018 verileri ile bu fark 0,3 çocuktur. Yani artık kadınlar neredeyse istedikleri kadar çocuk sahibi olma eğilimindedir.³⁹ Doğurganlığın yığıldığı yaş grubunun 20-24’ten 25-29’a kayması da bir başka demografik örüntüdür.

1970 yılı ve öncesinde evlenen kadınların ilk evlilik yaşının 16; 2000 yılı ve sonrasında evlenen kadınların ilk evlilik yaşı ortalaması ise 24 olarak hesaplanmıştır. İlk evlenme yaşı 1993 TNSA ile 2018 TNSA arasında 2 yaştan fazla artmıştır.⁴⁰ Sadece dini nikâhla evlenen kadınların oranı, rızası olmadan evlendirilen kadınların oranı ve yakın akraba evliliği yapan kadınların oranı da hızla düşmüş, kadınlarda okuryazarlık oranı da 1950’lerden günümüze hızla yükselmiştir. Modern doğum kontrol yöntemlerini kullanan kadınların oranı 1980’de %18 iken, 2000’lerde %40’ı geçiyor.⁴¹

Aile yaşamı ve demografik eğilimlerdeki kimi değişimlere ve özellikle genç kadın kuşaklarında kimi eşitlikçi eğilimlere rağmen Türkiye hala aileci bir toplumdur. Modernleşme projesi kadınların eğitim, siyaset ve istihdam alanında kamusal yaşama katılımlarının önünü açmış olsa da, eşitlikçi eğilimler hem ülke geneline dengeli bir şekilde yansımamış hem de kamusal yaşama katılım kadınların hane içerisindeki asli sorumluluklarına dayanan egemen aile ideolojisini yeterince aşındıramamıştır.⁴² Örneğin Türkiye’de kadınların %68’i ortaokul mezunu bile değil, %20’si okuma yazma bilmiyor/çok az düzeyde biliyor. Çalışabilir durumdaki toplam 27 milyon kadından yalnızca 7,7 milyonu (%28’i) çalışıyor. İşgücüne katılım-eğitim ilişkisi kadınlarda çok daha güçlü. Yani Türkiye’de kadınlar için çalışmak ve meslek sahibi olmak için erkeklerin katbekat üzerinde bir performans sergilemeleri gerekiyor. Hemcinsleri ile aralarındaki uçurum, az sayıda profesyonel eğitimli ve meslek sahibi kadınların da konumunu derinden etkiliyor. Çalışan kadınlar günde ortalama 3 buçuk saatten fazla bir zamanı, çalışan erkekler ise yalnızca 45 dakikasını hane ve hane halkının bakımına ayırıyorlar.⁴³ Modern cumhuriyet eğitimli-elit kadın kesimlerinin ka-

³⁸ TNSA 2019, s.55

³⁹ TNSA 2019, s. 76.

⁴⁰ TNSA 2019, s. 46.

⁴¹ TÜİK, Aile Yapısı Araştırması 2016.

⁴² Özbilgin ve Healy 2004, s. 366

⁴³ TÜİK Zaman Kullanım Anketleri, 2015

musal hayata katılımını teşvik etmekle birlikte, kadınların gündelik yaşamlarında kimi geleneksel örüntüler süreklilik kazanmıştır. “Ev kadınlığı sözleşmesi” çalışan kadınlar için dahi bir norm olarak görünmektedir. Kadınların kariyer gelişimine yönelik desteğin artmasına rağmen, aile içerisindeki rollere ilişkin kalıp yargıların sürekliliği, kadınları profesyonel yaşam içerisinde belli pozisyonlara sıkıştırmış görünmektedir. İstatistiksel veriler, sosyo-ekonomik konum, istihdam, eğitim, doğum oranları, evlilik yaşları vb. konularda oldukça kutuplaşmış bir kadın nüfusuna işaret etmektedir.

042

2016 Aile Yapısı Araştırması sonuçlarına göre Türkiye genelinde küçük çocukların %86'sının bakımını yalnızca anneleri üstlenmektedir. Okul öncesi çocukların %7,8'nin gündüz bakımını ise anneanne veya babaanneleri yürütmektedir. Kreş veya anaokuluna giden çocukların oranı yalnızca %2,8'dir. Türkiye'deki istatistiklere göre evlilik ve çocuk sahibi olmakla istihdam arasındaki olumsuz ilişki her zaman güçlü olmuştur. Oysa günümüzde kadın istihdamında son yirmi yılda önemli adımlar atılan ülkelerin tümünde kadın istihdamı doğum oranlarını olumlu yönde etkiliyor. İstatistikler gelişmiş ülkelerin pek çoğunda güvencesiz işler ve iş-aile yaşamını uyumlaştırmadaki yetersiz politikaların doğum oranlarındaki düşüklüğün başlıca nedeni olduğunu gösteriyor. Bir diğer ifade ile kadınlar için daha güvenceli bir iş piyasası ile ev ve iş alanındaki eşitlikçi dinamikler, 30 yıl öncesinin aksine kadınların çocuk yapma kararlarını olumlu yönde etkiliyor.

Yine 2016 Aile Araştırması sonuçlarına göre Türkiye'de evli kadınların %28'inin ilk evlilik yaşı hala 18'in altında, %51'inin ise evlilik yaşı 19 ve altı! Kadınların %63'ü görücü usulüyle evlenmiş. Erken evlilikler ve aile kararı ile evlilikler ülkemizde milyonlarca kadının kendilerini tanıma, eğitim görme, kapasitelerini arttırma, özgürleşme imkânlarının daha çocuk yaşlarda ellerinden alındığını gösteriyor.

Türkiye hem kadın-erkek arasındaki uçurumun, hem de kadın nüfusu arasındaki uçurumun çok derin olduğu bir ülke. Birincil sektörde çalışan meslek sahibi kadınlarla, ücretli bir işi olmayan kadınlar arasındaki uçurumdan bahsediyorum. Bu kutuplaşma işgücüne katılan kadınlar arasında da belirgindir. Toplam kadın istihdamının %43'ü tarımsal alanda olup, çalışan kadınların üçte biri ücretsiz aile işçisi konumundadır. Çalışma zamanının tümünde sigortalı olsa dahi kadınlar çok daha düşük emekli ödenekleri almaktadır.

Kadın-erkek uçurumu ile birlikte bu uçurum, Türkiye’de kadınların konumu açısından da kaygan bir zemin yaratıyor. Sonuç itibariyle, eğitilmiş meslek sahibi kadınlar açısından da bulundukları konumu tehdit eden bir zemin bu. Türkiye bu anlamda bir yokluklar ülkesi çalışan kadınlar için. Uygun erişilebilir çocuk bakım olanakları yok, aile içi iş bölümünde eşitlikçi dinamikler çok cılız, iş- iş dışı yaşam uzlaştırma politikaları yok, çocuk-evlilik sebebi ile işe ara veren kadınların yeniden entegrasyonunu destekleyecek araçlar yok. Tüm bu göstergeler Türkiye’de cinsiyete dayalı geleneksel işbölümü ve aile yapısının hala egemen olduğuna işaret etmektedir.

Tüm bu verilerden gelişen kimi eşitlikçi örüntülere rağmen, Türkiye’deki toplumsal cinsiyet düzeni tek (erkek) kazanan, tam zamanlı ev kadını aile modeline dayanmaktadır. Ailecilik egemen bir paradigmadır. Kadınlar iş piyasasında, ikincil işgücü olarak görülmektedir. Eş ve annelik vurgusu ön plandadır. Ve ücretli çalışan kadınlar için de geçerli olan bir “ev hanımlığı sözleşmesi” kadınların hane ve iş piyasasındaki konumunu sınırlamaktadır. Çocuk-yaşlı-engelli bakımın kadınların ev içinde çözümüne bırakıldığı bir bakım rejimine dayanır. Kadın nüfus arasında uçurum büyüktür. Devlet bürokrasisi, karar alma mekanizmaları ve iş piyasalarında ağır bir erkek egemenliği vardır.

Eşitsizliklere İkilikler Değil, Kesişimler Olarak Bakmak

Hande Kader’i duydunuz mu? Özgecan Arslan ile aynı dönemlerde öldürülen trans bir kadın Hande Kader. Ortak noktalarından biri de çok genç olmaları, vahşice öldürülmeleri de bir diğer ortak bir nokta. Toplum Özgecan’ın arkasından yürüdü ve haklı olarak büyük bir tepki yükseldi. Ancak Hande cinayetine karşı ses çıkaranlar çok daha az sayıdaydı. İşte toplumsal cinsiyet düzeni, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı çıkarken bile bizleri “normal” olanı seçme, birini görme ama diğerini dışarıda bırakmaya iten şeylerdir. Oysa iktidar ilişkileri karmaşıktır.

Toplumsal cinsiyetin ne olduğunu tartıştığımız ve toplumsal cinsiyet rejimlerini değerlendirdiğimiz bölümde toplumsal cinsiyetin sınıf, etnisite/ırk, yaş, milliyet gibi diğer güç ilişkileri ve farklılıklar ile birlikte kurulduğundan söz etmiştik. Güçlenme süreçleri için, kadınlar arası dayanışmanın gerçekleştirilmesi, dayanışma için ise sınıf, etnisite, milliyet, yaş gibi farklılıklarla ilişkili bir şekilde kurulmuş olan toplumsal cinsiyetimizin farkında olmamız gerekiyor. Toplumsal cinsiyet kavramına kesişimsel bir yaklaşım, evrensel bir kadın deneyiminin, evrensel bir ezilme biçimini

reddeder. Karşıtına bağlı olarak oluşturulan ikili kategorileri sorunsallaştırır. Çünkü ırk/etnisite, cinsellik, milliyet ve toplumsal cinsiyet dikotomilerinde, egemen kategori “normal” ve bu nedenle “şeffaf” kılınırken diğerleri farklı ve problematik kabul edilir. Bu nedenle “öteki” soruları sormaya yönelir. Kadın deneyimleri arasındaki farklılıkları hesaba katar. Bu da farklı/çeşitli grupların arasında iletişim ve ortak çıkarların tanınmasını gerektirir. Çünkü dayanışma, siyasi bir ittifaktır, biyolojik/kültürel bir ittifak değildir.

044

Kesişimsellik kavramı Kimberlé Crenshaw tarafından 1989 yılında renkli kadınların deneyimlerini tanımlamak için kullanılmıştır ilk kez.⁴⁴ Kadınlara yönelik şiddet ve tecavüz vakaları ile ilgili bir çalışma yapan Crenshaw, renkli kadınlara yönelik şiddet eylemleri ve tecavüz vakalarının hem feminist hareket hem de ırkçılık karşıtı hareket tarafından görülmediğine dikkati çeker. Çünkü renkli kadınlar toplumsal cinsiyet kimlikleri bakımından ırkçılık karşıtı hareket içerisinde, ırksal kimlikleri bakımından da kadın hareketi içerisinde marjinalleştirilmektedir. Bu çifte ikincilleştirilme ve görmezden gelme, siyah kadınlara yönelen şiddet ve tecavüz vakalarının da ikincilleştirilmesine yol açmaktadır. Çünkü renkli kadınlar, toplumsal cinsiyet ve ırksal kimlikleri bakımından kesişimsel bir konumda yer alırlar. Kesişimsellik sınıf, cinsel kimlikler, milliyet gibi diğer farklılık kategorileri bakımından da geçerlidir. Orta sınıf kadın deneyimlerinin, alt sınıf kadınların deneyimlerini ikincilleştirmesi gibi. Bu nedenle örneğin Hande Kader’i görmediğimizde, aslında kadına yönelik şiddet ile ilgili siyasetimiz yara alıyor. Ve farkında olmadan toplumsal cinsiyet düzeninin bir dizi “ama”sını meşrulaştırıyor. Normdan sapanı ikincilleştiriyor: “Gecenin o saatinde sokakta”, “içkili” ya da “ama o kıyafetle” olmak gibi.

Kesişimsel yaklaşımlar, “herkesin toplumsal cinsiyet, etnisite, sınıf, cinsellik ve milliyet gibi bir dizi önemli sosyal anlamlandırma eksenleri üzerinde konumlanmış olduğunun” farkına varılmasına dayanır. Kesişimsellik bir kimlik teorisi değil, iktidar ilişkilerinin analizi ve siyasal hareket için önemli bir kavram, bir bakış açısıdır. Modern iktidarı tüm karmaşıklığı ile anlamak- eşitlik için mücadele etmek için önemli bir bakış açısıdır. Farklı kadınlar arası dayanışma pratikleri geliştirmek ve güçlenme alanları yaratmak için de önemlidir. Mikro deneyimler ile makro süreçler (kapitalizm, neoliberalizm, patriyarka, ırkçılık gibi) arasındaki ilişkiler/konumlanmışlıklar/direnişler ve güçlenme alanlarını keşfetmemizi sağlar. Siyasal alanda

⁴⁴ Crenshaw, 1989.

kimliğin yerine siyaseti geçirmek, grup içerisindeki baskıcı ve dışlayıcı dinamiklerle hesaplaşmak, kesişen farklı deneyimler arasında en geniş dayanışma ve mücadele zemini hattı oluşturmak açısından da stratejik bir bakış açısı sağlar. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde gerek ulusal düzeyde gerekse -ve özellikle- yerel düzeyde politika üretmek için eşitsizliklere kesişimsel yaklaşan daha nüanslı politikalara ihtiyacımız var. Bu nedenle adil paylaşımlı kent, cinsiyet duyarlı/kesişimsel kent hakkı için, kenti adil kullanamayan kent hizmetlerinden adil bir şekilde yararlanamayan kesimlerin ihtiyaçlarına odaklanmak gerekiyor. Yalnız anneler, yaşlı kadınlar, tek kişilik haneler, farklı yaş grubundaki çocuklar, yoksulluk sınırının altında yaşayanlar, LGBTI+ yaşlılar, ne eğitimde ne işte gençlik, ücretli bir işi olmayan kadınlar, yaşlı ve hasta bakımı ile uğraşanlar, göçmen kadınlar gibi... Toplumsal cinsiyet bakışı tüm bu yerel siyaset alanlarında bu nüanslı politikaları geliştirmek için elzem. Aksi durumda kadın politikası yalnızca bazı kadınlar, gençlik politikası yalnızca bazı gençler, yaşlılık politikası yalnızca bazı yaşlılar için geliştiriliyor. Ve maalesef o zaman siyaset alanları gettolaşıyor, birbiri ile konuşmuyor.

Kaynakça

- Conell, R. W. 2006, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, İstanbul: Ayrıntı.
- Crenshaw, 1989, 'Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics', *University of Chicago Legal Forum*, Vol. 1989, No. N/A, pp. 139-167.
- Kongar, E., & Memiş, E. 2017. "Gendered patterns of time use over the life cycle: Evidence from Turkey". *Levy Economics Institute of Bard College, Working Paper*, (884). http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_884.pdf
- Lordoğlu K. & Özkaplan, N. 2014, *Çalışma İktisadı*, İstanbul: Der Yayınları.
- Özbilgin, M. & Healy, G. 2004. The Gendered Nature of Career Development of University Professors: The Case of Turkey, *Journal of Vocational Behavior*, 64, 358-371.
- Öztan, E. 2014, "Türkiye'de Ailecilik, Biyosiyaset ve Toplumsal Cinsiyet Rejimi", *Toplum ve Bilim*, 130: 176-188. 978
- Öztan, E. 2015, "Feminist Araştırmalar ve Yöntem", Der. Feryal Saygılıgil, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Ankara, Dipnot Yayınları.
- Sirman, N. 1989, "Feminism in Turkey: A Short History", *New Perspectives on Turkey*, 3(1).
- TNSA 2019, *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2018*, Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara. Kasım 2018. http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2018/rapor/TNSA_2018_anarapor.pdf
- TÜİK 2016, Aile Yapısı İstatistikleri, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?k-n=109&locale=tr>
- TÜİK 2015, Zaman Kullanım Anketi 2014-2015. www.tuik.org
- TÜİK 2019, İşgücü İstatistikleri. www.tuik.org

Örgütlenmek ve Özgürleşmek; Feminist Mücadele

Melek Zorlu

Bir kadın örgütlenmesinin içerisinde yer almış her kadın, bunun yaşamında ne kadar çok şeye dokunduğunu hissedebilir. İçine doğduğumuz ya da seçtiğimiz kimlikler nedeniyle maruz kaldığımız eşitsizliklere ve ayrımcılıklara karşı örgütlenmek, özgürleşmeye doğru atılan ilk adımlardan biridir. Kadınlar da önce bir araya gelirler ve sonra dünyayı değiştirmek için birbirlerinden güç alırlar. Bu, kendimizden başlayarak tüm dünyayı değiştirme isteği olarak özetlenebilir.

Kanun Hükmünde Kararnamelerden biriyle işinden edilmiş akademisyenlerden birisiyim ben de. Ve o günden sonraki üç yıla yakın süreçte en büyük gücü birçoğu ihraç edilmiş olan kadın akademisyenlerle bir araya geldiğimiz buluşmalardan aldım. Bir araya gelebilmek bile tek başına yeterince güçlü hissettirdi, hepimiz için az çok böyle olduğunu biliyorum.

Bu buluşmalardan birini 4-5 Mayıs 2019 tarihlerinde Rize Fındıklı'da gerçekleştirdik. Bu iki günde sayfalar dolusu kitapla edinemeyeceğim kadar çok şey öğrendim; en çok da Fındıklı'da yaşayan bir kadından... Sistem, kadınları makul olanlar ve olmayanlar olarak ayırmak üzerine kurulu. Ataerki kadınlar arasındaki hiyerarşileri besliyor, körüklüyor. Bunu aşabilmek için ilk yapılması gereken bizden farklı olduğunu düşündüklerimizin yanına gitmek, onlarla yan yana durmaya çalışmak. Gerisi bir şekilde geliyor.

Bir şey daha öğrendim; ataerkinin bir kadın için belirlediği hareket alanının dışına çıktığın anda, varlığını kendin olarak sürdürebilme hakkını kaybetmekle yüzleşmek zorunda kalıyorsun. Makul olmaktan çıkıp parmakla gösterilen oluyorsun. Fakat bu da aşılmaz değil. Kulak tıkayıp yoluna devam ettiğinde aşılabiliyor. Örneğin boşanmış bir kadın olarak yaşamak son derece zor; ancak bu, güçlü olmak ve özgürleşmek de demek aynı zamanda. Bu o kadar güçlü bir şey ki erkeklik bununla yalnızca öldürerek baş etmeyi biliyor, her gün ortalama üçüne tanık olduğumuz kadın cinayetleri ile bunun intikamını alıyor.

Kadınlar olarak işimiz son derece zor. Erkek egemenliğinin türlü türlü pratiğine karşı direnmek başlarken zor, devam ederken zor... Buna dair bir örneği daha gördüm Fındık-

lı'da. Kadınların bir araya gelmesinin, birbirlerini anlamaya çalışmaya başlamasının ne kadar değerli olduğunu anlatmaya çalışırken bir erkek "Ben de kadınları anlıyorum, annemi kız kardeşlerimden daha iyi anlıyorum örneğin" dedi. "Hiçbir şey anlamamışsınız derdimizden, kimseye sizi sizden daha iyi anlıyorum diyerek başlamamalısınız belki de" diyebildik.

Bu bağlamda, "Kadınlar neden örgütlenirler" sorusu yanıtlanması hem oldukça zor hem de bir o kadar kolay bir soru. Her kadın yaşamının bir anında cinsiyet ayrımcılığının çeşitli biçimleriyle karşılaşmış, ikinci cins olmanın ne anlama geldiğini deneyimlemiştir. Yanıtın kolay olan kısmını buradan bilebiliyoruz. Ancak ayrımcılığa, sömürüye, eşitsizliğe maruz kalmak tek başına hiçbir zaman bunu aşmak için yeterli olmuyor. Kimlik eksenli tanınma mücadelesi açısından, "kadın, Alevi, Laz, Kürt ya da eşcinsel olmak" tek başına yeterli olmuyor. Soruyu yanıtlamayı zorlaştıran nokta ise burası. Bu zor kısım, aynı zamanda özcülüğe düşmeden yanıt bulma olanağımızın da kaynağını oluşturuyor. Kadınların neden örgütlenmeye ihtiyaç duydukları erkeklerin anlayamayacağı bir şey değildir, örneğin. Ancak "ben sizi sizden daha iyi anlıyorum" da dememeleri gerektiğini de söyleyelim.

"Kadınlar neden örgütlenirler" sorusunu "nasıl" sorusuyla da birlikte düşünmek gerekiyor. Nasıl sorusu ise tüm bir feminist mücadele tarihini baştan sona kat etmeyi gerektiren bir içeriğe sahip. "Kadınlar vardır, biz de varız" ile başlayan, "özel olan politiktir" den süzülen ve içinde yaşadığımız süreçte farklı kadınların deneyimleri ve queer tartışmalarıyla bambaşka bir boyuta taşınan tüm bir feminist mücadele tarihi.

Kadınlar önce eşit oy hakkı gibi süreçler için sonrasında ise evde, özel alanda süren ikincil konum için son olarak da kendi aralarındaki farklılıklar için mücadele ettiler. Tartışmanın başlangıç noktası ister istemez "erkek egemenliği". Adına ister patriyarka ister ataerkil sistem diyelim erkek egemenliği kadınların konumunu etkileyen ve belirleyen şey. Çoğu durumda kapitalizm özellikle milliyetçilikle eklenilerek ikincil toplumsal konumları üretiyor ve sistem bunun üzerinden kendini besleyerek varlığını sürdürüyor. Çok katmanlı bir eşitsizlikler söz konusu. Bu eşitsizlikler kadınların durumunu ve temel haklarını kullanımını, aile yaşamından çalışma yaşamına ve işgücü piyasasındaki konumlarından yurttaş kimliğine her düzeyde belirli-

yor. İkinci dalga feminizm “özel olan politiktir” diyerek tarihsel bir hamle yaptı ve kadınların ikincilleştirilmesinin esas alanı olarak aileyi gördü. Böylece ilk dalga feminizmin istihdam, siyaset, eğitim alanlarındaki eşitlik taleplerinin “özel alanda” ayrımcılık kalkmadığı sürece gerçekleşmeyeceği düşüncesiyle; bu alanı politik mücadelenin odağına koydu. Ailenin toplumsal konumundan çok aile “içinde” olup bitene odaklanılmaya başlandı. Simon de Beauvoir 1949’da “Kadın doğulmaz kadın olunur” dediğinde toplumsal cinsiyet tartışmasını geniş bir perspektifle yeniden açmış oldu.

Bugün ise “eşitlik mi farklılık mı” sorusuna yanıt arıyoruz. Kadınlar arasındaki farklılıkların görünmez kılınmasının eleştirisini yapıyor ve “kadınlar erkeklerden olduğu kadar birbirlerinden de farklıdır”ın altını çiziyoruz. Ancak bunu söylemenin tek başına yetmediğini de biliyoruz. Politik öznelerin kimlik temelinde değil ama hedef temelinde; yani “olmak”tan değil “yapmak”tan hareketle kurulması gerektiğini tartışıyoruz. “Eğer bütüncül bir özne tanımlayamıyorsak; politika mümkün olabilir mi?” sorusu eklerinde politik öznelerin kimlik temelinde değil ama hedef temelinde; yani “olmak”tan değil “yapmak”tan hareketle kurulmasının anlamı ve olanakları üzerinde durmamız gerektiğini biliyoruz.

Bu noktada feminist mücadelenin uzun tarihinin öğrettiklerinden, artık tartışılması bile gerekmeyecek kadar üzerinde tartışılmış olduğunu düşündüğüm iki temel tartışmayı hatırlatmak istiyorum.

Feminizmin en önemli vurgularından birisi: “kendisi için mücadele etmek”. Bunun anlamı ezildiğini düşünmeyen, mücadele etmesi gerektiğini hissetmeyen kadınlar adına söz üretilmeyeceği. Feminizm kendi adına politika yapmaktır. Başka kadınları kurtarma meselesi olamaz. Başka kadınlar adına değil de kendi adına politika yapmak feminizmin ayırıcı özelliğidir. Ezilen bir cins olmayı üstlenmekle başlayabiliriz, yan yana gelmekten önce yapmamız gereken şey tek sanırım bu. Ezilmişliğini reddeden bir kadın feminist politikanın bir öznesi olarak konumlanamaz. Ezilmeyi yok saydığımızda ya da reddettiğimizde ezilen konumda olmaktan çıkmıyoruz. Ancak feminist politikanın gücünü aldığı yer başkası adına değil kendi adına konuşmak ve eylemek. Kadınları kurtarma iddiası bu anlamda politik olmayı reddeden kadınlar adına anlamsız bir çaba olarak kalmaya mahkumdur. Kadınlar kendiliğinin-

den sadece ezildikleri için politik özne olmaz ancak politik özne olma potansiyeli oluşturan bir ortaklık da ancak bunu üstlenerek olabilir.

İkincisi ise yalnızca onlara çizilmiş alanlarda değil; bunun hayatın tümüne bir müdahale, tüm eşitsizliklerin kökünü kazıyacak, tarihin akışına çomak sokacak bir mücadele olduğu vurgusudur. Örneğin kadınların mücadelesi sadece ev içindeki konumlarının değiştirilmesi ile sınırlanamaz. Dolayısıyla başkası adına konuşmadığı gibi, yalnızca kendi için de mücadele etmeyen politik bir bağlam nasıl kurulur bunun üzerine odaklanmamız gerekir.

050

Feminizmle ilgili her tartışma dönüp dolaşıp hep en temel noktalara ve uzlaşmaz görünen çelişkilere bağlanıp kalıyor, bu “kadın kategorisinin istikrarsızlığı” olarak ifade ediliyor kısaca. Farklılığımızı vurgulamak iktidar rejiminin de bir anlamda istediği bir şey, “farklıyım” demenin yetmeyeşi ile ilgili de bir sorun var. Doğal mutlak değişmez bir kadınlık konumu var sayılıyor. İktidarın üzerimizde farklı olduğumuzu her gün hatırlatan söyleminden kurtulmıyoruz. Kadınlar arasında aynı güç tarafından ezilmiş olmalarından kaynaklı bir ortaklık var. Buna negatif ortaklık deniliyor teoride. Tek başına kadınlık konumunu kuramayacak olması anlamında bir negatiflik. Bu ezilme ilişkisini dönüştürmeye, dünyayı değiştirmeye, belirlenmiş değişmez görünen kalıpların dönüştürülmesinin amaçlamaya başladığı anda yeni feminist bir politika olarak iddiasını ortaya koyduğu anda kurucu bir nitelik barındırmaya başlıyor. En sonda söyleyeceğimi en sonda söyleyecek olursam; Kadınları bir arada tutan, sonra da birlikteliklerinden güç almalarını sağlayan şey, yalnızca ezilen konumda olmaları değil; buna karşı mücadele etmek için bir araya gelmiş olmalarıdır. Kendimizden farklı kadınlarla bağlantı kurabilmek yalnızca farklılıklarımızın altını çizen düzlemin gelip çatdığı tosladığı duvarları aşmamızı sağlayacak araç olabilir. İktidar farklılıklarımızın altını çizerek de yeni yeni ayrıştırmalar kurgulamakta ve bizi bu sınırları belirli alanın içine hapsedmekteyse; “ben farklıyım” dedikçe “evet sen farklısın” demekteyse, bunu önce üstlenmek ancak son kertede onu aşmak ve ortadan kaldırmak olanaklarına odaklanmalıyız.

Tüm teorik tartışmaların ötesinde pratikte çelişkiler çok daha kolay aşıyor. Kadınlarla bir araya her geldiğimde bunu bir kez daha hissediyorum ve kadın hareketine gücünü verenin de tam da bu nokta olduğunu düşünüyorum.

Yerellik/Evrensellik, Benzerlik Farklılık Salınımında Kadın Mücadelesi

Yasemin Özgün

Öncelikle merhabalar, burada olmak gerçekten çok güzel. Başta çok sevgili Özlem olmak üzere bu panelin düzenlenmesinde emeği geçen herkese teşekkürler. Hafta sonunda bir gününüzü ayırdığınız için sizlere de ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Önceki sunuşlarda patriyarka kavramından çok bahsedildi. Aslında tamamen bu kavram üzerine konuşma niyetinde değildim, ama madem benim patriyarka konusunda konuşacağıma dair şakayla karışık bir beklenti oluştu, bahsetmem iyi olacak sanırım.

Patriyarka nedir? Aslında büyük ölçüde ataerkil sözünün eşanlamlısı olarak kullanılıyor. Patriyarka, erkeklerin iktidarı elinde tuttukları bir toplumsal formasyonu, bir başka deyişle erkek iktidarlarını anlatan bir kavram. Patriyarka sözlük anlamı ile baba otoritesi demek ve dar anlamda aile içinde koca ve babanın egemenliğini ve eş ve çocukların babaya tâbi olma durumunu anlatıyor. 1970’lerde patriyarka terimi yükselişe geçen feminist hareketlerin tümü tarafından karşı çıkılan sistemin bütünü adlandıran bir terim olarak benimseniyor. Bu terimle neredeyse eş anlamı olan “erkek egemenliği” ve “kadınların ezilmesi” deyimleriyle karşılaştırıldığında patriyarka deyiminin iki önemli özelliği var: Bir yandan kullananların zihninde kişisel ilişkileri ya da zihinsel bir durumu değil, bir sistemi ifade ediyor. Öte yandan feministler bu konularda akıl yürütürken “patriyarka” ile “kapitalizm”i karşı karşıya getirirler. İkinci dalga feminizmin yükseliş döneminde hem dünya da ve hem de biraz daha gecikmeli de olsa Türkiye’de feministler, bir yandan erkeklerle diğer yandan ise kadınların ezilmişliklerini yalnızca kapitalizmin sonuçlarından biri olarak gören siyasal örgütlerin kadınlarıyla karşı karşıya geldiler. Bu açıdan düşünüldüğünde o dönemde “patriyarka kapitalizmden farklıdır ve ne patriyarka ne de kapitalizm birbirine indirgenemez” demek ayrı bir önem kazanıyor.⁴⁵ Esas olarak patriyarka ve kapitalizmin tarihsel olarak kimi zaman ayrı ayrı kimi zaman birlikte kadın bedeni, emeği ve kimliği üzerindeki tahakkümü söz konusu demek yanlış olmayacaktır.

Dolayısıyla feministlerin dünya genelinde erkek egemen sisteme başkaldırısıyla beraber patriyarka kavramı önem

⁴⁵ Bkz: Christine Delphy, “Patriyarka”, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* içinde ed. Helena Hirata, Françoise Laborie, Helene le Doare ve Daniele Senotier, çev. Gülnur Acar-Savran (İstanbul: Kanat Kitap), 2009, 279.

kazanıyor ve aslında patriyarka bir sistemi anlatır. Burada daha çok kadının ev içinde görünmeyen emeğini de kapsayan bir maddi yapıdan söz ediyoruz.

Aslında patriyarka kavramından yola çıkınca bu sunuşun da başlığını oluşturan bir yere varıyoruz ve birtakım sorular beliriyor: Kadınlar patriyarkaya/patriyarkal kapitalizme karşı ortak bir ezilmişlik paydasında birleşerek mücadele edebiliyorlar mı? Kadınlar olarak uzun yıllardır pek çok farklı coğrafyada ve farklı dönemde ortak bir mücadele yürütebilirsek de aramızda pek çok farklılıklar var; aramızdaki farklı kadın olma hallerini nasıl birleştireceğiz, nasıl ortak bir mücadele yürüteceğiz?

052

Şunun altını çizmekte yarar var sanıyorum; sonuçta bir ortak ezilmişlikten söz etsek de feminizm, kadınların sırf kadın olmalarından dolayı nesneleştirildiklerine, ikincileştirildiklerine gönderme yapar ve feminizm aynı zamanda politik bir mücadeledir. Feminizm cinsiyete dayalı eşitsizliklerin değişmesi için mücadele verir ve kadınların özgül ve sistematik bir ezilmeye tâbi tutulduklarının kabulüne; erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkilerin doğadan kaynaklanmadığı iddiasına dayanır. Kadınların erkeklere göre dezavantajlı, eşitsiz ve ikincil bir konumda olduğu, ezildiği ve sömürüldüğünden hareket eder. En önemlisi feminizm aynı zamanda bu ikincil ve dezavantajlı konumun değiştirilebileceğini savunur. Böylelikle feminizm, toplumda cinsiyetler arasında erkeğin üstün, kadının ikincil konumunun politik bir ilişki olduğunu ve politik bir mücadelenin bu konumu değiştirebileceğini öne sürer.

Mücadelenin öznesi kadınlardır; ezilme ilişkisine maruz kalan kadınlardır. Ancak kadınlar da kendi aralarında eşit değil, kadınlar arasında farklı ezilme biçimleri var ve “biz nasıl ortak bir mücadele yürüteceğiz” sorusu çıkıyor karşımıza. 15 sene önce Eskişehir’de Paşabahçe Grevi vardı. Eskişehir’de sol çevreler olarak o greve destek olduk, bir arkadaşım direnişteki işçilerle görüşmeler yaptı, grevin belgeselini çekti. Bir grup akademisyen arkadaşımınla beraber biz de işçilerle bağ kurduk, görüşmeler yaptık. Bu işçilerin arasında İslamcısı, solcusu, sağcısı, milliyetçisi vs. vardı. Onları bütünleştiren, bir araya getiren şey o fabrikada sermaye ve onun temsilcisi ustabaşları tarafından aynı ezilme ilişkisine tabi tutulmalarıydı. İşçiler direniş boyunca inanılmaz bir dönüşüm ve bilinçlenme yaşadılar. Sadece anayasal haklarını kullanıp sendika değiştirdikleri için işten atılmışlardı ve haklı olarak devlet ve kamuoyu

nezdinde son derece meşru bir taleple yola çıktıklarından emindiler. Ancak işler pek de öyle gitmedi. Sözgelimi, işçilerden birkaçı MHP'nin yanlarında olacağını düşünüyorlar, destek istemek için gidiyorlar; MHP onları teröristlikle suçluyor ve kovmaktan beter ediyor. Askeri yanlarında yer alır sanıyorlar; jandarma direniş çadırlarını söküyor. Önce gördükleri baskıyı, haklarının verilmemesini sadece ustabaşının zulmü sanıyorlar; ancak süreç içinde anlıyorlar ki orada bir patron var, devlet var. O dönem araştırma kapsamında sadece işçilerle değil eşleri olan kadınlar ile de görüştük ve gördük ki işçiler büyük bir dönüşüm yaşırlarken kadınlar için tam tersi bir durum söz konusuydu. Daha çok eve kapanmışlar, çocuklara bakıyorlar ve işsizlik ve parasızlık nedeniyle aşırı kaygılılar. İşçiler dışarıda bir çeşit kahramanlar, gündemdelere, sürekli ziyaretçileri oluyor, mücadelenin gücünü tadıyorlar. Kadınlar böyle bir dönüşüm yaşamadıkları, bir tür özgürleşme pratiğinin içinde olmadıkları için ve büyük ölçüde gelecek kaygısı ile eşlerinin direnişlerini tam anlamıyla sahiplenemiyorlar ve aralarında sorunlar yaşanıyor. Olayın üzerinden birkaç sene geçtikten sonra o işçilerden birinin yakın arkadaşım olan eşi ile o günlerden söz ederken, kadınlarla çok da yakınlaşmadığıma üzüldüğümü söyledim. Arkadaşım; o kadınlar seni kendilerine yakın hissetmediler, seninle de çok konuşmadılar, sen fark etmemişsin, dedi. Şaşırdım ve neden diye sordum, “Sen kocalarının arkadaşydın, sen o süreçte dışarıda işçilerle zaman geçiriyordun. O dönem kocalarına ne kadar yabancılaştılsa sana da o kadar yabancılaştılar”, dedi, çok üzüldüm. Keşke kadınlara daha çok yaklaşıyaydım, daha fazla zaman geçirseydim dedim, ben de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden, kadın-erkek eşitsizliğinden nasibini alan bir kadını nihayetinde, okumuş olmam, ezilmem önünde engel olmuyor. Orada kadınlık ortak paydasında buluşmanın ve kadın dayanışmasının önemini daha iyi kavradım, eşitlik/farklılık gerilimi üzerinde ve kadın olmak ortak paydasının ne olduğu üzerine daha çok düşündüm.

Tam da bu noktada sevgili Gülnur Savran'ın bir konuşmasındaki şu sözlerine yer vermek, bu örneği vererek ne anlatmak istediğim konusunda daha açıklayıcı olacak:

“Türkiye’de feminizmin ilk çıkışında, bizim bilincimizi belirleyen ve bizi harekete geçiren de buydu. Bize hep, “aydın, eğitilmiş, kentli, çağdaş” kadınlar olarak “kurtulmuş” kadınlar olduğumuz söylenmişti. Bizim yapmamız

gereken, bizim gibi olmayan kadınları aydınlatmak, bizim bulunduğumuz yere gelmeleri için önlerini açmaktı. O güne kadar bize telkin edilen, erkekler gibi rasyonel olmak; mahremiyetimizi/özel alandaki deneyimlerimizi “vakur” bir biçimde kendi içimizde yaşamak; bu yaşadıklarımızı özel hayatlarımızda bırakarak, eğitime, politikaya erkeklerin yanında, onlar gibi katılmaktı. Oysa biz bunun, bizi yalnızlaştıran, sorunlarımızla baş başa bırakan, dolayısıyla da güçsüzleştiren bir aldatmaca olduğunu keşfettiğimiz an feminist bir bilince kavuşmuş olduk. O dönemde bizler, tam da bunun böyle olmadığını kavradığımız zaman, bizim de kurtulmuş olmadığımızı, bizimle bizim gibi olmayan kadınlar arasında çok önemli bağlantılar olduğunu anladığımız noktada feminist olduk. Kocasından dayak yiyen bir kadınla o güne kadar kocasından dayak yememiş bir kadının aynı şiddet ya da şiddet tehdidiyle çevrelenmiş olduğunu; ev dışında çalışan “modern” bir anneye ev kadını bir annenin temelde benzer yalnızlık ve yetmezlik duygularını paylaştığını; akademisyen bir kadınla akademisyen olmayan bir kadının yazma karşısındaki korkularının benzer olduğunu o zaman kavradık.”⁴⁶

Elbette, sınıf, etnisite, din, kimlik, statü, cinsel yönelim vb.den kaynaklanan farklılıklarımız var. Ayrıca çocuklu kadınlar, çocuksuz kadınlar, evli çocuklular, bekâr çocuklular, lezbiyenler, biseksüel kadınlar, Müslüman kadınlar, Kürt kadınlar, işçi kadınlar, Kürt işçi kadınlar, lezbiyen işçi kadınlar, kendi işinin sahibi kadınlar, vb. olarak farklılıklarımız var ve tüm bu farklılıklar kadınlık ortak paydasına rağmen farklı ezilme biçimlerine maruz kaldığımız anlamına da geliyor. Aynı biçimde burada yapılan şahane sunuşlarda gördüğümüz üzere Karadeniz’de kadın olmak, çay toplayıcısı kadın olmak özgül ezilme ve aynı zamanda direnme biçimlerini de beraberinde getiriyor. Ama aynı zamanda Fındıklı kadınları ile Ankara’da, İstanbul’da, Muğla’da yaşayan kadınları aynı sözlerde, taleplerde, buluşturan bir ortaklık da söz konusu. Siyah feministler, lezbiyen feministler, sömürgeleştirilen ülkelerden feministler, feminizmin ortak kadınlık deneyiminden ve kadın dayanışmasından bahsederken sınıfa, ırka, cinsel yönelime dayalı tahakküm ilişkilerinin üzerini örttüğünü söylerler ve kadınlık kategorisini sorgularlar ancak genellikle ondan vazgeçmeden onu yeniden tanımlanmaya açık hale getirirler. Burada önemli olan Gülnur Savran’ın da altını çizdiği üzere kadın kategorisi altında tamamen kapsayıcı bir temsilin olamayacağının kabulünün aynı zamanda farklılığı

⁴⁶ Bkz: Gülnur Savran, “Farklılıklarımızın Feminist Politikaya Etkisi”, *Feminist Politika*, 27 Kasım 2011 <https://www.sosyalistfeministkolektif.org/web-yazilari/feminizm/farkliliklarimizin-feminist-politikaya-etkisi/>

mümkün olduğunca çok tanıyacak bir temsil için bir ufuk sunması.

Bir başka deyişle farklılıklarımız ile birlikte ortak ezilmişliklerde buluşmamız da söz konusu. Hepimizi 8 Martlarda “emeğimiz, bedenimiz, kimliğimiz bizimdir” diyoruz, bir başka deyişle sen benim bedenime, emeğime, kimliğime dokunamazsın diyoruz. Sevgi sabahki oturumda şiddetten bahsetti. Beden derken istersem doğum yaparım istersem yapmam diyebiliriz, seks işçisi kadınlar da evli kadınlar da bedenleri üzerinde istedikleri kararı verme hakkına sahiptirler. Patriarkal kapitalizm kadınlar arasında farklılıklar, ayrılıklar yaratarak ve kadınları birbirleriyle karşı karşıya getirerek varlığını sürdürür. Çocuk sahibi kadınlara ayrı, çocuk sahibi olmayan kadınlara farklı politikalar olmaz. Ben kocam, babam üzerinden hak almamalıyım, bir kadın olarak bir birey olarak hak ve özgürlüklerim, sosyal güvencem olmalı. Annelik sözgelimi, çocuk ve eşlerinin bakımından sorumlu olarak kadını eve hapseder. Anneliğin bu şekilde kurulması, kadını evde ev işleri ve bakım emeğinden sorumlu olarak konumlandıran politikalar, anne olmayan kadınları da, bekâr kadınların konumlarında da belirleyici oluyor. Ben 3 yıldır KHK’liyim ve pek çok KHK ile işine son verilen kadın arkadaşlarım gibi beni en çok rahatsız eden kendi ayaklarım üzerinde durabilme özgürlüğünü yitirmek KHK’larla Yıllarca ekonomik bağımsızlığını kazanmış olarak yaşayan biz kadınların ekonomik özgürlüğümüz ellerimizden alındı.⁴⁷ 23 yıl üniversitede ders verdim, 20’li yaşlarımdan beri hep çalıştım, kendi ayaklarım üzerinde durdum, ne aileme ne kocama bağımlı olmadım ama annem rahatsızlığında onun bakımından erkek kardeşim değil ben sorumluyum. Neredeyse tüm ailelerde bakım emeğinden genellikle ailedeki bekâr kadınlar sorumludur; herkes öncelikle onlardan refakatçilik bekler, sonra evli kadınlar gelir. Dolayısıyla ortak ezilmişliklerimiz var ve kutsal annelik, annelik politikaları, kadının ev içerisinde görünmeyen, ücretlendirilmeyen emeği var olduğu sürece hiçbir kadın kurtulmuş olamıyor.

Bir elektrikçi en basit bir avizeyi takma işini 80 liraya yapıyor. Her tür emek az ya da çok ücretlendirilirken kadının emeğinin karşılığı nedir, kadının şefkat emeği, bakım emeğinin karşılığı ne oluyor? Kadın işgücünün yeniden üretiminden sorumlu olarak eşini temiz, pak, karnı tok olarak huzurlu bir şekilde işine göndermekle sorumlu; aynı zamanda neslin üretimini sağlamaktan yani duruma göre devletin belirlediği sayıda çocuk doğurmaktan ve

⁴⁷ OHAL’le birlikte ilan edilen KHK’lerle ihraç edilen 100 binden fazla kamu emekçisinin en az yüzde 20’sini kadınlar oluşturuyor. Biz kadınlar OHAL döneminde sadece yoksullaşmakla kalmadık, yoksunlaştık da. İşsiz kaldıkça, işsiz kalma tehdidi artıkça daha çok eve kapandık, ev içinde, ailede yaşadığımız erkek şiddetini, tacizi, istismarını çok daha katmerlenmiş olarak yaşamaya başladık. Gelecek kaygısı ve belirsizlikler mücadele olanaklarımızı da kısıtladı, hele ki bakım sorumlulukları olan bazılarımızı mücadeleden, sendikalarından, ses çıkarmaktan daha çok uzaklaştırdı. Kadınlar artık süreklilik arz eden otoriter rejim altında iş bulmakta zorlanıyorlar. Sosyal güvencenin de ortadan kalkmasıyla güvencesiz kalmaya, ailelerine, eşlerine, babalarına bağımlı olarak yaşamaya, onların güvencesi altına girmeye ya da kayıt dışı çalışmaya zorlanıyorlar. Tek başlarına ya da eşleriyle, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmenin yükünü taşıyorlar. Bkz: Yasemin Özgün, “OHAL’de Kadın, Yoksulluk, Yoksulluk ve Direniş”, KESK Kadın Dergisi, 8 Mart Özel Sayısı, 2018.

çocukların bakımından, iyi bir yurttaş, vatanına, milletine, ailesine “hayırlı” bir evlat olmasından sorumlu. Ve tüm bu sorumluluklar altında harcadığı emeklerinin karşılığı yok, kutsal annelikle, duygularla iliştilirip taçlandırılmış bir emek bu ve zaten onu kutsal ve sorgulanamayan yapan tam da karşılıksız olması. Sosyalist Feminist Kolektif olarak “erkeklerden alacaklıyız” başlıklı bir kampanya örgütlemiştik. “1 milyon litre çorba yaptık kimse aşçı demedi, binlerce dert dinledik, kimse psikolog demedi” demiştik. Ekonomik bağımsızlığını elde etmiş bir kadınsın, bakıcı tutuyorsun o da kadın, çalışan kadınsın, çocuğu kreşe kim bırakacak, ödevleriyle kim ilgilenecek? Öğretmenleriyle kim iletişim içinde olacak; yaptıklarından yapamadıklarından kim sorumlu olacak? Yine kadınlar. Üniversitedeki çocuklu akademisyen arkadaşlarım veli toplantısından veli toplantısına koşuyor, birtakım az sayıda erkeğin bu işleri kadınlarla paylaşması genel eğilimi değiştirmiyor. Sonuç olarak ne kadar farklı olsak da bizi ortak bir mücadelede birleştiren ortak bir kadın paydasından söz edebiliriz. Günümüzde kadın cinayetlerinin katliama dönüştüğü bir ortamdan söz ediyoruz. Hangi sınıftan, statüden, etnik gruptan olursa olsun erkeklere boyun eğmeyen, başkaldıran, direnen kadınlar erkekler tarafından şiddete, tacize, tecavüze ve istismara uğruyor, boşanmaya kalktıklarında öldürülüyorlar.

Burada önemli olan Fındıklı’da çayda çalışan kadının emeğine el konması ile ya da kocası, ağabeyi, babası tarafından uğradığı şiddet ile sokaklarda kendilerine tehdit olarak sunulan fahişelerin, seks işçilerinin gördüğü şiddet arasında bağ kurabilmek. Birinin diğerini pekiştirdiğini ve meşrulaştırdığını, “iffetli”/ iffetsiz kadın ayrımının şiddeti yeniden ürettiğini gören bir yerden feminist politika yapmak.

Kaynakça

Delphy, Christine “Patriyarka”, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* içinde ed. Helena Hirata, Françoise Laborie, Helene le Doare ve Daniele Senotier, çev. Gülnur Acar- Savran, İstanbul: Kanat Kitap, 2009.

Savran, Gülnur “Farklılıklarımızın Feminist Politikaya Etkisi”, *Feminist Politika*, 27 Kasım 2011 <https://www.sosyalistfeministkolektif.org/web-yazilari/feminizm/farkliliklarimizin-feminist-politikaya-etkisi/>

Özgün, Yasemin, “OHAL’de Kadın, Yoksulluk, Yoksunluk ve Direniş”, *KESK Kadın Dergisi*, 8 Mart Özel Sayısı.

Tarımsal Üretimde Kadın Emeği: Tarihte Kısa Bir Gezinti

Melda Yaman

İnsan eliyle ilk tohumun toprağa düştüğü günden bugüne, tarih boyunca, tohumları toprağa serpiştiren, toprağı çapalayıp havalandıran, ürün hasadını yapanlar esas olarak kadınlardır. Günümüzde de Afrika'dan Güney Amerika plantasyonlarına, Çin'den Orta Doğu'ya esas yükü kadınların üstlendiği görülmektedir. Bu nedenle rahatlıkla "tarım işi kadın işidir" denilebilir.⁴⁸

Türkiye'nin dört bir yanında üretilen tarım ürünleri de esas olarak kadınların emeğinin ürünüdür: "Tütün kadın işidir", "Çayı kızlar toplar" gibi sözlere hepimiz aşinayız. Tarım, bu yüzden, son yıllara kadar kadınların başlıca istihdam edildiği alan olagelmıştır. 1980'lerin sonuna kadar istihdamdaki kadınların dörtte üçü tarımda çalışıyordu. 1990'lar ve 2000'ler boyunca çeşitli politikalarla tarım daraldıkça kadın istihdamı da geriledi. Tarımın kadın istihdamındaki payı 2004'te yüzde 50'ye, 2018 yılında ise yüzde 26'ya düştü. Tarımsal yapılarda yaşanan dönüşümün kadınların hayatında yarattığı en önemli sonuçlardan biri, kadınların kadim üretken faaliyetinden itilip, yüzlerce yıldır biriktirdikleri toprağa, ürüne ve üretime ilişkin ayrıntılı bilgiyi yitirecek olmasıdır.

Tarımsal emek süreci ve kırsal yaşam eşitsiz ataerkil ilişkilerle kuşatılmıştır. Bu eşitsizlik ilkin tarımsal işbölümüne yansımıştır. Kadınlar hemen her aşamada dolaysız üreticiler iken erkekler genellikle üretim sürecinde ikincil işlerde yer alırlar: Tüccarla, kamu kurumlarıyla, finansal kurumlarla bağlantıları erkekler kurar. Kadınlar bu yoğun emekleri karşılığında ücret almazlar; büyük çoğunluğu ücretsiz aile işçisi olarak çalışır; sosyal güvenceden de yoksundur. TÜİK verilerine göre 2016'da kadınların tarımda kayıt dışı çalışma oranı yüzde 94,3'tür. Tarımda kayıt dışı ücretsiz aile işçilerinin yüzde 22'sini erkekler; yüzde 78'ini kadınlar oluşturmaktadır. Üstelik mülkiyet ilişkilerinde de çarpıcı bir eşitsizlik söz konusudur. Hanelerin toprakları genellikle erkeklerin mülkiyetindedir. Yani kadınlar, genellikle, fiili üretici oldukları tarlaların ve hane mülklerinin sahibi değildir. Geleneksel miras ilişkilerine göre toprak baba-dan oğula geçer. Karadeniz'in çeşitli kesimlerinde olduğu gibi Türkiye'nin pek çok yöresinde kız çocukları mirasın dışında tutulur; eğer kızlara da bir pay düşmüşse genellikle

057

Melda Yaman

⁴⁸ Kadınların tarımsal üretime katkısını geniş bir örneklemele iktisadi ölçümlerle inceleyen bir çalışma için bkz. Dixon-Mueller, 1985.

kızlar kendilerine düşen toprağı, miras “paylaşımı” gerçekleşir gerçekleşmez, tapuda erkek kardeşlerine çok düşük fiyatlarla –çoğu zaman da bedelsiz- devreder. Kadınlar toprağın yanı sıra fiili üreticisi oldukları ürüne, emekleriyle elde edilen gelire de sahip olamamaktadır. Ürünü devlete yahut tüccara satan erkekler paraya da el koyar. Bütün bunların yanı sıra, hane içindeki işler ile bakım hizmetleri de kadınlara yüklenmiştir kuşkusuz. Çocukların, yaşlıların, hasta ve engellilerin bakımı “kadınların işi”dir. Bu yüke, ayrıca, hayvanların bakımı; yoğurt, peynir, tereyağı üretimi; salça, konserve, kuru gıda, nar ekşisi vs. yapımı eklenir.

058

Kadınlar tarımsal üretimde insanlık tarihi boyunca her daim başlıca üretici güçtüler. Bununla birlikte tarımsal üretimin hemen her aşamasında benzer eşitsizlikleri görmek mümkündür. Gelin tarihe kuşbakışı bir gezinti yapalım ve kadınların tarımsal üretimin gelişiminin çeşitli momentlerindeki katkısına bir göz atalım.

Hemen başlangıçta belirtmek gerekir ki kadınların tarıma ilişkin bilgilerinin kökleri on bin yıl öncesine uzanır. Gordon Childe’in altını çizdiği üzere neolitik devrimi başlatanlar, tohumları bilinçli bir biçimde toprağa eken, yabancı otları temizleyip toprağı işleyen kadınlardır. Kadınlar Mezopotamya’nın Dicle ile Fırat’ın beslediğı bereketli topraklarında buğday tohumlarını toprağa ekerek ilk denemeleri başlattılar.⁴⁹ Neolitik devrim sürecinde kadınlar sadece elverişli bitkiler ile bu bitkilerin ekilip biçilmesi için uygun yöntemleri bulmakla kalmadılar, aynı zamanda toprağı sürmek için, ürünü kaldırıp depolamak ve un haline getirmek için özel araç gereçler de geliştirdiler. Başlarda toprağı kendi güçleriyle sürerken daha sonra sabanı da icat ettiler. Saban kadınları en ağır işten kurtardı. Ne var ki sabanın icadıyla kadınlar tarımdan kovuldular, taneli ürün yetiştirme alanlarındaki tekellerinden ve bunun kendilerine sağladığı üstün toplumsal statüden oldular. Sabanla tarlayı sürmek erkek işi haline geldi.⁵⁰ Tarihte ileriye doğru bir sıçrama yaparsak, 2000’lerde Bafra’nın köylerinde bütün tarlalarında benzer bir görev değişimine rastlarız. Bafra köylerinde bütün yapraklarını kurutmak üzere ipe dizmek yıllardır kadın işi olarak görölürdü. Binlerce yaprağı toplanır toplanmaz, koparmadan, incitmeden tek tek ipe dizmek çok zahmetli, çok zaman alan bir işti. 2000’li yıllarda bütün dizme makinesi icat edildi; 2008-2009’da da kullanıma girdi. Makine bütün dizmeyi epeyce kolaylaştırmıştı. Makineyle birlikte hayli ilginç bir gelişme yaşandı; tütüne pek el sürmeyen erkekler bütün dizmeye başladı.⁵¹ Tarihin ironisi

⁴⁹ Childe, 2009.

⁵⁰ Childe, 2009, s.97.

⁵¹ Yaman Öztürk ve Akduran, 2010.

olsa gerek, kadınlarla erkekler arasındaki biyolojik /fiziksel ayrıma dayanarak, erkeklerin zahmetli işleri kadınlarına kolay işleri üstlendiğini ileri süren tezler demek ki 5000 yıldır yanlışlanmaktadır. N. ile K. bu bağlamda tabuların tarihine ilişkin kritik bir hususa dikkat çekiyorlar. Araştırmacılar Jharkhand'da tüm çiftçi kabilelerde kadınların sabanla tarla sürmesine, hatta sabana dokunmasına karşı bir tabu olduğunu görüyorlar. N. ile K.'ya göre muhtemelen bu işler bir zamanlar kadınların işiydi, bu da onlara toplumsal statü kazandırıyordu. Sonrasında erkekler "bir biçimde" kadınları bu işlerden kovup, kendileri üstlendiler. Bugün Jharkhand kadınlarının saban sürmesi yasaktır ama bunun dışındaki bütün tarım işlemlerinde önemli bir rolü vardır. Yazarlar tabularla yasaklamaların eşitsiz ve hiyerarşik ilişkilerin sonucu olduğunu göstermekle kalmıyor, sabanla üretimin kadınlara yasaklanmasının, erkeklerin toprak üzerindeki mülkiyetini ve kadınlar üzerindeki egemenliği meşrulaştırmada büyük önem taşıdığına dikkat çekiyorlar.⁵²

Pek çok araştırmacının savunduğu üzere, kadınların insanlık tarihinde çığır açan bu denemeleri, muhtemelen avcı toplayıcı topluluklarda başlıca derleyici/ toplayıcılar olmalarıyla bağlantılıydı. Derleyici kadınlar her gün 8-10 km yol kateder, derlenecek bölgeyi iyi bilir, bölgenin gerek bitki örtüsünü gerekse hayvan çeşitliliğini tanır. Örneğin Zaire'nin Mbuti Pigmeleri yüzün üzerinde meyve ağacını, elli kadar tıbbi bilgiyi, avcılık ve balıkçılıkta kullanılan on sekiz kadar zehir ve toksin kaynağını tanır.⁵³ Binlerce yıl boyunca yaşadıkları kampın yakın çevresindeki çeşitli besinlerin yanı sıra buğday ve arpanın atası olan yabani bitkilerin tohumlarını da toplayan kadınlar, doğanın ve bitkilerin döngüsellliğini fark edip, tohumları toprağa sermeye başlamış olmalıdır.

Yerleşik tarıma geçişi önceleyen bahçe tarımında da (horticulture) üreticiler kadınlardı. Bahçe tarımı küçük bir arazide, ek işgücü kullanmadan, sınırlı tarım makineleriyle sadece çapa, çukur açmak için değnek gibi basit emek araçları ile yapılan küçük ölçekli tarımsal üretimdir. Kadınlar bu üretimde de başlıca üretici güçtü. Örneğin New York eyaletinin verimli orta enlem bölgesi topraklarında mısır, fasulye ve kabak yetiştiren Irokiler'de kadınlar erkeklerden daha fazla çalışırdı. Cizvit gözlemci Bressani'ye göre kadınlar, "evin tüm yükünü üstlenir, tarlaları ekip biçer, yakacak odun kesip taşır, yemek pişirir"di.⁵⁴ Dünya genelinde 515 bahçe tarımcı toplum üzerinde yapılan bir araştırma gös-

⁵² N. ve K., 1989, s.1950

⁵³ Bates, 2009, s.120.

⁵⁴ Aktaran Maisels, 1999, s.203

termiştir ki, bahçe tarımı yapan toplumlarda esas üreticiler kadınlardır. Bu araştırmanın ortaya koyduğu üzere, bu toplulukların yüzde 50'sinde tarımın çoğunu kadınlar yapmakta, yüzde 33'ünde ise kadınlarla erkekler yaklaşık eşit ölçüde emek vermektedir. Bu örneklem içindeki sadece 17 toplulukta erkekler daha fazla emek sarfetmektedir.⁵⁵ Sadece toprakla ilgili işlerde değil, küçükbaş hayvanların bakımı ve yetiştirilmesinde de esas yük kadınların omuzlarındadır. Lizette Josephides kadınların domuz yetiştiriciliği sürecinde toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklere ilişkin ilginç bir örnek veriyor.⁵⁶ Papua Yeni Gine'de yaşayan Melbalarda moka şölenleri danslar, konuşmalar, muhteşem kostümlerle önemli ritüelleri içerir ve topluluk hayatında önemli bir yer kaplar. Şölende büyük miktarda yiyecek istiflenir, bu yiyecekler önceki şölenlerde verilen yiyeceklerin karşılığını ödemek için sunulur. Topluluğun önde gelen erkekleri birbirlerine domuz armağan eder; bu domuzlar en kıymetli armağandır. Hemen her ailenin avlusunda bu domuzlardan çok sayıda bulunur; bunlardan en az biri ya da ikisinin bu mübadelelerin ürünü olduğu düşünülebilir. Peki, bu domuzları kim yetiştirir? Josephides esas üreticilerin kadınlar olduğunu ortaya koyuyor. Evli çiftler domuz yetiştirmek için işbirliği içinde görünüyor; ama esas işi kadınlar üstlenmiş durumda. Gelgelelim kadınlar domuzlarla armağan mübadelesi yapamıyor; sadece erkekler bu domuzları armağan verip "isim" kazanıyor, ün ve itibar elde ediyor.

Bahçe tarımında olduğu gibi neolitik dönem boyunca da, Sümerler'de, Hititler'de, Anadolu'nun kadim halklarında tarım emekçileri, çömlekçiler, biracılar, şifalı otlarla şifa dağıtan otacılar kadınlardı. Dahası, feodal dönemde de kadınlar toprakta başlıca üreticiydi. Erkekler toprağı sürer, yol kazır, bahçeleri çitler, sürüyü güderken; kadınlar çocuklara bakar, ekmek pişirir, bira mayalar, giysi yapar, yemek hazırlar, küçükbaş/ büyükbaş hayvanlara bakar, süt sağlar, süt ürünleri üretir ve bahçe/ tarım işleriyle meşguldüler. Sanayi devriminin erken dönemlerinde köylülükten proleterliğe keskin bir geçiş yaşanmamış, hanelerin ihtiyaçlarının belirli bir bölümü hane içinde karşılanmıştı. Erkekler yığınlar halinde işçileşirken, proleter ailelerin evlerinin önündeki küçük bahçede kadınların yetiştirdiği tahıl ve sebzeler, evcil hayvanlardan sağlanan süt ve yumurta vs. işçilerin "minimal" ücretlerle çalışabilmesine olanak sağlamıştı. "Yarı proleterleşme" süreci olarak adlandırılan bu süreç sermaye için kârlı bir dönem yaratmıştı.

⁵⁵ Kottak, 2008.

⁵⁶ Josephides, 1985.

Sonuç olarak, tarım işi, dün olduğu gibi bugün de kadın işidir. Kadınlar hem toprakta dolaysız üreticiler olmuş hem de biracılıktan şifacılığa tarımla bağlantılı ürünlerin bilfiil üreticileri olagelmışlerdi. Bu muazzam miras ne yazık ki bugün yavaş yavaş yok olmaktadır. Ayrıca, küçük köylülük ortadan kaldırılıp tarımda ücretli işçilik yaygınlaşırken de kadınlar benzer işleri çok düşük ücretlerle yapmayı sürdürmektedir.

Kaynakça

Bates, D. G. 2009. 21. *Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri*, Çeviri Editörü: Suavi Aydın, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Childe, G. 2009. *Tarihte Neler Oldu*, Çev. Alâeddin Şenel ve Mete Tunçay, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Dixon-Mueller, R. 1985. *Women's Work in Third World Agriculture: Concepts and Indicators* (Women, work & development series), Cenevre: International Labour Office.

Josephides, L. 1985. *The Production of Inequality: Gender and Exchange among the Kewa*, Londra: Tavistock Publications.

Kottak, C. P. 2008. *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, Çev.: S.N. Altuntek vd., İstanbul: Ütopya Yayınevi.

Maisels, C.K. 1999. *Uygarlığın Doğuşu: Yakındoğu'da Avcılık ve Toplayıcılıktan Tarıma Kentlere ve Devlete Geçiş*, Çev.: Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Yayınevi.

N., D. ve G. K. 1989. "Sexual Division of Labour", *Economic and Political Weekly* 24 (34): 1949-1950.

TÜİK. 2019. İşgücü İstatistikleri.

Yaman Öztürk, M. ve Özgün Akduran. 2010. "Tütün Tarlalarında Kadın Emeği: Bafra'da Tütün Üreticisi Olmak", der. Dedeoğlu, S. ve M. Y. Öztürk, *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği*. İstanbul: SAV Yayınları.

Karadeniz Kadınının Dizilerde Temsili ve Toplumsal Cinsiyet⁵⁷

Selda Tunç-Subaşı

Giriş

Televizyon dizilerindeki temsiller, kültürün birebir aynası olmayıp çeşitli anlam üretimleri ortaya koyarlar. Bu dizilerdeki temsillerin de etkisiyle “tipik Karadeniz kadını” söyleminin hem geleneksel hem de yeni medya ortamlarında dolaşıma girmekte ve bir karşılık bulmakta olduğu varsayımı ortaya konabilir. Bu varsayımla birlikte bu çalışmada amaç, seçili diziler ve seçili karakterler sınırlılığında, “tipik Karadeniz kadını” söylemini oluşturan baskın temsillerin hangi hâkim kültürel değerlerden güç aldığını ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında takip edilen dizilerin ilk beş bölümü çalışmaya dâhil edilmiş ve seçilen 6 kadın karakter üzerinde durularak bir eleştirel metin çözümlemesi yapılmıştır.

Televizyonda Temsil ve Kültür İlişkisi

Televizyonda üretim süreci yalnızca söylemden ibaret değil, üretim anlamlar ve düşüncelerle çerçevelenmektedir. Televizyon temsil sistemine bağlı olarak yaratılan anlam ve düşünceler, dil ve ikonik göstergeler yardımıyla yeniden üretilir. Sevilay Çelenk (2005), televizyonun kültürün yansıtıldığı bir ortamdan ziyade, paylaşılan anlamların ve yaşam pratiklerinin dolaşıma sokulduğu bir ortam olarak anlaşılması gerektiğini belirtir. Televizyonda yeniden üretim, anlamın değişimine ve çerçevelenmesine olanak tanır. Televizyon temsil sisteminin yarattığı bu kültürel çerçeveleme, temsilde yarattığı sembolik etkiyle toplumsal yaşama nüfuz eder. Temsilin yaratım süreci bu çerçeveleme işlemiyle elbette tarafsız ve sabit değildir. Temsiller, kişilerin dünyalarına etki ederek kişinin kendi kavramsal evreninde bir yere sahip olurlar.

Televizyon metinleri, hâkim kültür ve endüstrinin çıkarlarıyla ilişki içinde olsa da kapalı sistemler değildir. Ege- men söylem içinde kurumsal ideolojik ve politik bir şablon içinde “tercih edilen anlamları” oluşturmaktadırlar (Hall, 1980: 128-138). Stuart Hall (1997: 4), anlam üretiminin kişisel ve toplumsal olanın etkileşimi olduğunu ifade ederken, toplumsal gerçekliğin ideolojik temsiller aracılığıyla üretilirken bunun güç ilişkileriyle girilen bir mücadele süreci olduğunu belirtir. Medya araçları ve bu araçlardaki temsil ilişkisi anlam inşası ve anlamlar üzerindeki mücadele bi-

⁵⁷ Bu bildirinin daha geniş versiyonu için bkz. Subaşı, S. T. (2018). Dizilerde Hegemonik Temsiller: “Tipik Karadeniz Kadını”. içinde Ö. Şendeniz & E. Yıldırım (Der.), *Sırtında Sepeti: Bafra’dan Hopa’ya Karadeniz’de Kadınlık Halleri* (ss. 317-347). Ankara: Phoenix Yayınları.

çimleriyle ilintilidir. Anlam inşası üzerindeki hegemonik mücadele gerçek tanımı içine neyin gireceği ve neyin dışarıda bırakılacağına dönük aktif girişimlerdir. Örneğin, ana akım medya gibi temsilde nüfuz alanını giderek genişleten merkezi bir söylemin çoğalması, dizilerde ötekinin kültürel değerlerini dışlayan bir şekle bürünebileceğini gösterir (Hall, 1980; 1985; 2005).

Toplumsal yaşamda sabit bir çerçevenin oluşmasına yardımcı olan unsurlardan biri de temsildeki stereotiplerdir. Televizyon dizilerindeki stereotipler, dizilere süreklilik kazandıran asli unsurlardandır. Televizyondaki temsillerle kurulan anlam dünyası yoğun göstergelere maruz kalan izleyici açısından kültürel uzlaşının sağlandığı kültürel kodların yeniden üretildiği bir ortam haline gelir (1980: 123). Seyircilerin seyredilen türe alışkanlık kazanması sağlanır. Stereotip bir şablon çıkartarak hikâyede basit, anlaşılır ve kolayca kavranan karakterler yaratır. Kişi, değişim ve gelişmeye kapalı olup, temsilde birçok öge abartılıp basitleştirilerek ve kişisel olana indirgenerek karakter kısırdöngüye girer (İmançer, 2010).

“Karadeniz Dizileri” ve “Karadeniz Kadını”

Hem televizyonda hem de web tabanlı arama bulgularında bölgesel bir vurguyla dile getirilen “Karadeniz dizileri”, kadın karakterlerden *inatçı, çalışkan, sivri dilli, nüktedan, silah kullanabilen ve dominant özellikler sergilemelerini bekler:*

- “Bazısı yanlış Karadeniz açığı ile sizi deli edecek, bazısı doğısıyla sizi büyüleyecek. Kimi “oh be ne güzel yapmışlar” dedirtir, kimisi “biz böyle miyiz hadi oradan” dedirtecek”.⁵⁸
- “Her biri Karadeniz topraklarında başlayıp zamanla İstanbul’a taşınmış ya da hep İstanbul’da kalıp kültürlerini burada yaşatmış hikâyelerdi. Kimi çok sevildi efsane oldu, kimi ise “Uy ve Da’dan” öteye geçemedi”.⁵⁹

- “Reyting rekortmeni Sen Anlat Karadeniz dizisi, bölgedeki turizm hareketini katladı. Yerli-yabancı turistler sete akın ederken turizmciler, “Diziyle ilimizin farklı güzellikleri de öne çıktı” dedi”.⁶⁰

Devamındaki “tipik Karadeniz kadını” ifadesiyle İnternet ortamlarındaki stereotiplerden alıntıların bazıları şunlardır:⁶¹

- “Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz dizisinin en çok konuşulan karakterlerinden biri Hayriye Hanım. Tipik bir Karadeniz kadını... Üstelik gücüyle kudretiyle birçok insana korku salan bir adamın, Hızır Çakırbeyli’nin annesi. Belki de o adama lafını

⁵⁸ Arslan, Pelin. (2017).

“Yaylasına Gidemeyen Karadenizlilerin Özlemini Dindirecek Birbirinden Yeşil Film ve Diziler”. <https://onedio.com/haber/yaylasina-gidemeyen-karadenizlilerin-ozlemini-dindirecek-birbirinden-yesil-film-ve-diziler-783443> (Erişim Tarihi: 5 Ekim 2019).

⁵⁹ Köşger, Hüsnâ. (2018). “Dizi furyasının en çok tükettiği tema: Gelmiş geçmiş en iyi Karadeniz dizileri”. <https://www.gzt.com/aktuel-kultur/dizi-furyasinin-en-cok-tukettiği-tema-gelmis-gecmis-en-iyi-karadeniz-dizileri-2572171> (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2019).

⁶⁰ Alakent, Betül. (2018). “Karadeniz’e dizi dopingi”. <http://www.sanalbasin.com/karadenize-dizi-dopingi-24919523/> (Erişim Tarihi: 10 Eylül 2019).

⁶¹ Büyük küçük harf uyumu değiştirilmemiştir.

geçirecek tek kişi! Hayriye Hanım'ı canlandıran Sabina Toziya, aksanı ve tavrıyla seyirciden tam puan aldı. Sokakta görenler Toziya'yı gerçek bir Karadenizli sanıyor".⁶²

• "Kanına Karadeniz işlemiş kadını... Ardeşen'den geleni topuklarınızdaki mermi sayısı, Giresun'dan gelen yarım kalan dalgalar, Samsunlu'su konuşurken gülümseteni, ince dudaklısı, Sinoplu'su güneşin sıcaklığı, Zonguldak'tan geleni kömür karası, kömür sıcaklığı, vazgeçilmezliği..." (12.06. 2003, hayırsız adam).⁶³

• "Anaerkil aile düzenini gerçekten de başarabilmiş kadındır. Samsun'dan itibaren doğuya doğru gittikçe görülen Karadeniz kadını daha bir has özellikler sunar. Çalışkan, zeki, sorumluluk sahibi, düşünceli ve anaçtırlar. Anadolu'nun diğer bölgelerinin aksine Karadeniz'de ozanlık ve aşıklık geleneğini daha çok kadınlar üstlenir. Çok güzel türkü yakarlar..." (27.01.2005, mir).

• "1. Tuttuğunu koparır; İsviçre çakısı gibi elinden gelmeyen iş yoktur. 2. Neşeliyken etrafını kahaahaya boğar, kaşlarını çattığındaysa en yakın gezegene iltica talebinde bulunmak gerekir. 3. İçten ve dosdoğrudur, bildiklerini dümdüz söylemekten çekinmez. 4. Hislerini coşkuyla gösterse de söz konusu sevgi olduğunda biraz ketumdur. 5. Gerektiğinde evin ekonomisi bakarı, gerektiğinde en yılmaz avcısı ve koruyucusu olur. 6. Gözü karadır; gururu ve dik duruşundan asla taviz vermez. 7. 90 yaşına da gelse şöyle bir oturup soluklanmaz, tabutlarına son çivi çakılana kadar dağ, dere, tepe, yayla koşturur..."⁶⁴

Dizilerdeki Karadeniz Kadını Temsillerindeki Stereotipler

Gülbeyaz⁶⁵ (2002) *Beyaz Ana*

⁶² <http://www.malatyasonsoz.com.tr/racon-kesen-delikanlilar-onun-yaninda-h36064.html/racon-kesen-delikanlilar-onun-yaninda-2> (Erişim Tarihi: 10 Eylöl 2019).

⁶³ Bkz. <https://eksisozluk.com/karadeniz-kadini--654630> (Erişim Tarihi: 2 Ekim 2019).

⁶⁴ Çırak, Erhan. (2015). "Deli Dolu 13 Özelliği İle Tuttuğunu Koparan Karadeniz Kadını". <https://listelist.com/karadeniz-kadini/> (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2019).

⁶⁵ Kızılaltarı, Ö. (Yönetmen). (2002). Gülbeyaz. M. Gülmez & B. Atay (Yapımcı), TV Dizi: Kanal D.

Sevdaluk⁶⁶ (2013) *Adalet*
Benim İçin Üzülme⁶⁷(2012) Nermin

Atv, Kanal D, Show TV gibi anaakım televizyon kanallarında yayınlanan yukarıdaki dizilerde yer alan baskın kadın temsillerinden bazıları şunlardır: Gülbeyaz dizisinin Beyaz Ana karakteri aileyi bir arada tutan bir sembol, kendini hep başka bir aile ferdinin çıkarı için feda eden bir karakterdir. Dizide kendi istek ve arzularını önemsemeyen otoriter bir anne temsili sunar. Sevdaluk dizisindeki Adalet karakteri, inatçı, silah kullanabilen başı sıkışan köylüye çabucak yardım eden “güçlü” ve cinselliğinden feragat eden bir kadın olarak temsil edilir. Benim İçin Üzülme dizisindeki Nermin karakteri, kendisine söz hakkı tanınmayan alınan kararlarda sözü geçmeyen çaylık arazide ve ev içi mekânlarla çizili sınırlardan öte geçemeyen muhafazakâr bir kadın temsilidir.

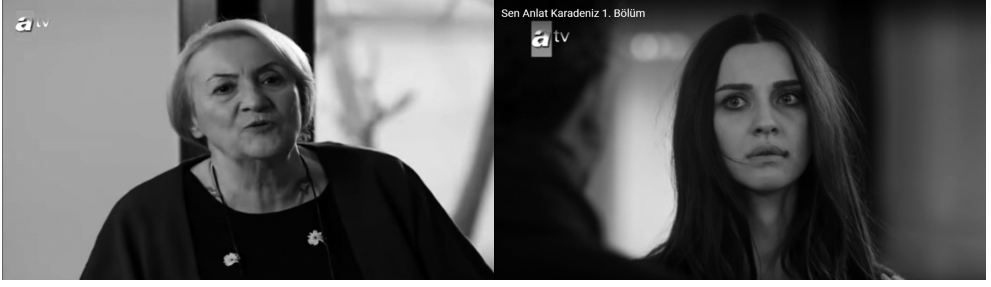
Fırtına⁶⁸(2007) Sakine

Fırtına dizisindeki Sakine karakteri ise oğlunun kumarı ve kocasının çapkınlıklarına karşın evin düzenini sağlamaya çalışan bir temsil sunar. Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz dizisinden Hayriye karakteri, İstanbul'daki modern yaşantısında çocukları mafyatik ilişkiler içinde olup ailesini şiddet içeren bir dil kullanarak bir arada tutmaya çalışan bir kadın temsilidir. Sen Anlat Karadeniz'deki Nefes⁷¹ karakteri eski kocasının şiddetinden kaçmaya çalıştıkça bu

⁶⁶ Kılınç, T. & Şayir, D. (Yönetmen). (2013). Sevdaluk. N. Akpınar (Yapımcı), TV Dizi: Show TV.

⁶⁷ Birinci, S. (Yönetmen). (2012). Benim İçin Üzülme. M. Tokat & M. Kırmızıgül (Yapımcı), TV Dizi: Atv.

⁶⁸ Balekoğlu, M. (Yönetmen). (2007). Fırtına. N. Akpınar (Yapımcı), TV Dizi: Kanal D.

Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz⁶⁹ (2015) Hayriye
Sen Anlat Karadeniz⁷⁰ (2018) Nefes

fiziksel şiddete sürekli yeniden yakalanan bir temsil sunar. Bu dizide sıkça “kadına yönelik şiddet” öğelerini tekrar eden temsillere yer verilmektedir. Bu 6 dizideki Karadeniz kadını temsilleri erkek karakterlerin gölgesinde ev, bağ ve bahçe ile yaşamları kendi isteklerinin dışında sınırlandırılmış bireysel arzu, istek ve cinselliklerinin üzeri örtülü baskın temsillerle izleyiciye ulaşırlar.

Sonuç

Televizyon dizileri olarak bir bölge vurgusu ile kategorileştirilen “Karadeniz dizileri”, hâkim kültürü yeniden üreten kadın temsillerini öne çıkarmaktadır. Temsillerdeki sembolik etki kaynak olarak bölgeyi ve kadını sınırlı bir çerçevede ele alan “tipik Karadeniz kadını” stereotiplerini kullanmaktadır. Bunlar özellikle öne çıkartılan inatçı, güçlü, silaha yatkınlık ve nüktedanlık gibi İnternet ortamlarında da altı çizilen referans noktalarından bazılarıdır. Bu çerçeve, kadınların sınıf, statü, rol, cinsiyet ve kimlik konumlarıyla ilgili farklı temsillerini dışlamaktadır. İncelenen dizilerde Karadeniz kadını kimdir sorusunun cevabı ataerkil aile düzeni içine gömülüdür. Temsillerdeki asli gücünü aile kurumundan alır. Bölgedeki kadınların dizilerde büründükleri karakterlerin varoluşsal temsillerinde farklılıklara ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Çelenk, S. (2005). Televizyon Temsil Kültür: 90’lı Yıllarda Sosyokültürel İklim ve Televizyon İçerikleri. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Hall, S. (1980). Encoding/Decoding. *Culture, Media, Language*, 128-138.

Hall, S. (1985). Signification, representation, ideology: Althusser and the poststructuralist debates. *Critical Studies in Media Communication*, 2(2), 91-114.

Hall, S. (1997). The Work of Representation. İçinde S. Hall (Der.), *Representations: Cultural Representations and Signifying Practices*: SAGE Publications.

Hall, S. (2005). İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulmanın Geri Dönüşü (M. Küçük, Çev.). İçinde M. Küçük (Der.), *Medya, İktidar, İdeoloji*. Ankara: Bilim ve Sanat

İmançer, D. (2010). *Medyayı Anlamak: Stereotipler Değerler ve Söylem*. Ankara: De Ki Yayınları.

⁶⁹ Tan, O. (Yönetmen). (2015). *Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz*. R. Şaşmaz (Yapımcı), TV Dizi: Atv.

⁷⁰ Karakuşak, E. & Sınay, O. vd. (Yönetmen). (2018). *Sen Anlat Karadeniz*. O. Sınay (Yapımcı), TV Dizi: Atv

⁷¹ 2018 yılında yayınlanmaya başlayan ve yüksek reytingler alan dizi şiddet sahneleri ile çeşitli eleştiriler almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://t24.com.tr/haber/yonetmen-osman-sinav-sen-anlat-karadeniz-deki-parmak-kirma-sahnesini-kadina-siddete-farkindalik-yaratmak-icin-yaptik,837565>; <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/kultur-sanat-haberleri/izleyicilerin-sen-anlat-karadeniz-isyani-kadina-karsi-siddeti-ozendiriyorsunuz/>; <https://www.haberler.com/sen-anlat-karadeniz-de-tepki-cekken-cocuga-siddet-11990040-haber/>; http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1167558/Sen-Anlat-Karadeniz...Kadina-siddetin-nedeni-dikkat-cekme-mi-reyting_mi.html (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2019).

Kuşaktan Kuşağa Çay Tarımında Kadın Emeği

Elif Karaçimen ve Ekin Değirmenci

Tarımsal üretimde kadınlar çoğu zaman ücretsiz aile işçileri olarak emek yoğun işlerde çalışmaktadır. Tarımda ücretli işçi olarak yer aldıkları durumlarda ise çoğu zaman mevsimlik veya yarı zamanlı olarak çalışmakta ve aynı işi yapan erkeklere göre daha düşük ücret almaktadır.⁷² Ata-erkil toplumsal yapıda tarımda kadın emeğinin değersiz kılındığı ve çoğu zaman görünmediği tartışmasız bir dönemde kadınların tarım ve tarım dışı toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl bir hal aldığı hem farklı bölgelerin sosyo-ekonomik yapıları bağlamında hem de farklı tarım ürünlerinin yetiştirilip işlenmesi sürecindeki farklar açısından çeşitlilik gösterir. Türkiye’de çay tarımında kadın emeğinin özgül-lüklerini ve süreç içerisindeki değişimini ele alan bu çalışma 2018 yazında Rize’nin köylerinde yaptığımız bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Saha çalışmamızın başlıca amaçlarından biri 2000’li yıllar boyunca pek çok tarımsal ürünün üretiminde tasfiye niteliğinde süreçler yaşanırken çay tarımında bu genel görünümün tersine bir süreç görülmesinin nedenlerini anlamaya çalışmaktır. Bu çelişkinin en bariz göstergesi neoliberal politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte hem tarımın istihdam ve ülkedeki toplam üretim içindeki payı düşüyor hem de tütün ve şeker pancarı gibi tarım ürünlerinin ekim alanı azalırken, çay üretimi ve çay bahçesi alanının artıyor olmasıydı. Bunun nedenlerini ele alırken bir yandan çay metasının içerdiği toplumsal ilişkilerin nasıl değiştiğine bir yandan da bu süreçte devletin üstlendiği role odaklandık.⁷³ Araştırmanın çayda kadın emeğinin özgünlüğüne ve dönüşümüne dair gözlemlerini ise bu yazıda paylaşmaktayız.

Çayın üretimi söz konusu olduğunda ilk akla gelen çoğu zaman çay reklamlarında görüldüğü üzere, egzotik coğrafyalarda çay bahçelerinin uzandığı yeşil yamaçlar ve o yamaçlarda çay toplayan yerel elbiseli kadınlardır. Bu imge, esasında çay işçilerinin zorlu çalışma koşullarının görünür-lüğünün ve bu işçilerin çay üretimi etrafında şekillenen bölüşüm ilişkilerinde en düşük payı aldıkları gerçeğinin üzerini örter. Son derece meşakkatli olan çay toplama işi dünya genelinde kadın emeği yoğunluktadır.⁷⁴ Çay tarımı ister küçük ölçekli üretim yapılsın isterse Doğu Asya’da ve Afrika’da daha sık görüldüğü gibi plantasyonlarda yapılsın

⁷² Türkiye’de tarımda kadın emeğinin durumu üzerine bir değerlendirme için bkz. Candan ve Günel, 2013.

⁷³ Karaçimen ve Değirmenci, 2020.

⁷⁴ Değirmenci ve Karaçimen, 2019.

bu durum değişmemektedir. İlkinin yaygın olduğu coğrafyalarda bahçede çay toplamak ev işinin bir parçası olarak görüldüğü; ikincisinin daha sık görüldüğü bölgelerde ise çayı daha iyi topladıkları ve erkeklerle göre daha sorumluluk sahibi olduğu gerekçeleriyle çay toplamak çoğunlukla kadın işi olarak görülür. Erkekler çay tarımında yer aldıklarında genellikle ya çay bahçelerine gübre uygulanması ya da bahçelerin ilaçlanması ve budanması gibi daha az emek yoğun olan işleri üstlenirler. Erkeklerin de çay topladıkları çoğu coğrafyada, bu erkeklerin çoğu zaman ya azınlıklar (Sri Lanka'da Tamil halkına mensup erkekler) ya da göçmen işçiler (Türkiye'de Gürcistan'dan gelen erkekler) olduğu görülür.⁷⁵

Bu çalışma saha araştırmasına dayanan gözlemlerimizden hareketle çay tarımında çoğu zaman görülmeyen, görüldüğünde ise Karadeniz kadınının güçlü ve her işin altından kalkan klişeleşmiş imgelemi ile örtbas edilen kadın emeğine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken çalışma bir yandan da 1950'li yıllardan beri Türkiye'de yoğun olarak tarımı yapılan çayda sosyo-ekonomik koşullardaki değişime bağlı olarak kadınların deneyimlerinin nasıl değiştiğine diğer yandan da çay tarımıyla uğraşan ailelerde genç kuşakların ataerki toplumsal düzene nasıl eklemlendiklerine odaklanmaktadır.

Çaydan Önce ve Çaydan Sonra...

Çay, dünyada sudan sonra en fazla tüketilen içecektir ama üretimi çok özgün koşullar gerektirdiğinden sınırlı bir coğrafyada gerçekleşir. Dünya çay üretiminin dörtte üçünün karşılayan Çin ve Hindistan'da sömürgecilik döneminde kolonyal ülkeler tarafından başlatılan çay üretimi plantasyonlarda gerçekleşmektedir. Bu durum, önceden kabile halinde yaşayan ya da geçimlik üretim yapan köylülerin yaşam alanlarına çoğu zaman zorla el konulması ve ücretli emek haline gelmeleri pahasına gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise çay üretimine başlanmasındaki esas amaç arazinin engebeli olduğu ve küçük mülkiyet yapısının hâkim olduğu bir bölgede göçü önleyebilmek ve buradaki halkların merkezi otoriteye bağlılıklarını sağlamaktır. Dolayısıyla Doğu Karadeniz'de, Asya'daki pek çok coğrafyada yaşananın tersine köylü işçileşmemiş aksine kendi toprağında aile emeğiyle tarım yapmaya başlamıştır.

Doğu Karadeniz'de çay tarımına uygun olan coğrafyalarda önceden geçimlik tarımsal üretim yapan köylüler, 1940'lardan itibaren devlet desteğiyle piyasa için çay üretimine

⁷⁵ Değirmenci ve Karaçimen, 2019.

başlamıştır.⁷⁶ Bu süreçte, çay üreticilerinin yeniden üretimlerinin giderek metalaşması ve dolayısıyla piyasa ilişkilerinin köy yaşamına nüfuz etmesi eşlik etmiştir. Diğer bir deyişle çayın bir meta olarak üretilmeye başlanması, içinde yer aldığı toplumsal yapıyı ve üretim ilişkilerini radikal bir şekilde değiştirmiştir.

Bu yazıda çayla birlikte değişen toplumsal yapıda kadınların hayatı nasıl değiştiğini Rize’de yaptığımız saha araştırmasından elde ettiğimiz veriler ve gözlemler üzerinden ele almaktayız. Öncelikle saha araştırmamıza dair kısaca bilgi verecek olursak; araştırmamızı 2018 yılı çayda birinci ve ikinci sürgün dönemlerine denk gelen Haziran ve Temmuz aylarında Rize merkez ve Ardeşen, Çayeli, Derepazarı, Fındıklı, Güneysu, Hemşin, İkizdere, Kalkandere, Kendirli ve Pazar ilçelerinde gerçekleştirdik. Bu ilçelere bağlı köylerde 78’i kadın 158’i erkek olmak üzere toplam 236 anket yaptık. Çayı toplayanların çoğunlukla kadınlar olmasına rağmen ankete katılanların çoğunluğunu erkeklerin oluşturmasının bir tezat oluşturduğunun farkındayız. Ne var ki giriş kısmında da belirttiğimiz gibi çalışmada uygulanan anketin esas amacı çayda kadın emeğini araştırmak değildi. Yine de kadın erkek dengesini sağlamak istemiş olmamıza rağmen gittiğimiz bazı köylerde kadınlara ulaşmakta çok zorlandık. Bu durum bize Doğu Karadeniz’de kadınlar her ne kadar bahçede çalışmaları nedeniyle evin dışına çıkmış olarak görülsede aslında halen kamusal alanlarda o kadar da görünür olmadıklarını fark ettirdi. Bu durum bazı köylerde çok daha açık olarak hissedilmekte, örneğin Hemşin köylerinde olduğu gibi erkekler kimi zaman kadınları dışarıda pek göremeyeceğimizi söylemekteydi. Bu durumun araştırma sonuçlarını etkilemesini önlemek adına mülakatlarda evlere giderek çayın öyküsünü kadın görüşmecilerden dinlemeye özen gösterdik. Çalışmada anketlerin yanı sıra yaşam öyküleri ve yarı-yapılandırılmış mülakatlardan oluşmak üzere 41 görüşme gerçekleştirdik. Yarı yapılandırılmış mülakatları ÇAYKUR yetkilileri, Tarım İl ve İlçe Müdürleri ve özel fabrika sahipleriyle gerçekleştirdik. Yirmi çay üreticisine çayın hayatlarına girdiği günden bugüne, hatta çaydan öncesinden bugüne kadar iktisadi faaliyetlerinin toplumsal hayatlarını nasıl şekillendirdiğini anlamak üzere açık uçlu sorular sorduk. Yaşam öykülerini dinlediğimiz bu kişilerin yarısını kadınlar oluşturmaktaydı.

Kadınlara çaydan önce günlük hayatlarının nasıl geçtiğini sorduğumuzda anlattıkları hikayeler geçimlik üretim

⁷⁶ Değirmenci ve Karaçimen, 2019; Genç, 2016.

yaparken de ev içi işlerinin yanı sıra hayvancılık ve tarım gibi dışarıda yapılan işlerin de onların sorumluluklarında olduğuna işaret etmekteydi. Örneğin Güneysu ilçesine bağlı bir köyde evinde görüştüğümüz yaşlı bir kadın çay öncesindeki günlük yaşantılarını şu şekilde anlattı:

Kış günlerinde günler küçük gece büyük olduğu için, sabaha 3-4 saat kala kalkardık. Gün açana kadar keçi ekmek ederdik. Böyle dükkandan almak yoktu. Fırında pişirmek yoktu. Gerçi siz bilmezsiniz ama ateşi.. mesela ekmeği sabah üstü kalkıp pişirirdik. Gün açana kadar ahır yapardık. O ekmek ordan piştikten sonra biz yemek yiyebilirdik. Hani böyle dükkandan almak yoktu. Onu elimizle ufaltırdık değirmen de gidip öğütüp gelir eve ekmek ederdik de ondan sonra piştikten sonra yemek yerdik. Tamam pişip de bize yetişirse.

Bu dönemde kadınların hem hane içi hem de hane dışı işleri tek başlarına yüklenmelerinin en önemli nedeni yörede istihdam olanağı bulamayan erkeklerin gurbette (genelde inşaat ve gemilerde) çalışmasıdır. Erkekler büyük şehirlerdeyken kadınlar hem ailenin yaşlıları ve çocuklarının bakımını üstlenmiş hem de tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır. Piyasa ilişkileri yaygınlaşmadan önce yörede en çok yetişen mısır, lahana ve fasulye gibi tarım ürünleri ve hayvancılıktan elde edilen süt, peynir ve tereyağ hem başlıca tüketim maddelerini oluşturmuş hem de bu ürünlerin ilçe pazarlarında satılması ile temel ihtiyaçlar karşılanmıştır.

1940'lı yıllardan itibaren çayın devlet eliyle üretiminin teşvik edilmesi, erkeklerin halen gurbette olduğu Rize ve çevresinde çay tarımını da kadınların üstlenmesine neden olmuştur. Sınai bir girdi olan çayın yeni istihdam olanaqları yaratmasıyla memleketlerine geri dönen erkekler bu kez bu işi onlardan önce öğrenmiş olan kadınlar gibi çay toplayamadıkları bahanesiyle çay toplama işi ile çoğu zaman ilgilenmemiştir. Böylelikle çayın bölgeye gelişinden itibaren çay toplamak bir "kadın işi" olarak tariflenmiştir. Çay bölgedeki ataerkil ilişkilerin şekillenmesinde öyle etkili olmuştur ki, örneğin çay sepetinin dolup boşalması kadınların üreme işlevleriyle özdeşleştirilmiş, erkekler sepet taşımaktan çoğu zaman kaçınmıştır.⁷⁷ Erkeklerin çay sektörüne dahil olmaları daha çok çayın işlendiği fabrikalarda işçi olarak işe girmek ya da ÇAYKUR'da memur olmak üzerinden gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak çayın bölgeyle tanıştırılmasından sonra kadın ve erkek işi arasındaki ayrımlar derinleşmiştir. Çay fabrika-

⁷⁷ Beller Hann ve Hann, 2012.

larında çalışmanın yanı sıra erkekler balıkçılık, denizcilik, esnaflık ve şoförlük gibi yörede yaygın olan ve hanenin dışında icra edilen meslekleri sahiplenmiştir. Hayvancılıkta ise süt sağım işi kadınlara hayvanın kesimi ise erkeklerle ait olmuştur. Bu durum esasında tarihsel olarak sütün saflık ve annelikle kanın ise şiddet, güç ve erkeklikle özdeşleştirilmesiyle yakından ilgilidir.⁷⁸ İşbölümü işlerin “niteliğine” göre de farklılaşmıştır. Üretilen az miktarda sebze ve meyvenin ilçe veya köy pazarında satışından kadınlar sorumlu olurken, hayvan satımından erkekler sorumlu olmuştur. Bugün hala Rize merkezde bile az sayıda kadının bahçesinde yetiştirdiği kara lahana, mandalina gibi tarımsal ve süt ile tereyağ gibi hayvansal ürünleri önlerine serdikleri bir muşamba üzerinde sattıklarını görürsünüz. Bu gibi az miktardaki ürünün satışını kadınların yapması esasında bahçede yetişen ya da köydeki bir iki hayvandan elde edilen ürünleri satmanın ticaret gibi “ciddi” bir iş olarak değil, “niteliksiz” bir iş olarak algılanmasıyla yakından ilgilidir. Beller-Hann ve Hann (2012) kadının yaptığı faaliyetin iş olarak görülmemesinin şu ifadede açıkça kendini gösterdiğini söyler: Kadınlar çay, odun ve ot “yaparlar” erkeklerse fabrikada “çalışır”.⁷⁹

Çayda Kadın Emeğine Dair Saha Araştırmasından Gözlemler

Çay tarımına dair kadın ve erkeklerin farklı söylemleri
Araştırmamızın temel amaçlarından biri de çayın diğer tarım ürünlerinden nasıl farklılaştığını anlamaktı. Bunu anlamak üzere çay tarımına dair katılımcılara sorduğumuz soruların kadınlar ve erkekler tarafından farklı şekillerde yanıtlanması bizim de dikkatimizi çay toplama işine dair kadın ve erkek söylemindeki zıtlığa çekti. Erkek katılımcılar sıklıkla çay tarımının oldukça kolay olduğunu dile getirdi. Birkaç kez karşılaştığımız erkeklere ait söylemlerden biri çayın “aptal” bir bitki olduğu, mesela Anadolu’da yetişen buğdaya göre çok az emek gerektirdiği, gübrelenip budandıktan sonra her sene ürün verdiğiydi. Çay tarımına dair kadınların görüşünü sorduğumuzda ise hemen hemen hepsi istisnasız bir şekilde sabahın erken saatlerinden başlayarak çoğu zaman yamaç arazilerde çay toplamanın son derece meşakkatli ve emek isteyen bir iş olduğundan bahsetti. Bu farklı anlatılar, bölgedeki işgücünün cinsiyetlendirilmiş yapısını ve çokça dillendirilen cefakâr, çalışkan Karadeniz kadını söyleminin ne denli üstten bir bakış açısını sergilediğini de fark etmemizi sağladı. Kadınlar kimi zaman çalışkan ve cefakâr Karadeniz kadını şeklindeki

⁷⁸ Bramwell, 2008.

⁷⁹ Beller Hann ve Hann, 2012.

kalıplaşmış yargıyı benimseseyse de, çoğu zaman emeklerinin görünmüyor olmasından şikayet etmekte ve yaptıkları işin zorluğunun fark edilmesini istemekteydi.

Farklı kuşaklardan kadınlar arasında da bir söylem farklılığı vardı. Yetmiş yaş üstü kadınlar yani çaydan önce de tarım yapanlar ve çayı elle toplamış olanlar eskiden herşeyin çok zor olduğundan şimdi ise kolaylaştığından bahsediyorlardı. Tabi burada 1980'li yıllarda çayın makasla toplanmaya başlanmasının da önemli bir rolü olduğunu belirtmek gerekir. Eskilerin söylemine göre şimdi çay “makasla şak şak” kesilmekteydi. Yaşlı kadınlar, esasında o dönem görünmeyen emeklerinin de sesini yükseltiyordu: “Evvelden elle toplardık. Avuçlarımız yarılırdı. Şimdi çay toplamada ne var.” Bu kadınlar eskiden gelin gittikleri evlerde her zaman çok çalıştıklarını, kocaları gurbetteyken kaynanalarının çocuklarına baktığını kendilerinin de hem dışarıda hayvancılık ve tarım, hem de içeride her türlü ev işini üstlendiklerini anlatmaktaydı. Öte yandan toplumsal cinsiyet rolleri sadece kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi değil gelin ve kaynana arasındaki ilişkiyi de belirlemekteydi. Büyük ailelere gelin giden kadınlar kocaları gurbete gittikten sonra da tüm hane işini yüklenmek durumunda kalıyordu. Kocasını gurbette olduğu için kaynanasından çok çektiğini ve gece gündüz çalıştığını anlatan bir kadın şimdi kocasının gelinlere iş yaptırmadığını çayı işçi tutarak toplattırdığını anlatmıştı. Bu örnek çoğu zaman kimin çalışacağına karar verenin de yine erkekler olduğunu göstermesi açısından ilgi çekicidir.

Köylerde karşılaştığımız yaşlı kadınlarla ilgili en dikkat çekici gözlemlerimizden biri de bu kadınların bir kısmında bel kayması olduğuydu. Bunun temel nedeni kadınların yıllar boyu ağır çay sepetlerini çok uzun mesafeler boyunca taşımak zorunda kalmalarıydı. Alım yerinde yaptığımız görüşme ve anketlerde kadınlar yaklaşık 100 kg ağırlığında çay çuvallarını sırtlarken, onları alım yerine getiren eş veya erkek yakınlarının sigara içerek veya diğer erkeklerde sohbet ederek çay satım işinin bitmesini beklediklerine tanıklık etmek hiç olağan dışı bir durum değildi.

Çay tarımında ataerkil mülkiyet ilişkileri

Çay tarımında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önemli bir nedeni çay toplananın kadın işi olarak görülmesi, diğer bir nedeni de Doğu Karadeniz’de geçmişten bugüne var olan ataerkil mülkiyet ilişkisidir. Genel anlamda kapitalist gelişmeye bağlı olarak toprakta özel mülkiyetin yaygınlaş-

masının ataerkil ilişkiler açısından son derece önemli bir anlamı vardır. Üretim araçlarına sahip olanın artı değere el koyma hakkını da iddia edebildiği kapitalist sistem, üretim araçlarına erkeklerin sahip olması üzerinden de ataerkil ilişkileri besler. Tarımda ise kadınların toprak mülkiyetinden dışlanması erkeklere toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünü dayatma ve kadının ürettiği değere el koyma imkânı verir.⁸⁰ Doğu Karadeniz’de bu durumun tam karşılığı kadınların çay bahçesi mülkiyetinden dışlanması ile gözlemlenmektedir. Bu coğrafyada kadınlar genelde mirastan pay almamakta, mirastan pay istedikleri istisnai örneklerde ise toplumun yargılayıcı bakışıyla karşılaşmaktadırlar. Erkekler kadınların mirastan pay almamalarını evlendiklerinde kocalarının mülkiyetinden yararlanacak olmaları üzerinden meşrulaştırmaktadır. İlginç bir şekilde başka durumlar söz konusu olduğunda sıkı sıkıya sarıldıkları dini ve milliyetçi değerleri söz konusu miras hakkı olduğunda kolaylıkla inkâr edebilmektedirler. Kalkandere’de görüştüğümüz bir erkek üretici ile aramızda geçen diyalog bu durumu ortaya koyması açısından oldukça açıklayıcıdır:

-Şu anda ben kız kardeşlerimle konuşmuyorum. Eniştele-
rimle konuşmuyorum mal davasından. Sen nerelisin?

-Ankaralıyım.

-Sizin oralarda var biliyorum, sen neysen diğeri de odur
yani. Ama burada öyle değil. Sen gittiğin yerin malını alırsın.
Evet kocanın malını. Şimdi benim karım geldi buraya,
babasının malıyla mı gelecek? Beni aldıysa benim varlığımı
da aldı... Allah demiş üçte bir... Devlet yarı yarıya... Ne
Allah’ın kanunu kabul ediyorum, ne devletin.

Aşağıda bahsedeceğimiz gibi zaman içerisinde tarımda kadın emeğinde sosyo-ekonomik koşullardaki dönüşüme bağlı olarak birtakım değişiklikler görülse de, miras hakkındaki ataerkil kodlar varlığını sürdürmekte, kadınların miras hakkını isteyebildiği örnekler istisna olarak kalmaktadır.

Çay tarımında ücretli işçi kullanımı ve göçmen erkek işçiler

Çay tarımında toplumsal yapı ve çay ile ilişkilene biçimleri zaman içerisinde değişmiştir. Her on haneden dokuzunun ücret geliri, emekli maaşı gibi gelir elde ettiği bir durumda çay artık geçim kaynağı değildir. Görüştüğümüz hanelerin önemli bir bölümü çay mevsimi dışında başka illerde ve ilçelerde ikamet etmektedir. Hanedeki erkekler

müteahhitlik, esnafılık ve memurluk gibi meslekler üzerinden başka düzenli gelir kaynaklarına sahiptir. Ne var ki çayın yıl boyu bakım gerektirmemesi ve toplanma sezonunun yaz aylarına denk gelmesi, göç etseler bile çay bahçesi sahiplerinin çay tarımına devam edebilmesini mümkün kılmaktadır. Bölgeden göç eden bu hanelerin çoğu yazın geri geldiklerinde çaylarına kısa zamanda toplayabilmek için çoğu zaman ücretli işçi tutmayı tercih etmektedir. Bu arada yörede yaşayanlarda nüfusun da yaşlanmasına bağlı olarak giderek çayı kendileri toplamak yerine ücretli işçiye toplatmayı tercih etmektedir. Görüştüğümüz hanelerin yüzde 55'i ücretli işçi kullandığını belirtmiştir. Çayda ücretli işçi kullanımı aşağıda bahsedeceğimiz gibi Türkiye'deki pek çok diğer tarım ürünündeki işçi kullanımına göre çok temel bir farklılık göstermektedir.

Tarımda mevsimlik işçi kullanımına dair yapılan pek çok araştırma, mevsimlik işçi olarak yine kadınların tercih edildiğine işaret etmektedir. Örneğin Malatya'da kayısı tarımı üzerine yaptığı çalışmasında Çınar (2016), hasat zamanlarında tarım işletmelerinde kadın işçi istihdam etme eğiliminin daha güçlü olduğunu ifade eder.⁸¹ Neo-liberal politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte köylünün yoksullaştığı pek çok örnekte ise bazı ürünlerinin tarımının tamamen terk edildiği gözlenmektedir. Örneğin Samsun'un köylerinde tütün üretiminden elde edilen gelirlerin düşmesiyle birlikte bulundukları bölgede başka iş bulamayan hanelerin önce erkekleri sonra ise tüm hane fertleri kentlere göç etmiştir.⁸² Çay tarımının göçe rağmen sürdürülebiliyor olması tasfiye sürecinin yaşanmamasında önemli etkenlerden biridir.⁸³ Ne var ki bölgeden yoğun göç olması çay tarımında çalıştırılacak işçi bulmak açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir. Türkiye'de çeşitli ürünlerin tarımında örneğin Batı Karadeniz'de fındık tarımında Güneydoğu'dan gelen Kürt aileler ücretli işçi olarak çalıştırılrsa da,⁸⁴ milliyetçiliğin en yoğun olduğu bölgelerden biri olan Doğu Karadeniz'de böyle bir durum söz konusu değildir. Sınra yakın olmasının da etkisiyle çayda en yoğun görülen ücretli emek Gürcistan'dan gelen göçmen erkek işçilere aittir. Buradan hareketle şu çıkarsamayı da yapabiliriz: Genel olarak Türkiye tarımında bir kadınlaşma eğiliminden bahsedilse de, ücretli emeğin yaygınlaşması Doğu Karadeniz'de çay toplama işinde erkeklerin sayıca artmasını beraberinde getirmiştir. Anket sonuçlarımız da ücretli işçi kullanan hanelerinin hemen hepsinin Gürcü işçi çalıştırdığını göstermektedir.

⁸¹ Çınar, 2016.

⁸² Yaman ve Akduran, 2013.

⁸³ Bir diğer ve esas önemli etken elbette çayda yüksek Gümrük duvarı ve piyasada ÇAYKUR'un hakim konumu nedeniyle sektörde devlet desteğinin önemini koruyor olmasıdır (Karaçimen ve Değirmenci, 2020).

⁸⁴ Düzce-Çiçekpınar köyünde fındık tarımına dair bir araştırma için bkz. Mutioğlu Özkesen, Melek (2014).

Çayda toplumsal cinsiyete bağlı iş bölümünün genç nesildelki tezahürü

Yukarıda bahsettiğimiz gibi sayıları azalmış da Rize’de halen çay tarımıyla bizzat uğraşan pek çok hane vardır. Saha araştırması esnasında Rize’de üniversitede okuyan ve hane olarak çay tarımıyla uğraşan kadın ve erkek öğrencilerle de görüştük. Bu öğrencilerin çay tarımıyla nasıl ilişkilendiklerine dair gözlemlerimiz bize genç kuşakta toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün nasıl karşılık bulduğunu anlamamız açısından önemli ipuçları sundu. İki kadın iki erkek olmak üzere dört öğrenci ile ayrı ayrı mülakatlar yaptık. Kadın öğrencilerden birinin Rize merkeze bağlı Andon, diğerinin ise Kalkandere’deki köylerine gitme şansımız oldu. İki öğrenci de Haziran ve Ağustos ayları arasında anneleriyle birlikte çay topladıklarını belirtti. İlginç olan, her ikisi de okul çıkışlarında ve hafta sonlarında biri restoran işleten; diğeri ise esnaf olan babalarına işlerinde yardım ediyordu. Bir yandan okurken bir yandan da bu kadar işin altından kalkmak elbette her ikisini de oldukça zorluyordu. Hatta bir tanesinden haberleşmek üzere telefon numarasını istediğimizde bu durumdan ne derece muzdarip olduğunu daha iyi anladık. Babası her fırsatta arayıp dükkana çağırdığından bozulan telefonunu yaptırmak istemediğini ifade etti. Telefonun bozulması kendisine bir özgürlük alanı sağlamıştı. Diğer kadın öğrenci ise çay toplamanın ne kadar zor olduğunu anlattı. Bulundukları bölgede organik çay tarımı yapılmaktaydı. O köyün kahvesinde görüşme yaptığımız pek çok erkek katılımcı organik tarımın hem gübre gerektirmemesi hem de organik tarıma geçişle birlikte rekoltenin düşmesi nedeniyle kolay olduğunu anlatmıştı. Oysa çay toplayan bu genç kadın kimyasal gübre kullanırken bu kadar yorulmadıklarını, organik çayın verimi artsın diye ÇAYKUR’dan aldıkları çay çöplerini sırtlarına alıp yamaçtaki bahçeye taşımının ve toprağa vermenin çok daha zor olduğunu anlattı. Bir kamyon çay çöpü ancak 200 metrekareye yetmekteydi. Saha araştırması boyunca, bu örnekte olduğu gibi, ancak işi yapan kadınların seslerine kulak verdiğimizde çay tarımına dair doğru bilgiyi alabileceğimiz gerçeğiyle sık sık yüzleştik.

Aile içindeki toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün yansıtması açısından bu iki öğrencinin ailesine dair şunu da belirtmek gerekir; iki öğrencinin de babaları hiç çay toplamıyordu. Daha da ilginç ikisinin de liseyi bitirmek üzere olan erkek kardeşleri vardı ve ikisi de henüz hiç çaylığa girmemişti. Ama genç kadınlar hem babalarının işinde

çalışıp, hem üniversitede okuyup hem de çay topluyordu.

Üniversitede okuyan ve aileleri çay tarımıyla uğraşan iki erkek öğrenciye dair gözlemlerimize gelecek olursak, bu öğrenciler çayla yakından ilgileniyordu; ama onların sorumluluğu evin erkek evladı olarak çayın arabayla taşınmasını ve satılmasını sağlamaktı. Güneysulu olan, çaylarını ücretli işçiye kendi toplatıyordu, Rize merkezde çaylıkları olanın ise satışından sorumlu olduğu çayları evdeki kadınlar topluyordu. Çayı ne zaman ne kadar ve kime satacakları konusunda kararları babaları vermekteydi. Aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi satışla ilgili herhangi bir sorunla karşılaştıklarında konuyu ya babalarına ya da dedelerine danışmaktaydılar.

Bu sene özele vermek zorunda kaldık. Benim dönüm başına hakkım 15 kg (bu sene 15 düşük tuttular). Yani günde 150 kg verebilirim. Haftanın bir günü tatil. İki gün randevu hakkım var. Üç günlük kontenjan hakkımı bir günde vermem lazım. Ben geçen gittim çay alım yerine 800 kilo çayım vardı. 250 kilosunu almadı eksper. Okutuyor kartını 107 falanca kişi bugün şu kadar hakkın var diyor. Evi aradım ne yapayım diye. Bizim dükkana gelen Okumuşlar var Doğadan Çay'ın sahibi. Babam aradı onu. 2250'den veriyorlarmış. Onlara götürdüm kalan çayı. Verecek yer bulmak zorundasın.

Daha da ilginç bu iki erkek öğrencinin de arabaları vardı. Bu gözlemler elbette Rizeli tüm genç kadın ve erkekler için geçerli değildir. Bir önceki kuşağa göre gençler artık çayla uğraşmak istemiyor. Görüşmecilerin yüzde 64'ünün çocuklarının çay tarımıyla uğraşacağını düşünmediklerini belirtmesi bu durumun bir göstergesidir. Fakat yine de çay tarımıyla uğraşanlar üzerinden edindiğimiz gözlemler bize göçe bağlı olarak toplumsal yapıda bir çözülme olmadığı durumlarda çayda cinsiyetçi iş bölümünün sürekli olarak yeniden ve derinleşerek üretilmekte olduğunu gösteriyordu.

Sonuç

Bu yazıda 2018 yazında Rize ve ilçelerinde gerçekleştirdiğimiz saha araştırmasının kadın emeği ile ilgili sonuçlarını paylaştık. Araştırmamızda çay metası özelinde değişen toplumsal ilişkilerin çay tarımındaki toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü de etkilediğini gördük. Saha çalışmasından edindiğimiz sonuçlardan önemli bir tanesi güçlü, kuvvetli, her işin üstesinden gelen Karadeniz kadını genel kanısı altında esasında çok yönlü bir kadın emeği sömürsünün gizli olduğu, kadının yaptığı işlerin değersiz görül-

düğüydü. Tarihsel olarak baktığımızda bölgenin iktisadi ve coğrafi olarak elverişsiz koşulları özellikle erkek işgücünün göçüne neden olmuş, kadınlar ise tarımla uğraşmaya devam etmişti. Çayın bölgeye gelmesinden sonra da tarım kadınların yaptığı bir iş olmaya devam etmişti. Yaptığımız araştırmada bu eğilimin sürdüğünü gözdük. Kadınlar çoğunlukla hane içi olarak nitelenen, diğer bir deyişle “iş” olarak görülmeyen işleri yaparken erkekler hanenin dışında ticaret, inşaat işçiliği, esnafılık, müteahhitlik, dolmuş şoförlüğü gibi işleri yapıyordu.

Bir başka gözlemimiz kadınlar ve erkekler arasında çay toplama işinin farklı algılandığı idi. Çay tarımı ile fazla ilgilenmeyen erkekler çay tarımının zahmetsiz, fazla uğraş gerektirmeyen bir iş olduğunu söylerken kadınlar yaralanan ellerinden ve ağrıyan eklemlerinden söz ediyordu. Bu gözlemimiz farklı kuşaktan kadınlar arasında da karşılığını bulmaktaydı. Belirli bir yaşın üzerindeki kadınlar kendi dönemlerinde çayı elle topladıkları için şimdi çay makası ile yapılan işin kolaylığına değiniyordu. Bu durum ataerkil bir toplumda gelin kaynana arasındaki çatışmalı ilişkinin şekillenmesinde de rol oynamaktaydı.

Yukarıda yer verdiğimiz sonuçlar çay tarımındaki toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün süregelen sonuçlarıdır. Gelişen piyasa ilişkileri ve metalaşmanın derinleşmesi neticesinde bu işbölümünün bazı yönleri kendini yeniden üretmektedir. Bu bağlamda çıkardığımız sonuçlardan birisi çaydan elde edilen gelirin hanenin geçimi için önemli olduğu örneklerde kadın ve erkeklerin çayın budanmasından, gübrenmesi ve toplanması gibi aşamalarını birlikte yapmalarına daha sık rastlanabildiğidir. Çayın ikincil bir gelir olduğu hanelerde ise çay tarımının esas yükü kadınların üzerinde kalmaya devam etmiştir. Çay tarımı ile uğraşmayı sürdüren hanelerde genç kadınlar ailelerinin hane dışındaki işlerine yardım etmelerine ek olarak çay mevsiminde çay toplamayı ve varsa eğitimlerine devam etmeyi sürdürürken genç erkeklerin çay bahçelerine hiç girmemeleri kabul görmektedir. Genç kuşak erkekler çay ile ilgileniyorsa bile çoğu zaman bunun hane dışındaki kısmından sorumlu tutulmaktadır. Öte yandan son yıllarda çay tarımında erkeklerin de görülmeye başlandığını belirtmek gerekir. Ne var ki bu durum çayla uğraşan erkeklerin çay toplamaya başlamasından ziyade ücretli işçi olarak tutulan Gürcü erkeklerin çay tarımına dahil olmasından kaynaklanmaktadır.

Çay tarımında güvencesizliğin derinleşmesi, çay alım kotalarındaki belirsizlik, ÇAYKUR'un Varlık Fonu'na devri, uluslararası sermayenin Türkiye'deki çay sektörüne artan ilgisi gibi son dönem gelişmeler çay sektörünün tamamen özelleşmesini giderek daha çok gündeme getirmektedir. Tüm bu süreçte çayda toplumsal cinsiyete bağlı işbölümünün farklı boyutlarda nasıl şekillendiğinin tartışılması önemini korumaktadır.

Kaynakça

- Beller-Hann, I. ve Hann, C. 2012. *İki Buçuk Yaprak Çay: Doğu Karadeniz'de Devlet, Piyasa, Kimlik*, çev. Pınar Öztamur İstanbul: İletişim.
- Bramwell, R. 2008. "Blood and Milk: Constructions of Female Bodily Fluids in Western Society", *Women & Health*, 34 (4): 85-96.
- Candan E. ve Özalp Günel, S. 2013. "Türkiye'de Tarımda Kadın Emeği", *TÜRK-TOB Dergisi*, 16:10-12. www.turktob.org.tr/dergi/dergi16/files/mobile/index.html#11
- Çınar, S. 2016. "Ataerkillik Ekseninde İşgücünün Feminizasyonu.", der. S. Dedeoğlu ve M. Yaman, *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği* içinde, SAV Yayınları, s. 171-195.
- Değirmenci, E. ve Karaçimen, E. 2019. "Bir Bardak Çayın Serüveni: Meta Zinciri Analizinden Hareketle Çayın Ekonomi Politikası" *Mülkiye Dergisi* 43 (1): 139-173.
- Genç, F. 2016. "Neoliberal Dönüşümün Çay Evresi" *Değişen Karadeniz'i Anlamak*, der. D. Yıldırım ve E. Haspolat, Ankara: Phoenix, s. 257-280.
- Karaçimen, E. ve Değirmenci, E. 2020. Doğu Karadeniz'de Çay Tarımının Çelişkili Sürekliliği, *Toplum ve Bilim*, Yayın Aşamasında
- Kocacıbağ, E. 2018. "Tarımda patriyarkal emek sömürüsü ve feminist politika açısından sonuçları" Son erişim 11 Ekim 2019, <https://catlakzemin.com/tarimda-patriyarkal-emek-somurusu-ve-feminist-politika-acisindan-sonuclari/>
- Mieke, R., Panhuysen, S. ve Weiligmann, B. 2010. "Tea Barometer 2010" *Tropical Commodity Coalition for Sustainable Tea, Coffee Cocoa*, Leiden, NL.
- Mutioğlu Özkesen, M. 2014. "From Cooperative Work to Seasonal Employment: The Change of Agricultural Labor in the Case of Çiçekpınar", ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yaman, M. ve Akduran, Ö. 2010. "Tütün Tarlalarında Kadın Emeği: Bafra'da Tütün Üreticisi Olmak", der. S. Dedeoğlu ve M. Yaman, *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği* içinde, SAV Yayınları, s. 181-200.

İki Atölye arasında katılımcılar ile çekilmiş aile fotoğrafı

Atölyelerin Ardından

Özlem Şendeniz

Güneşli bir mayıs sabahında bir önceki gün panel sunumlarını dinleyen yerelde gündelik hayatı ve direnişi inşa eden katılımcı kadınlar, merkeze 6 km uzaklıktaki Babalık Doğal Yaşam Konağı'na gelmişler ve panelist misafir akademisyenlerle birlikte Fındıklı özelinde toplumsal cinsiyet meselesine odaklanan iki atölye gerçekleştirmişlerdir.

10.30-12.00 Orada Bir Yerel Var Uzakta (Atölye)
Yerelde Neler Oluyor? Yerelin Dinamikleri Nelerdir?
Toplumsal Cinsiyet Farkındalığı Derken? Kim, Neyi, Ne Kadar Farkında?

Yürütücüler:

Av. İlayda Önal, Sevil Fertinger, Beyhan Yıldız

- Mjora Pedal
- Fındıklı Kadın İnisiyatifi
- Fındıklı Derelerini Koruma Platformu Üyeleri

İlk atölyede Fındıklı'nın toplumsal cinsiyet gündeminin, kadın mücadelesi ve direnişinin katılanlar nazarında tasvirine çalışılmıştır. Tasvir çabası iki boyutlu gerçekleşti; hem kent merkezlerinden gelen "misafirlere" Fındıklı -kadın ve siyaset gündemi ile birlikte- tanıtılmaya çalışıldı hem de yaşam alanını paylaşan yerli katılımcılar kendi deneyimledikleri Fındıklı'ları söze dökme fırsatı buldukları bir alan açma fırsatı yakalamışlardı. İlk atölyenin yürütücüleri de bu bağlamda yerli katılımcılardan, kadın hareketliliği içinde aktif sorumluluk üstlenen bireylerden seçilmiştir. Sevil Fertinger (uzun yıllar yurt dışında ruh sağlığı danışmanlığı yapmıştır) "5 yıldır Fındıklı'da yaşadığını" söyleyerek geri dönüş öyküsünü ve Mjora (Lazca güneş) pedal bisiklet grubunun ortaya çıkışını anlatmış ve konumlanışlarını şu şekilde ifade etmiştir:

"Ben değişmek istiyorum, buna inanıyorum, diyen bize gelsin istiyoruz, sohbetlerimiz güzel, kimsenin kuyruğundan gitmiyoruz, bana ne köydeki kadından, onun öyle bir arayışı varsa o bize gelecek, köylere bisiklet turları düzenliyoruz, kadınlar bize öykünüyor ancak kendini zorlayan, denemek isteyen olmuyor, geliyorlar bize dertlerini anlatıyorlar, bir şiddet olayı olduğunda ilk gelip bize anlatıyorlar, şimdi amacımız bir kadın danışma merkezi kurmak, ikinci amacımız buradaki halk eğitim merkezinin yapısını biraz değiştirmek istiyoruz, toplumsal cinsiyet kavramının kurumsallaşmasını istemiyoruz."

Diğer yürütücü Beyhan Yıldız (emekli öğretmen) söze “İşin ilginç yanı üç tane yürütücü üçü de yaşamını dışarıda sürdürmüş ve dönmüş insanlar” diye başlamış ve atölye ilerledikçe belirginleşecek olan bir benzerliği vurgulamıştır. Bu benzerlik bir genel eğilim olarak “Fındıklı’ya dönme” durumudur. O yaptığı girişte ulusal düzlemde sürdürülen sendikal mücadelelerde kadının yeri ile küçük bir ilçede ortaya konan kadın mücadelesi arasında kendi yaşamı üzerinden bir anlatı bağı kurmuş ve Fındıklı’daki kadınların örgütlenemediklerini belirterek bu duruma bulduğu sebebi dile getirmiştir:

Fındıklı’da yerelde bunu yaşıyoruz, kadın dayanışması da yok, herkes birbirinden kopuk. Mücadele gibi bir derdi yok. Gelin bir şeyleri birlikte örelim, örgütleyelim dediğinde uzak duruyorlar. (...) Ekonomik sosyal olarak Fındıklı’da kadınlar 2’ye 3’e 4’e bölünmüş oldular, bir buranın yerlisi olan, maddi durumları iyi olan üst düzeyi oluşturan kadınlarımız, [bir] orta tabaka, memur kesim, birde dışarıdan gelip çayımız getirmede bize yardımcı olan misafir kadınlarımız var (...)”

Üçüncü atölye yürütücüsü, kadın ve çocuk hakları alanında çalışmakta olan İlayda Önal (avukat) atölyede yer alma sebeplerini ve toplumsal cinsiyet meselesinin yaşamındaki karşılığını aktararak diğer katılımcıları sorduğu sorular üzerinden tartışmaya dâhil olmaya çağırmıştır:

“Benim açıkçası burada en fazla yaşadığım şey şu: “Karadeniz kadını kimdir?”, “Karadeniz kadını ne yapar?”, “Biz Karadeniz kadını nasıl tanımlıyoruz?”, “Karadeniz kadını kendisini nasıl tanımlıyor?”. Ben kırsal hayatın içerisinde değilim, avukatlık yapmaktayım, kurumsal alanlardayım (...) müvekkillerim bana avukat bey diyor, kadınlar bile diyor. Kafasında seni bir erkek olarak tanımlıyor, Hâkim bey diyen de oluyor. (...) Ben kadınlara sormak istiyorum “siz kadın olarak kendinizi hissedebiliyor musunuz?”.

Yürütücülerin kendilerini tanıtarak ve öne çıkardıkları sorular ile açtıkları tartışma alanı, daha ilk anda atölye içinde üç izleğin peşinden gidileceği ortaya koymuş oldu: “toplumsal cinsiyet farkındalığını biz nasıl üretebiliriz?”, “farklılıkları dışlamayan ancak benzerlikleri temel alan bir dayanışma örgütlenmesini nasıl kurabiliriz?” ve “kendimizi kadın olarak nasıl tanımlayabiliriz?” Söz alan katılımcılar bu izlekler üzerinden sözlerini söylemişler, konuyu genişletmişler ve kendilerinin Fındıklı ile kurdukları ilişkiyi açıklamaya çalışmışlardır.

Çeşitli kent merkezlerinden Fındıklı'ya gelenler ve geri dönenlerin oluşturduğu benzerlik hattını vurgularken yüzlerinin kente dönük oluşu ile ayaklarının kırsalda, taşrada oluşlarının yarattığı çelişkileri ve hiç göçmemiş olanlar ile oluşan farklılıkların, istemlerin ortak yaşam pratiği geliştirme motivasyonuna konu olması ilginç bir ikiliği gözler önüne sermiştir. Ancak örgütlenme sorunu hem farklılıkların hem de benzerliklerin ortasında gibi görünmektedir. Farklı katılımcılar Diyarbakır'daki, İstanbul'daki kadın hareketleri ile Fındıklı'daki kadın hareketleri arasındaki asli farkın örgütlenme ve mücadele edilen konular olduğuna dile getirmişlerdir. Yerelde siyasetin en örgütlü biçimde sürdürüldüğü siyasal partilerde dahi kadınların örgütlenmesinin sorunlu olduğu aktarılmıştır. Fındıklı CHP Kadın Kolları Başkanı olarak yerel siyasette aktif olarak varlık gösteren Fatma Hanım, bu noktayı açarak yerelde kadınlara temas etmenin, onlarla örgütlenmenin zorlulğundan söz etmiştir. Ancak 31 Mart yerel seçimlerindeki galibiyetlerinden ve sonrasındaki belediye uygulamasından feyz alarak bu sorunu aşmanın yolunun Kadın Meclislerinde olduğunu ve yavaş yavaş değişimin gerçekleşeceğini düşündüğünü söylemiştir. Bu noktada Kadın Meclislerinin örgütlülüğe katkısından şüphe duyanlar olduğu gibi sürecin çok daha hızlı bir dönüşüme ihtiyaç duyduğunu düşünenlerde bulunmaktaydı.

Dönüşümün hızına ilişkin istem ve düşünceler kendini kent mekânının ve kırsalın zamanına alışkın olma arasındaki farkta da göstermiştir. Dönüşümün ivedilikle gerçekleşmesi gereken bir ihtiyaç olduğu bilgisi kentlerden taşınmakta iken bunun tam karşısında "ama burası küçük bir yer" kaygısı ile birlikte yavaş bir dönüşüme ihtiyaç duyulduğu bilgisi/uyarısı konumlanmıştır. Bu uyarı taşranın otokontrol öğreten dinamiklerini de tartışmacılara anımsatmıştır. Kadınların anlatmayı tercih ettikleri kişisel hikâyelerinde kontrol mekanizması ile tanıştıkları ilk anları çözümlemişlerdir. Bu anların genelde kadınların erkeğe ait olarak görülen kamusal alan ve meslek edinimi noktasında olduğu görülmüştür. Gönül hanımın ifade ettiği gibi bir evliliğin bitimi, kadına ait görülmeyen bir esleğin edinimi farklı bir kadınlık algısı ile tanışmanın da aracı olabilir: "

"Yıllar sonra evliliğimi bitirmek zorunda kalıyorum. İlk kez kadın olduğumu orada anladım, Kadınlığım ön plana çıktı, Karadeniz kadını her şeyi yapar hikâyesini yaşıyorsun ama kadın olarak yaşamıyorsun, erkek kimliği iler yaşıyorsun. Erkek ne yaparsa onu yaşıyorsun, iş hayatına atıldım.

Ev yemekleri yapıyorum, buna da itiraz eden yok. İflas ediyorum, iflastan sonra türkü bar açmak istiyorum. İtiraz ediyorlar. Orada kadın oluyorsun, ama ben bunları aşıyorum, reddetmeyi öğrendim. Türkü bar açıyorum, içkili yer, Ardeşen bölgemiz var, orada açıyorum. 5 ay yürütüyorum, kadın olarak bunu yapmak güzeldi. Ancak sonradan biz de korktuk, bir gün birisi gelip vuracak diye. İşsiz kaldım, kahve açmayı düşündüm, Atatürkçü Düşünce Derneği Lokalini işlettik. Kahve gibi bir yer zaten, sonra “herkes bir kadın kahve işletir mi?” dedi. Oğlum Eskişehir’de okuyor, arkadaşları soruyorlar birbirlerine: “baban ne iş yapar?”, diye oğlum büyük bir heyecanla benden bahsetmek istiyor. Ancak anneyi sormuyor kimse. Tabi babası boşanmış başka bir evlilik yapmış, oğlum ondan bahsedemiyor. (...) Oğlum da “benim annem kahve işletiyor” diyor. Herkes şaşırıyor. Hikâyeyi arkadaşlarıyla paylaşınca hepsi özeniyor, evde toplantı için hazırlanıyoruz, annem bana Lazca: “Kadınlar gibi giyinmiş” diyor, küçümsüyor beni. “Anne, evet ben bir kadını” dedim. “Baban seni yetiştiremedi” dedi. Aslında Karadeniz’de sivri olduğunda kadın olarak görmüyorlar, erkek gibi görüyorlar. Kadın gibi gördüklerinde sıkıntı başlıyor, müşterilerimiz, “bu erkek gibi” diyor. (...) Karadeniz’de kadın değiliz, kadın olunca sorun yaşıyoruz, seni nasıl kabul ediyorlarsa öylesin.

Stereotipleşmiş güçlü, nüktedan, sivri dilli, tutuğunu koparak Karadeniz kadını bir anlamda küçük Karadeniz yerleşimlerinde yaşamı inşa etmeye çalışan kadınların başındaki en büyük beladır. Ve üstelik bu bela çoğu kez size tanımadığınız insanlar tarafından doğrultulmuyordur. Küçük yerleşimlerin naçizane handikaplarından biri budur. Ancak herkesin herkesi bir biçimde tanınması sizi şiddet ve taciz vakalarından korunaklı kılmaz. Bu noktada tartışılmaya açılan taciz, ifşa ve şiddet vakaları metropol ile kırsalın garip biçimde ortaklaştığı bir kesişim alanını göstermiştir. Zira taciz vakalarında olduğu gibi şiddet olayları karşısında da ortak bir tavır geliştirilemediği dile getirilmiştir.

Yemek & sohbet ve fotoğraf molasından sonra başlayan ikinci oturumda artık taraflar birbirlerinin hikâyelerine ve seslerine daha aşina idiler. Kapanış atölyesi ve oturumun bu açıdan çok daha samimi ve her iki tarafında ihtiyaçlarına derman yaratma güdüsü ile şekillendiğine tanıklık ettik.

13.00-14.30 Kentten Kıra, Kırdan Kente Bilgiyi ve Deneyimi Taşımak-Yaymak (Atölye)
Yerelde Neler Yapabiliriz? Toplumsal Cinsiyet Farkındalığını Nasıl Destekleyebiliriz?
Ulaşamadığımıza Nasıl Ulaşabiliriz?
Kır ile Kentin Kesişimi Neresidir?

Yürütücü: Doç. Dr. Dilek Özhan Koçak
Çiğdem Güneş (Doktorant)

Gerçekleşen bu buluşma kurgulanırken birden fazla düzlemin kesişimi hayal edilmmişti. Söz gelimi bilgi üretiminin meşru kaleleri üniversitelerin dışında bırakılmış akademisyenler ile halen üniversitelerde görevlerini devam ettiren akademisyenlerin toplumsal cinsiyet çalışmalarının dışarıda bırakılması karşısında üretilen bilgiyi yaymak ve korumak merkezli bir arayışta yan yana gelmeleri bu düzlemelerden biriydi. Diğer düzlemi ise özellikle çevre eksenli toplumsal hareketler ve otoriter, muhafazakâr ulusal siyaset karşısında alternatif arayışında birleşen yerelde gündelik hayatı sürdürerek inşa eden kadınların toplumsal cinsiyet meselesi ile yan yana gelmeleri oluşturunuyordu. Bu yüzden de ikinci oturum sürdürülebilirlik ve yaygınlaşma ile alakalı tartışmaları barındırmıştır. Bir manada atölye hem kendi konfor alanımızın dışına çıkmayı hem de toplumsal cinsiyet tartışmalarını kadın sorunları ile birleştirerek feminist bir perspektiften yerel siyasetin ve hayatın dinamiklerine dâhil etmenin yöntemlerine ilişkin bir arayışa doğru evrilmiştir.

Yürütücülerimizden Dilek Özhan Koçak, farklı örneklerle, kent ile kır arasındaki kesişimi artırabilecek başka kır ve kent deneyimlerine bakılmasının önemli olabileceğini söyleyerek tartışmayı açmıştır. İlk oturumda öne çıkan benzerlik ve farklılıklar içinde “Fındıklı’ya dönme” trendinin kadın hareketleri üzerindeki etkilerini “çoğunuz kentsel kodlarla uzun bir süre yaşamışsınız, Fındıklı’nın o kapalı ve taşra durumunu ‘bir kadın olarak kentteki özgürlük alanımı burada nasıl oluşturabilirim?’ sorunsalı” ile ortaya koyarak billurlaştırmıştır.

Bu oturumda en ilgi çekici kesişim kimin “kurtulmuş” kadın olduğu ve kimin kime “eğitim” vermeye cüret edebileceği hususunda gerçekleşti. Kentin kendi iç dinamiklerinde kentli, özgür kadının çokta “kurtulmuş” olmadığı ve bu payeyi üstlenen bir üslup geliştirildiği takdirde hem kent içindeki sınırlarda –kendi yaşadığı semtin dışına çıktığında, sınıfsal farkları da kapsayacak bir biçimde- hem

de kırsalda yaşamalarını sürdüren kadınlarla arasında hiyerarşik bir ayrımın ortaya çıkmasına neden olunacağını üstünde durulmuştur. Üslup ve sahaya inme sorunu tamda bu noktada kent ve kırdaki denklik gösteren bir sorun olarak öne çıkmıştır. Fındıklı’da genişleme ve örgütlenme sorunu yaşayan kadın hareketliliğinin -bütünleşmiş bir hareketten söz edilmesi zor olduğu için hareketlilik kelimesi seçilmiştir- kendi içinde gettolaşma riskini barındırdığı göze çarpan bir sonuçtur. Kalabalıklaşmak için sahanın ihtiyaçlarını bilmek bir gerekliliktir. Kendi Tirebolu deneyimi ile Fındıklı örneği arasında bir kıyaslama yapan yürütücülerimizden Dilek Özhan Koçak “hata” olarak nitelendirdiği şu tutumu anlatmıştır:

Biz de dönüştürmek isteyerek geldik. Ancak biz bilmediğimiz şeyler öğrendik. Bizi dönüştürdü demek mümkün. İnsanları tanıdım, ortamı tanıdım, ben de ilk zamanlar evrensel bilgiyi nasıl ulaştırırım diyordum. Ancak şu an ben neler öğrenebilirim bu insanlardan, diyorum. Bu bana heyecan verdi. Bu mesele kendiliğinden olacaksa olacak, çok çabanın pek sonuca götüreceğini sanmıyorum. Biz hani “bunun farkında olmalılar” derken biz onlara dayatıyormuş [gibi] (...) Bu taraftan baktığımızda kendi yaptığımız hatayı kabul ediyorum. Onların bakış açısına yaklaşmak lazım, kadın olun “bisiklet sürün” gibi yaklaşımlar serttir. Ben hata yaptım. Sahaya gitmeliyiz, siz de bence anlamıyorsunuz [sahanın ihtiyaçlarını] zira siz de kentten geldiniz. Yerelde, sahada çalışma yapmadınız, “biz o kadınlar için o alanda ne yapabiliriz?” [demediniz].

Bu noktada biz ve onlar ikiliğine düşmenin taşıdığı risklere Melda Yaman işaret etmiştir:

(S)orunlardan biri de eğer bir kadın örgütlenmesinden kadın dayanışmasından söz ederken “bizler ve onlar” sözünü kaldırmak lazım, biz ve onlar yok hepimiz biriz. Biz bu işi bilen değiliz, bu da hata, bunu ha biz söylemişiz ha başkası, biz iddialı değiliz, toplumsal cinsiyet meselesi akademinin de haddine değil, bizim de haddimize değil, burada muhteşem kadınlar var. (...) , tartışmanın merkezini o kadınlarla nasıl gideceğiz, nasıl örgütleyeceğiz yaklaşım doğru değildir, bir arkadaşımız “marjinal şeyler denemeliyiz” dedi, neden olmasın? Zira burada bir metot yoktur, deneme yoluyla bir sonuca gidebiliriz. Buraya gelen özgürlükçü/morlu kadınları görünce acayip imrendim, keşke bisiklet ile geleydim dedim. -Bunların hepsi olabilir, hepsi de olsun zaten diyorum. Esasında burada kadınları bir araya getire-

bilecek onları bu varoluşun nasıl bir araya gelebileceğimizi konuşalım, nasıl cazibe merkezi olabiliriz, her şeyi konuşabileceğimiz bir alana ihtiyaç var. Bütün bu güzel kadınların birikimini ortaya koymalıyız, yaptıklarımız kıymetli ancak o kadar, fazla anlam atfetmeyelim, bize dair şeyler koyalım, onlar demeyelim, emek örgütlenmesinin kadın örgütlenmesinin daha kolay olacağını söylüyorum.

İş temelli bir araya gelmenin güzelliği ve işlevselliği, mekânın dönüştürülebileceği ve bir yöntem olarak dokunmadığımız insanlara bizim sorun olarak algıladığımız mücadele alanlarına dahil olmaları üzerinden değil ama onların kendi hayatlarında mücadele ettikleri sorunlara ortak olma talebi ile gidilmesinin sonuç verme potansiyeli taşıdığından söz edilmiştir.

Kentte, kırdı ve ötesinde benzer sorunlarımız var. Bu çalışma özelinde toplumsal cinsiyet meselesinde farkındalığı arttırmak ve kadın mücadelesinde ilerle kaydetmek için işlevsel bir yolun tanımadığımızı tanımaktan; bilinmeyeni bilinir kılmaktan; ben ve öteki ayırımından uzaklaşmaktan, aynılaştırmadan kesişimi arttırmaktan yani buluşmaktan ve tanışmaktan geçtiği sonucuna varılmıştır. Sonucumuz esasında bir manada malumun ilamıdır fakat hala tartışmalar bu sonuca çıkıyor ise bu ilama ihtiyacımız var demektir. Bizi daha iyi bir geleceğe ulaştıracak metotlar hali hazırda heybelerimizde bulunmuyor. Ama bu deneyimlerimizi teorileştiremeyeceğimiz anlamına da gelmiyor. Fındıklı'da kesiştirmeye çabaladığımız düzlemlerin arayışımıza bir katkısı da bu olmuştur. Farklı yöntemleri deneyerek, sürekli yeniden deneyerek birkaç arpa boyu yol gitmek naçizane ömürlerimizi biraz daha manalı kılacaktır. Yazımı atölyenin sonunda tanışmanın farklı düzlemlerde birden fazla karşılığı olduğunu hissettiren şu diyalog ile bitirmek istiyorum:

- Her şerde bir hayır vardır.
 - Sizi tanıdık, ihraç olmasaydınız sizi nasıl tanırdık. (gülüşmeler.)
 - Olmasaydık iyiydi ama... (gülüşmeler)
 - İhraç ettiğine pişman olacaklar şu birliği görseler.
- Kesişimler ve buluşmalar bizleri tanıştırır ve tanışmak umudu billurlaştırır sihirli bir kelimedir.

Gülsüm Zorlucan
Sıddıka Pehlivanoglu
Fusun Hindistan
Selda Tunç Subaşı
Feride Çağla Bekaroğlu
Beyhan Yıldız
Fatma Acar
Gönül Özmetin
İlayda Önal
Fethiye Şendeniz
Hasan Zorlucan
Yaşar Bayraktar
Çiğdem Güneş
Melek Zorlu
Dilek Özhan Koçak
Esengül Ayyıldız
Elif Karaçimen
Melda Yaman
Yasemin Özgün
Çisem Şendeniz
Emine Ertaş
Huri Cihan
Sıla Ertaş
Melahat Şeker
Jale Engin
Ayşe Engin
Hazal Turna
Ali Kemal Gümüsoğlu
Kadirhan Kadioğlu
Hatice
Mine Gümüsoğlu
Aynur Salihoğlu
Ayşe Güven
Mehmet Yıldız
Erkan Özyıldız

Yunus Köse
Esin İrden Yıldız
Zafer Şendeniz
Fatma Hanedar
Cansu Çeboğlu
Alihan Şengül
Saltuk Deniz
Çoşkun Demir
Şahende Özyılmaz
Birsen Ustabas
Nermin Bulak
Nesrin Aytemiz
Sevişan Ergüven
Akif Engin
Metin Engin
Elçin Özgen
Selçuk Selimoğlu
Mehmet Gürkan
Hasret Uzunhasanoğlu
Burcu Şengül
Süleyha Gürkan
Cansu Balcı
Ali Tansu Balcı
Semra Mamuk
İlhan Şendeniz
Büşra Babalık
Ali Osman Ertaş
Fikret Yaşar
Emek Yıldırım
Ayşe Divan
Filiz Karaalioğlu
Arzu Aksoy
Şule Erkul
Özlem Şendeniz

Etkinlik sonrasında erken giden misafirlerimizi uğurladıktan sonra Goluri ile Hıdırellez ateşinin başında buluştuk. Herkes kendi "daha iyi" gelecek hayalini Fırtına'nın sularına bıraktı.

